

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Географічний факультет
Кафедра географії України і туризму

Кваліфікаційна робота
СУЧАСНІ ГЕОПРОСТОРОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ МІСТА
ТЕРНОПІЛЬ

Спеціальність 106 Географія
Освітня програма Географія

Здобувача другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Фалінського Романа Івановича

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
кандидат географічних наук, доцент
Рудакевич Іван Романович

РЕЦЕНЗЕНТ:
кандидат географічних наук,
доцент Гавришок Богдан Борисович

Тернопіль – 2025

АНОТАЦІЯ

Фалінський Р. І. Сучасні геопросторові тенденції розвитку територіальних громад приміської зони міста Тернопіль. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 106 Географія. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2025. 110 с.

У першому розділі охарактеризовані теоретичні та методичні підходи щодо дослідження приміських територіальних громад.

Другий розділ присвячений характеристиці чинників розвитку приміських територіальних громад навколо м. Тернополя. У третьому розділі охарактеризовані геопросторові тенденції розвитку територіальних громад приміської зони міста Тернопіль.

У четвертому розділі описані геопросторові проблеми та перспективи розвитку територіальних громад приміської зони міста Тернопіль.

Ключові слова: місто Тернопіль, приміська зона, субурбія, територіальна громада, Тернопільський район.

ABSTRACT

Falinskyi R. I. Modern geospatial trends in the development of territorial communities of the suburban zone of the city of Ternopil. Master's thesis for the MA degree in the specialty 106 Geography. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Ternopil, 2025. 110 p.

The first section describes theoretical and methodological approaches to the study of suburban territorial communities.

The second section is devoted to the characteristics of the factors of development of suburban territorial communities around the city of Ternopil. The third section describes geospatial trends in the development of territorial communities of the suburban zone of the city of Ternopil.

The fourth section describes geospatial problems and prospects for the development of territorial communities of the suburban zone of the city of Ternopil.

Key words: city of Ternopil, suburban zone, suburbia, territorial community, Ternopil district.

ЗМІСТ

Вступ	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИМІСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	8
1.1. Теоретичні основи географічного дослідження приміських територіальних громад	8
1.2. Геопросторові аспекти делімітації території громад приміської зони міста Тернопіль	14
1.3. Методичні основи географічних і просторових досліджень приміських територіальних громад	17
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ МІСТА ТЕРНОПІЛЬ	21
2.1. Природні умови та ресурси територіальних громад приміської зони м. Тернопіль	21
2.2. Історико-географічні аспекти розвитку приміських територіальних громад	41
2.3. Соціально-економічні чинники розвитку територіальних громад приміської зони м. Тернопіль	52
Висновки до розділу 2	54
РОЗДІЛ 3. ГЕОПРОСТОРОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ МІСТА ТЕРНОПІЛЬ	55
3.1. Геодемографічна характеристика територіальних громад приміської зони м. Тернопіль	55
3.2. Тенденції розвитку господарського комплексу приміських громад м. Тернопіль	61

3.3. Геопросторові аспекти розвитку сфери послуг приміських громад м. Тернопіль	72
Висновки до розділу 3	79
РОЗДІЛ 4. ГЕОПРОСТОРОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ МІСТА ТЕРНОПІЛЬ	80
4.1. Соціально-економічні проблеми та перспективи розвитку територіальних громад приміської зони м. Тернопіль	80
4.2. Екологічні проблеми приміських громад м. Тернопіль	84
4.3. Проблеми та перспективи розвитку рекреаційно-туристичної сфери територіальних громад приміської зони м. Тернопіль	89
Висновки до розділу 4	94
ВИСНОВКИ	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	97
ДОДАТКИ	103

ВСТУП

Проблематика географічних досліджень приміських громад в останні роки є дуже актуальною і зумовлена сучасними демографічними, соціально-економічними та просторовими трансформаціями. Це пояснюється тим, що приміські зони (субурбії) є місцями надзвичайно інтенсивних просторових змін, які вимагають подальшого наукового вивчення для ефективного управління та планування ними.

Через інтенсивний процес субурбанізації відбувається розмивання межі міста і села шляхом переселення населення та функцій з центру міста в приміську зону. Це сприяє розвитку великих міських агломерацій. З допомогою сучасних географічних досліджень визначаються реальні межі впливу великих міст і класифікуються нові приміські простори. Геопросторові дослідження потрібні також для визначення функціонального профілю кожної територіальної громади, що сприятиме розробці обґрунтованих стратегій їх розвитку та планування території.

Актуальність дослідження. Завдяки географічним дослідженням приміських громад вивчаються соціально-просторові неоднорідності, формування нових повсякденних практик населення, рівень та якість життя мешканців. Здійснення аналізу локалізації бізнесу, зайнятості населення, функціональних зв'язків з містом та інвестиційної привабливості виступають економічним компонентом таких досліджень. Актуальними також є дослідження трансформації сільськогосподарських угідь, лісів та рекреаційних зон під потреби житлового або господарського будівництва, що породжує конфлікти землекористування.

Особливо актуальним є дослідження розвитку приміських територіальних громад навколо м. Тернополя, які межують з великим адміністративним і господарським центром. Вони всі були та залишаються адміністративно пов'язаними у межах одного району з налагодженими багаторічними соціальними, економічними, культурними та іншими

зв'язками. Через реформу децентралізації та зміни меж громад ці традиції та взаємозв'язки дещо видозмінилися та трансформувалися, що вимагає додаткового геопросторового дослідження цієї проблематики.

Метою дослідження цієї магістерської роботи є вивчення геопросторових особливостей функціонування та взаємодії територіальних громад приміської зони м. Тернопіль у сучасних умовах децентралізації та різних політичних і соціально-економічних викликів.

Об'єкт дослідження – територіальні громади приміської зони міста Тернопіль.

Предмет дослідження – особливості територіальної організації, демографічні, соціально-економічні та геоекологічні аспекти розвитку територіальних громад приміської зони м. Тернопіль.

Виходячи з мети та об'єкта дослідження, сформовані наступні **завдання магістерської роботи:**

- охарактеризувати теоретико-методологічні підходи дослідження приміських територіальних громад;
- проаналізувати природно-географічні, історичні та соціально-економічні фактори розвитку приміських територіальних громад м. Тернополя;
- подати характеристику геопросторових тенденцій розвитку (демографічних, економічних, соціальних) територіальних громад приміської зони міста Тернопіль;
- проаналізувати соціально-економічні проблеми та перспективи розвитку територіальних громад приміської зони міста Тернопіль;
- охарактеризувати екологічні проблеми розвитку приміських територіальних громад міста Тернопіль.

Теорія та методологія дослідження. Теоретична й методологічна основи даного дослідження базуються на працях українських та іноземних вчених по тематиці дослідження приміських територій І. Закутинської, О. Заставецької, І. Дітчука, І. Ковальчука, В. Кубійовича, Я. Мариняка, К.

Мезенцева, Н. Провотар, С. Сассен, М. Сивого, Р. Сливки, О. Степаненка, О. Степанів, І. Рудакевича, О. Шаблія та інших. У підготовці роботи використані програмні та стратегічні документи, фінансова звітність, довідкова інформація приміських територіальних громад Тернопільського району.

Наукова новизна роботи полягає у наступному:

- проведено делімітацію об'єкта дослідження – територіальних громад приміської зони м. Тернопіль, обґрунтовано їх спільні геопросторові риси;
- охарактеризовано природні умови та ресурси та історико-географічні, соціально-економічні фактори розвитку приміських громад навколо м. Тернополя;
- подано характеристику демографічної ситуації, господарського комплексу та сфери послуг територіальних громад приміської зони м. Тернопіль;
- Проаналізовані сучасні соціально-економічні та екологічні проблеми розвитку приміських громад м. Тернополя, а також запропоновані напрями їх розвитку (особливо туристичної сфери).

Практичне значення роботи. Практичне значення роботи полягає у використанні матеріалів магістерської роботи для діяльності – територіальних громад приміської зони м. Тернопіль, органів місцевої влади районного та обласного рівня.

Результати досліджень апробовані на двох науково-практичних конференціях шляхом публікації тез доповідей: Всеукраїнська наукова конференція «Українське ґрунтознавство: традиції, виклики та перспективи» (м. Львів, 3-4 жовтня 2025 року), Міжнародна науково-практична конференція «Подільські читання-2025: науковий простір: міждисциплінарні напрями та стратегії розвитку територіальних громад» (м. Тернопіль, 6-7 листопада 2025 р.).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи – 110 сторінок комп’ютерного тексту, у т.ч. 16 рисунків. Список використаних джерел складається із 55 найменувань літератури, додатки на 8 сторінках.

Автор роботи вдячний доценту кафедри географії України і туризму, кандидату географічних наук, доценту Рудакевичу І. Р. за вагому допомогу у створенні роботи, а також іншим викладачам і працівникам географічного факультету Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИМІСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Теоретичні основи географічного дослідження приміських територіальних громад

Теоретичні основи комплексного географічного дослідження приміських територій (які ще часто називають субурбії) ґрунтуються на різних традиційних і модерних моделях та концептуальних підходах, які обґрунтовують процеси їх функціонування, формування та трансформації.

Традиційними теоретичними підходами та моделями є концепції розвитку місті їх структури. Вони історично одними з перших спробували пояснити розміщення різних функціональних зон (включно з приміською) у просторі. Наприклад, модель концентричних зон Берджесса (США, 1925 р.) розглядає місто як сукупність концентричних зон (кілець), які розширюються від центрального ділового району міста. Згідно неї приміська зона (переважно в останніх кільцях) формується як природне розширення міського росту, виступаючи житловою зоною для багатшого населення, яке шукає спокійніших умов життя та більших ділянок землі [53].

Така модель концентричних кілець нагадує традиційну теорію спеціалізації приміського сільського господарства німецького науковця Тюнена. Згідно неї кожна зона навколо міста має свою особливу спеціалізацію у сільськогосподарському виробництві.

Секторна модель Гойта (1939 р.) є модифікованим продовженням дослідження Берджесса, але на основі твердження, що розвиток приміських територій відбувається не концентричними кільцями, а секторами або клинами, які простягаються від центру міста переважно вздовж основних транспортних коридорів [51]. У такому випадку приміські території формуються як житлові сектори високого класу, що просуваються далі від центр завдяки добрій транспортній доступності (автомобільним або залізничним транспортом).

Модель множинних ядер Гарріса та Ульмана (1945 р.) вважала, що міста розвиваються навколо кількох центрів (або ядер) зростання, а не центрального ділового району. Згідно цієї та інших моделей субурбанізація пояснювалася децентралізацією як житлових і економічних функцій приміських зон, що призводило до появи "крайових міст" (Edge Cities) – автономних центрів для життя, роботи, торгівлі та послуг.

Хронологічно наступні теорії субурбанізації та децентралізації фокусуються на динаміці процесу переміщення населення та економічної діяльності з міста у приміську зону у зв'язку з економічними та соціальними факторами. Субурбанізація розуміється як процес переміщення населення та виробництва з міського центру в приміські райони. Головними чинниками цього є розвиток інфраструктури та зростання автомобілізації, вища якість життя, а також нижчі ціни на землю та нерухомість.

Концепція "Rural-Urban Fringe" (периурбаністика) більш інформативною для дослідження розвитку приміських зон у постсоціалістичних містах (наприклад, в Україні), де важко встановити межі між міським і сільським способами життя, змішані різні соціальні класи, невизначеність архітектури та збереження сільськогосподарської діяльності. Це все вказує на гібридну природу приміської зони.

Сучасні дослідження розвитку приміських територій відходять від бінарної зв'язки "місто-примістя" до більш гнучких і динамічних визначень. Наприклад, концепція пост-субурбії вказує на трансформацію передмість від простих житлових "спальних районів" до гібридних просторів, де межі між міським і сільським способами життя розмиваються. Це пов'язано з різноманітними демографічними, культурними та функціональними змінами.

"Новий Субурбанізм" є науковим напрямом, який обґрунтовує збалансовані інвестиції у центральні, приміські та сільські райони, визнаючи важливість приміських зон для розвитку економічної та соціальної активності.

Просторово-поведінковий підхід субурбанізму вказує, що передмістя визначається не лише за розташуванням чи щільністю населення, але й за способом життя, щоденними практиками мешканців та ознаками їх ідентичності. Згідно нього "субурбанізми" (приміські способи життя) можуть існувати по всій території міста.

Географічні дослідження приміських територій охоплюють кілька взаємопов'язаних напрямів:

1. *Фізичний (Морфологічний)* – особливості розміщення забудови (низька щільність, приватні будинки, малоповерховість), ландшафт (зелені насадження, фрагментація середовищ).
2. *Функціональний* – вивчає транспортні зв'язки, розміщення торгівлі та послуг, житлові та економічні функції.
3. *Соціально-демографічний* – соціальний статус мешканців, міграції, демографічні особливості (наприклад, більша кількість дітей, людей старшого віку).
4. *Політико-адміністративний* – управління приміськими територіями з урахуванням особливостей законодавства щодо містобудування та планування.

Завдяки використанню таких теоретичних основ і концепцій можна дослідникам не лише описувати, але й прогнозувати розвиток приміських територій у контексті розробки ефективніших стратегій регіонального планування.

Українська суспільно-географічна школа на основі традиційних досліджень В. Кубійовича та О. Степанів, продовжує активне вивчення приміських територій, однак з акцентом на їх специфіку в умовах трансформації. Згадувана О. Степанів у своєму геоурбаністичному дослідженні «Сучасний Львів» (1943 р.) дослідила історичні та географічні особливості розвитку населених пунктів приміської зони тодішнього міста Львова [37].

Публікації сучасних українських науковців-географів К. Мезенцева, Н. Провотар, О. Гнатюк [50] та інших вказують на неоднозначність та гібридність розвитку приміських просторів великих міст України. На думку українських вчених, такі приміські зони не є субурбіями західного типу, а сільсько-міське узбіччя (Rural-Urban Fringe) згідно американської концепції, де сучасні риси міського способу життя (котеджні містечка, місцевий бізнес, супермаркети) поєднуються з традиційними формами господарювання на селі (садівництво, присадибні ділянки, тощо). Межі між містами і селами часто не відповідають їх функціональним завданням. Щороку стає більш помітнішим розмивання традиційної місцевої ідентичності через міграцію міського населення в приміські зони.

В Україні часто помітне явище так званої периурбанізації, коли неконтрольоване та мозаїчне «розповзання» міських функцій у приміській зоні призводить до *нерівномірності* розвитку окремих населених пунктів чи територій. Багато публікацій (наприклад, праці Д. Богорада) стосуються методичного визначення межі приміської зони на основі маятникових міграцій, зон впливу інфраструктури, транспортних мереж, економічних зв'язків. Важливим напрямом є дослідження так званих "повсякденних практик" (Everyday Practices). Для цього використовуються якісні методи аналізу взаємодії мешканців передмість із простором, вибір їх транспортних моделей та формування їх соціального благополуччя.

Сучасні географічні дослідження приміських територій (передмістя, субурбій) базуються на поєднанні класичних та сучасних теоретичних підходів, які пояснюють їх формування та специфіку функціонування, особливо в умовах постсоціалістичної трансформації та глобалізації. Світова та українська географія розширює фокус досліджень субурбій з просторового розташування на динаміку та якість життя. Для цього по новому трактуються та розширюються наступні теоретичні концепції:

- концепція "Глобального міста" (С. Сассен). Приміські території великих міст розглядаються не лише як локальні утворення, а як

функціональні частини глобальних економічних систем (розміщення логістичних центрів, торгових центрів, ІТ-кластерів, транспортних комунікацій).

- теорія "Мережевого міста" (Castells). Передмістя є вузлами у складних мережевих зв'язках. Їх функціональність визначається не віддаленістю до центру, а доступністю до важливих транспортних та інформаційних вузлів.
- "новий урбанізм" (New Urbanism) та сталий розвиток поселень. Ці підходи пропонують основи для планування приміських територій у контексті створення більш компактних, екологічно відповідальних, функціонально змішаних спільнот і громад.

Сучасні географічні дослідження приміських територій є здебільшого міждисциплінарними з поєднанням класичних просторових моделей з новітніми підходами соціальної та культурної географії, що є актуальним для розуміння динамічних та гібридних урбаністичних процесів в Україні.

Значний внесок у дослідження приміських територій в Україні зробили науковці з Івано-Франківська І. Закутинська та Р. Сливка [41]. Ними ґрунтовно досліджене явище субурбанізації у передмісті м. Івано-Франківськ. Вони також опублікували ряд публікацій з цієї тематики про приміський транспорт, цін на нерухомість і просторовий розвиток субурбії.

В останні роки географічні дослідження приміських територій в Україні найчастіше зосереджуються на приміських територіальних громадах (ТГ), які безпосередньо межують із великими містами. До 2020 року геопросторові дослідження зосереджувалися переважно на функціонально визначеній «приміській зоні», а тепер вони зміщуються на рівень конкретної громади як суб'єкта планування та управління.

На відміну від класичних західних субурбій українські приміські території є гібридними просторами, де переважає здебільшого приватна котеджна забудова та багатоповерхові «спальні райони», зберігаються сільськогосподарське землекористування та сільський спосіб життя,

виникають конфлікти інтересів між «новими» (міськими) та «старими» (сільськими) мешканцями.

Комплексні дослідження приміських громад в Україні охоплюють кілька ключових напрямів. Першим з них є соціально-демографічна трансформація ТГ. Насамперед слід врахувати зміну соціального складу населення, оскільки помітний приплив заможніших людей з міста та його вплив на демографічну структуру сіл. Відповідно процеси соціальної диференціації таких громад слід детальніше вивчати.

Дослідження економічної та функціональної децентралізації вивчають переміщення логістичних, виробничих і торгових об'єктів (склади, великі ТРЦ, гуртівні, оптові ринки) за межі міста-центру, переважно вздовж ключових транспортних магістралей. Це формує так звані "крайні міста" (Edge Cities) українського зразка. Вивчається також аналіз ролі громади як самостійного гравця на ринку інвестицій, землі та нерухомості. Оцінюються особливості конкуренції між приміськими ТГ за залучення забудовників і промислових інвесторів. Важливим напрямом досліджень є оцінка фінансової спроможності громад, які отримують значні надходження від забудови або оренди активів і можуть самостійно фінансувати власні інфраструктурні проекти.

Важливо також дослідити проблеми просторового планування та землекористування приміських громад. Наприклад, хаотична забудова є головним об'єктом критики та досліджень. Відсутність єдиного містобудівного плану громади або агломерації призводить до інфраструктурних проблем, фрагментації ландшафту та соціальних конфліктів. Зараз простежується зростання досліджень про вплив зміни цільового призначення сільськогосподарських земель на житлову чи комерційну забудову відбувається без належного забезпечення інфраструктурою. Відповідно випливають екологічні наслідки внаслідок впливу інтенсивної забудови на зелені зони, водні об'єкти, присадибні ділянки та якість довкілля.

Провідні українські дослідники міст і процесів урбанізації (К. Мезенцев, Н. Провотар, О. Степаненко, Р. Сливка) вважають, що дослідження приміських громад в Україні є важливими через наступні тенденції: історична недорозвиненість агломераційного управління, територіальні дисбаланси розвитку, необхідність стратегічного планування.

На відміну від розвинених країн, в Україні багато років не існувало правового механізму єдиного планування приміської зони, що призвело до сучасного стану та проблем. Приміські громади часто виконують роль своєрідних "спальних районів", отримуючи переваги від близького розташування до міста (робочі місця, послуги), однак переважно не несуть достатньої відповідальності за інфраструктурне забезпечення потреб своїх мешканців. Попри успіхи реформи децентралізації розвиток субурбій і агломерацій залежить від здатності міста-центру та приміських ТГ налагодити спільне стратегічне планування (наприклад, у сферах комунальних і соціальних послуг, транспорту, поводження з відходами, тощо).

1.2. Геопросторові аспекти делімітації території громад приміської зони міста Тернопіль

У теоретичних географічних дослідженнях важливе місце займає делімітація його об'єкта, під якою розуміється визначення територіальних меж досліджуваної системи. У нашому дослідженні таким об'єктом є територіальні громади приміської зони міста Тернополя. До них відносимо наступні ТГ: Байковецька, Білецька, Великоберезовицька, Великобірківська, Великогаївська та Підгороднянська. Слід зауважити, що в межах приміської зони (20 км) міста Тернопіль розташовані також Збаразька, Озернянська, Козлівська, Купчинецька громади. У цих межах теж перебувають сільські населені пункти Тернопільської міської територіальної громади. Однак враховуючи, що села Тернопільської МТГ адміністративно підпорядковані м. Тернополю, то їх складно віднести до категорії приміських.

Власне 6 досліджуваних громад (Байковецька, Білецька, Великоберезовицька, Великобірківська, Великогаївська та Підгороднянська) мають багато спільних історичних, економічних, соціальних і культурних рис. Наприклад, з 1966 до 2020 року ці ТГ перебували у складі Тернопільського району в колишній конфігурації (рис. 1.1). Відповідно у них були спільні органи управління у фінансово-економічній, освітніх, культурній, правоохоронній та інших сферах діяльності. Навіть на сьогодні дані 6 громад обслуговуються в одному відділі поліції, територіального центру комплектування, прокуратури, казначейства, управління соціального захисту, тощо.

Найважливішим інтеграційним фактором вищезгадуваних приміських громад навколо м. Тернополя є їх обслуговування Тернопільського центральною районною лікарнею, яка з 2018 р. зареєстрована у селищі Великі Бірки. З 2020 року цей медичний заклад забезпечується фінансуванням з місцевих бюджетів 6 приміських територіальних громад.

Рис. 1.1. Межі і склад Тернопільського району (1966-2020 рр.)

Рис. 1.2. Територіальні громади приміської зони м. Тернополя

У медичній сфері також спостерігаються горизонтальні зв'язки між громадами. Центр первинної медико-санітарної допомоги Великоберезовицької селищної ради обслуговує через свої філії та амбулаторії також мешканців Підгороднянської, Великогаївської та Великобірківської ТГ. У 2021-2023 роках соціальні послуги на території Підгороднянської ТГ надавав Центр соціальних послуг Великогаївської сільської ради.

Ще однією рисою, яка є подібною для цих 6 приміських громад, виявляється високий рівень їх фінансової спроможності. Згідно різних досліджень [28] і рейтингів дані територіальні громади переважно входять у першу десятку з найкращими фінансовими показниками у Тернопільській області.

Багато подібних зв'язків між приміськими громадами є у сферах освіти, культури, духовності та інших сферах діяльності.

1.3. Методичні основи географічних і просторових досліджень приміських територіальних громад

Методика географічного дослідження приміських громад великого міста є комплексною і включає кілька послідовних та взаємопов'язаних етапів з використанням різноманітних методів дослідження. Приміські території є динамічними, бо інтенсивно взаємодіють з їх центром – великим містом.

Для початкового формулювання теоретичних засад необхідно провести аналіз фахової літератури з тематики геоурбаністики, географії міст, суспільної географії, урбоекотології, тощо. Це необхідно для розуміння сутності, функцій та моделей просторової структури приміської зони.

Важливим завданням є також визначення територіальних меж об'єктів дослідження. Межі приміської зони визначаються не лише адміністративним принципом, але й функціональними критеріями, що відображають інтенсивність зв'язків з містом (транспортна доступність, трудова маятникова міграція, логістика, рекреація). Відповідно часто використовується зонування за транспортною доступністю або інтенсивністю взаємозв'язків (наприклад, околиці міста, ближнє передмістя, дальнє передмістя).

Для характеристики факторів розвитку приміської зони міста проводиться історико-географічний аналіз як вивчення етапів її формування та трансформації. Проводиться також оцінка впливу міста-центру шляхом визначення основних напрямків та сили впливу (економічний, соціальний, культурний, тощо).

Для характеристики структури та функцій приміських територій використовуються різні види просторового аналізу. Демографічний аналіз проводиться шляхом вивчення чисельності, складу, руху населення та міграційних процесів. Дослідження ринку праці, розміщення виробництва і аграрного сектору, функціональної спеціалізації населених пунктів є завданнями економічного аналізу. Аналіз використання земельних ресурсів

включає виявлення співвідношення між різними типами забудови та цільового призначення земельних ділянок. Оцінка транспортної, соціальної та інженерної інфраструктури є метою інфраструктурного аналізу.

Для суспільно-географічного дослідження приміської зони використовуються як загальногеографічні, так і різні спеціальні методи. Завданням картографічного методу є створення та аналіз тематичних карт (густота і розміщення населення, транспортна мережа, сільське господарство, землекористування, функціональне зонування) для відображення територіальних структур. З цим методом пов'язане використання геоінформаційних систем (ГІС) для просторового аналізу, моделювання та визначення меж впливу міст.

Статистичний метод використовується для збору та обробки різних статистичних даних (населення, зайнятість, маятникова міграція, обсяги виробництва). Порівняльно-географічний метод полягає у зіставленні різних частин приміської зони або їх порівнянні з приміськими зонами інших міст. Метод польових досліджень (спостереження, анкетування, інтерв'ю) забезпечує збір первинної інформації, особливо про соціальні аспекти та виробничі або функціональні зв'язки.

Сучасні дослідження приміських громад українськими науковцями звертають особливу увагу методичним аспектам, таким як використання геоінформаційних систем (ГІС) та дистанційного зондування Землі (ДЗЗ), функціональне зонування, методи поведінкової географії.

ГІС широко застосовується для точного картографування динаміки розбудови та забудови приміських територій, зміни цільового призначення земель та аналізу фрагментації ландшафтів. Функціональне районування (зонування) активно використовує дані про маятникові та інші міграції (дані мобільних операторів, соціологічних опитувань) для визначення справжніх меж міських агломерацій та приміських зон. Методи поведінкової географії базуються на застосуванні якісних способів (інтерв'ю, фокус-групи) для розуміння суб'єктивного сприйняття приміського простору мешканцями та

їхніх щоденних просторових практик (комунікація, закупівлі, навчання, тощо).

У дослідженні приміських громад використовують поєднання традиційних та сучасних методів. Наприклад, функціональний аналіз використовується для визначення меж приміської зони на основі транспортної доступності або маятникової трудової міграції. Метод геоінформаційних систем (ГІС) використовується для картографування змін у землекористуванні, аналізі динаміки забудови, моделюванні транспортних потоків.

Статистичний аналіз застосовується для розрахунку показників густоти населення, динаміки його зростання чи спадання, структури надходжень до місцевих бюджетів. В останні роки набули популярності так звані якісні методи (здебільшого соціологічні дослідження), які охоплюють глибинні інтерв'ю та анкетування місцевих мешканців для вивчення їх ідентичності, рівня задоволення послугами або інфраструктурою, адміністративними послугами.

Традиційним для географічної науки є використання картографічного методу. Картографування приміських територій є важливим процесом у дослідженнях, який має свої особливості. Картографічний метод застосовується для створення різноманітних карт, що відображають як природні, так і соціально-економічні об'єкти, їх динаміку та зміни у приміських територіях.

Субурбії є зонами активного розвитку та трансформації (зростання забудови, розбудова житлових масивів, зміна сільськогосподарських угідь, розвиток інфраструктури) суспільних комплексів, тому карти цих земель швидко старіють і потребують регулярного оновлення. Через поєднання міських та сільських елементів зумовлюється складність об'єктів для картографування. Через різноманітність об'єктів виникає потреба в картах різної тематики (земельні ресурси, інфраструктура, планування, екологічна ситуація). Для створення складних тематичних карт необхідно проводити

просторовий аналіз з допомогою математичних моделей із застосуванням ГІС. Геоінформаційні системи використовують також для картографування землекористування, інженерних мереж, містобудівного планування та інших аспектів розвитку приміських територій.

Висновки до розділу 1

У розділі 1 охарактеризовані теоретичні та методичні підходи щодо дослідження приміських територіальних громад. Проаналізовано світовий та український досвід, а також сучасні концепції вивчення приміських територій.

Проведено делімітацію об'єктів дослідження роботи, якими являються 6 територіальних громад приміської зони міста Тернопіль: Байковецька, Білецька, Великоберезовицька, Великобірківська, Великогаївська та Підгороднянська.

Проаналізовані методичні аспекти дослідження приміських громад, особливо з використанням просторового аналізу, статистичного, картографічного, ГІС та інших методів дослідження.

РОЗДІЛ 2.

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ МІСТА ТЕРНОПІЛЬ

2.1. Природні умови та ресурси територіальних громад приміської зони м. Тернопіль

Територія Тернопільської області розташована на південно-західній окраїнній частині давньої Східно-Європейської платформи. Багато дослідників цю частину платформи виокремлюють у Волино-Подільську плиту, в якій досить глибоко занурений кристалічний фундамент. Глибина його змінюється від 1000-1500 м на крайньому сході області до 2500-3000 м на заході. У межах Тернопільської області Волино-Подільська плита приблизно на широті м. Кременця поділяється на дві частини – волинську і подільську. Остання відома у літературі як Подільський виступ Українського щита. Утвори фундаменту розкриті в межах області низкою глибоких свердловин і представлені архейсько-середньопротерозойським комплексом кристалічних порід [34, с. 64].

У приміській зоні м. Тернопіль на земній поверхні можна оглянути відклади нижнього девону, які представлені осадами дністровської серії. Нижньодевонські відслонення розкриті в околицях сіл Лучка (Великобerezовицька ТГ) і Білоскірка (Великогаївська ТГ). Дністровська серія тут утворена перешаруванням пісковиків різної зернистості, алевролітів та аргілітів. Через наявність у гірських породах оксидів заліза для них притаманне червоно-буре забарвлення. Породи червоного відтінку дністровської серії переважно відкладались у заплавах та руслах річок.

Крейдові відклади залягають на розмитій поверхні різновікових осадків, переважно девонських. Верхньосеноманські відклади поширені по всій території Тернопільської області, які переважно складені детритовими піщанистими вапняками. Потужність іноцерамових вапняків крейдового періоду залежить від рельєфу колишнього морського дна. На піднятих

ділянках вони залягають безпосередньо на осадах палеозою чи юри, як в околиці Великих Бірок чи сіл Лучка та Миролюбівка (Великобerezовицька ТГ).

Осадки неогенової системи середнього міоцену на території Тернопільщини представлені двома ярусами: гельветським і тортонським (баденським). В околицях м. Тернополя більш поширені відклади баденського ярусу. На початку раннього бадену на сучасному Поділлі море затоплювало окремі локальні понижені ділянки, можливо долин давніх річок. З часом вони відділялись від моря перемичками і ставали озерами. У таких прибережних озерах відкладались глауконіто-кварцові, на пляжах – кварцові піски.

У другій половині сарматського віку море регресує з території Волино-Поділля в південно-східному напрямку і тут встановлюється континентальний режим з переважанням процесів денудації, який продовжується до наших днів [7, с. 80].

На більшості території Тернопільської області четвертинні відклади залягають майже суцільним покривом з потужністю 20-25 м і більше, за винятком каньйону Дністра, каньйоноподібних долин річок Збруч, Серет, Стрипа та ін.), а також на вершинах Товтр. Переважно поширені відклади алювіального, елювіального, еолово-делювіального та інших генетичних типів, які сформувались в періоди плейстоцену і голоцену.

Середньоплейстоценові леси поширені майже суцільним покривом переважно на вододілах і привододільних схилах. Найкращі їх повні розрізи відомі поблизу міст Тернопіль і Теребовля. Середньоплейстоценові леси там становлять більш-менш однорідну потужну пачку та складені макропористими та пальовими супісками.

Південніше широти Тернополя горохівський верхньоплейстоценовий комплекс складається з накладених один на одного двох чорноземоподібних ґрунтів і лише подекуди трапляється у нижній частині комплексу ґрунт лесового типу (їх формування проходило у мікрозападинах давнього рельєфу

та ін.), а північніше Тернополя, навпаки, різко переважають комплекси з ґрунтами двох фаз — лісової та степової. Загальна потужність горохівського викопного ґрунтового комплексу часто перевищує 2 м [7, с. 84-85].

Голоценові відклади поширені у заплавах і руслах річок, представлені здебільшого еоловими пісками, автохтонними торфами. Заторфовані масиви наявні у верхів'ях долин річок, а максимальні потужності торфу місцями досягають 2-3 м.

Поверхня території досліджуваних територіальних громад є рівнинно-платформенною структурою, яка розташована у межах Подільської височини. Вони є частиною морфоструктури Західноподільського плато, яке розташоване між Товтровою грядою і Опільською горбогірною височиною. Середні абсолютні висоти коливаються в межах 330-360 м над р.м.

У північних частинах Білецької (села Мшанець, Дітківці) та Байковецької (с. Дубівці) громад проходить Товтрова гряда. Вона являє собою скелясте, лінійно витягнуте горбисте пасмо, складене переважно з вапняків. За походженням вона є давнім бар'єрним кораловим рифом, сформованих у давньому теплому морі 18-13 млн. років тому. Абсолютні висоти цього горбистого пасма місцями сягають більше 400 метрів над р.м. У сучасному вигляді Товтрової гряди в багатьох місцях помітні мальовничі гори-останці, які складені з міцних рифових вапняків.

У геоморфологічному відношенні території досліджуваних 6 громад розташовані на Тернопільській структурно-денудаційній плоско-горбистій середньорозчленованій височині, яка займає центральну частину Тернопілля. Поверхня височини є плоска, слабохвиляста, злегка нахилена на південь і південний-схід. Її абсолютні позначки на півночі досягають 380-400 м, на півдні – 300-350 м. Місцями на півдні району межиріччя майже ідеально плоскі [7, с. 191].

Подекуди поширені карстові форми рельєфу. Наприклад, в околицях с. Дубівці (Байковецька ТГ) розташовані карстові лійки та озерця.

Місцями межиріччя перетинають неглибокі пологі улоговини, яким притаманне південно-східне простягання, які можуть бути реліктовими формами давніх річкових долин. Річки Стрипа і Серет розчленовують височину в меридіональному напрямку, але у верхів'ях вони течуть з північного заходу на південний схід. Такий же напрямок характерний і плосковершинним межиріччям у північній частині району. На півночі долини річок неглибокі (перші десятки метрів), із заболоченими днищами і пологими схилами [7, с. 191]. У південному напрямку вигляд річкових долини змінюється, оскільки вони стають глибшими (до 150 м) з каньйоноподібним виглядом. Такі неглибокі каньйони помітні у долинах річок Серет (околиці сіл Миролюбівка та Лучка Великоберезовицької ТГ) і Гнізна (у районі сіл Баворів, Грабовець, Скоморохи Великогаївської громади).

Абсолютні висоти на території досліджуваних громад коливаються від 280 метрів над р.м. (русло р. Серет в межах с. Лучка Великоберезовицької ТГ) до 440 метрів над р.м. (гора біля с. Дубівці Байковецької ТГ). Середні абсолютні висоти коливаються в межах 320-360 метрів над р.м.

Окремим геоморфологічним просторовим об'єктом слід розглянути Товтрову денудаційну горбисту височину, яка проходить по північних частинах Білецької та Байковецької громад. У морфології Товтрової височини виразно виділяються головна гряда та бічні грядки й горби, віддалені від неї на відстань до декількох кілометрів. Ширина головної гряди невелика і рідко перевищує 500-600 м. Абсолютні позначки 380-400 м, подекуди до 430 м; відносні висоти – 50-60 м. Гряда має асиметричну будову – її південно-західний схил крутий і короткий, північно-східний – пологий і довгий [7, с. 191].

З корисних копалин на територіях досліджуваних громад переважають нерудні, особливо будівельна сировина. Найбільші родовища вапняків і будівельних пісків розміщені у межах або на відрогах Товтрової горбистої височини. До таких належать Дубовецьке, Курниківське, Чистилівське, Шляхтиневське родовища будівельного піску, які активно розробляються.

Окремі розробки піску та глин велися в околицях сіл Підгородне та Великі Гаї. Біля Великих Гаїв зосереджені також поклади пиляльного вапняка-черепашника. Родовища вапняків для будівництва розвідані біля селища Великі Бірки та с. Дітківці та Великий Глибочок (переважно вичерпане). На околицях сіл Буцнів (Великобerezовицька ТГ) і Грабовець (Великогаївська ТГ) здійснюється видобуток пісковиків, переважно для потреб будівельної галузі. Велике родовище пісковиків розробляється біля села Застінка Великогаївської громади із загальними запасами більше 1 млн. куб. метрів сировини.

У приміських громадах навколо м. Тернополя розвідані значні запаси цегельно-черепичної сировини, здебільшого суглинків. Поблизу таких покладів раніше працювали невеликі цегельні заводи. Родовища таких глин і суглинків розташовані біля сіл Великий Глибочок (Білецька ТГ), Драганівка (Підгороднянська ТГ), Петриків, Острів (Великобerezовицька ТГ), Ступки (Байковецька ТГ), Смиківці, Малий Ходачків (Великобiрківська ТГ) (рис. 2.1).

Поблизу с. Настасів (Великобerezовицька ТГ) виявлено перспективне скупчення промислових покладів самородної сірки [7, с. 109]. З паливних корисних копалин на територіях досліджуваних громад розміщені невеликі родовища торфу, приурочені до заболочених річкових долин. Такі поклади розташовані між смт. Велика Березовиця та с. Петриків, у селах Товстолуг і Білоскірка (Великогаївська ТГ), Ступки (Байковецька ТГ). Збереглися відомості також про видобуток торфу (не у промислових масштабах, силами місцевих жителів) у селах Біла, Курники (Байковецька ТГ), Настасів, Мар'янівка (Великобerezовицька ТГ), Домаморич, Забойки (Підгороднянська ТГ).

У південних частинах Великобerezовицької (с. Настасів) та Великогаївської (с. Козівка) громад розміщені джерела та поклади сірководнених мінеральних вод. В околицях села Настасів окрім

поліпшення необхідно проводити вапнування та внесення підвищеної кількості органічних і мінеральних добрив.

У межах Білецької, Байковецької та Великоберезовицької громад переважають чорноземи опідзолені. Вони поєднують у собі ознаки сірих опідзолених і чорноземних ґрунтів. Ознаки перших полягають у слабкому перерозподілі по профілю мулистих часточок, других – у глибокій і добрій (до 80-90 см) гумусованості профілю. Чорноземи опідзолені сформувалися переважно на лесах, однак часто материнськими породами можуть бути піски чи глини. Чорноземи опідзолені містять у верхніх горизонтах близько 4% гумусу, кількість якого з глибиною поступово зменшується. Такі ґрунти містять достатні запаси поживних речовин і є придатними для вирощування усіх зональних сільськогосподарських культур.

На територіях Підгороднянської та окремих сіл (Марянівка, Серединки) Великоберезовицької громад поширені чорноземи опідзолені оглеєні, які часто поєднуються з чорноземами глибокими малогумусними. Більшість дослідників вважають, що оглеєність лесів у центральній частині Тернопільської області є реліктовою, що залишилася з третинного періоду. Тоді на місці Подільської височини розташовувалася велика заболочена низовина, яка згодом була піднялася й осушилася.

Ступінь і глибина оглеєння лесів залежить від мезо- й мікрорельєфу. На підвищених, хвилястих, добре дренованих позиціях леси не оглеєні, тому чорноземи, які на них утворилися, ми відносимо до чорноземів типових. Чорноземи, які залягають на нижчих, але дренованих позиціях, де в лесах появляються сліди тимчасового перезволоження з глибини 1,5-2 м у вигляді залізисто-марганцевих пунктацій, дослідники відносять до чорноземів типових луговатих [7, с. 271].

У межах Великоберезовицької та частково Великогаївської ТГ переважають чорноземні опідзолені ґрунти. В чорноземах опідзолених поєднуються ознаки чорноземних і опідзолених сірих ґрунтів.

У східному напрямку від м. Тернополя, на територіях Байковецької (південна частина), Великобірківської та Великогаївської громад поширені переважно чорноземи глибокі малогумусні карбонатні або вилуговані. Чорноземи типові глибокі малогумусні розміщені переважно на розораних просторах. Вони поширені на рівнинних, припіднятих, з різним ступенем дренованості вододілах. Головною ознакою подільських чорноземів є різноглибинна та різна інтенсивність оглеєності лесових порід, на яких вони були сформовані.

Чорноземи типові малогумусні сприятливі для вирощування зернових і технічних культур та плодово-ягідних насаджень і відзначаються високою родючістю, яка посилюється достатньою кількістю опадів. Але для підтримки їхньої родючості необхідне вношення органічних та мінеральних добрив [7, с. 271-272].

У долинах і заплавах річок поширені лучні ґрунти. Більшість площ з ними зайнята природними кормовими угіддями і частково розорюються. Лучні ґрунти утворилися під злаково-бобовими і різнотравними луками на алювіальних і делювіальних відкладах за умов зволоження ґрунтовими водами, які переважно залягають на глибинах 80-120 см. Вони здебільшого мають нейтральну реакцію ґрунтового розчину (рН 6,7-7,4) та досить високий вміст гумусу (4,5-5,0%), а також відносно гарно забезпечені поживними речовинами. Лучні ґрунти використовуються переважно у вигляді пасовищ і сіножатей. Розорані такі землі є придатними для овочевих культур й багаторічних трав.

Торфово-болотні ґрунти та торфовища поширені невеликими масивами у долинах річок Серет, Гнізна, Гніздична в окремих западинах заплавних терас, а також у донних частинах глибоких балок. Ці ґрунти сформувалися на оглеєних алювіальних і алювіально-делювіальних відкладах, які покриті болотною рослинністю в умовах постійного перезволоження. Здебільшого торфово-болотні ґрунти використовуються у вигляді малопродуктивних

кормових угідь, частина з них є осушеною під вирощування овочевих і кормових культур.

У фізико-географічному відношенні приміські території м. Тернополя належать до Зборівсько-Теребовлянського височинного фізико-географічного району, який характерний сірими й темно-сірими лісовими, чорноземними ґрунтами, грабовими і буковими лісами. Часто центральну частину Західно-Подільської височини називають Тернопільським плато або Тернопільською рівниною.

В рельєфі переважають плоскі межиріччя з утрудненим дренажем атмосферних вод, що зумовило оглеювання чорноземів, переважно на межиріччі Стрипи і Серету. Поширені також хвилясті межиріччя і широкі пологі річкові долини. Оскільки великі площі займають дуже рівнинні, майже плоскі межиріччя з лесоподібними середньо- і важкосуглинистими породами, що колись були вкриті лучно-степовою рослинністю, то відповідно поширена така відміна ґрунтів, як глибокі малогумусні чорноземи. Ці найкращі за природною родючістю ґрунти займають великі площі на межиріччі Стрипи і Серету [7, с. 374].

У ландшафтній будові Тернопільської рівнини переважають рівниннохвилясті місцевості з чорноземними опідзоленими ґрунтами, які здебільшого розорані. Міждолинні плоскі рівнинні місцевості є відокремленими від попередніх виразними схилами та переважно вкриті глибокими малогумусними чорноземами. У таких місцевостях часто трапляються урочища прохідних осушених долин з поширеними на них лучно-чорноземними ґрунтами. Придолинні місцевості посічені численними ярами і балками, які вкриті переважно лісовою і лісостеповою й степовою рослинністю. Вони простягаються вздовж долин значніших річок (Стрипа, Серет, Гнізна). Місцевості лучних заплав з чорноземними лучними ґрунтами та урочища заболочених низьких заплав з переважаючою болотною рослинністю зустрічаються вздовж вищезгаданих річок.

По північних частинах Білецької та Байковецької громад проходить Збаразько-Смотрицький (Товтровий) височинний фізико-географічний район. Він характерний пасмово-горбистим і закарстованим рельєфом, складений рифовими вапняками з чорноземами карбонатними та сірими ґрунтами, грабовими дібровами. Там проходить головна товтрова гряда має, як правило, плоскі і широкі вершини та досить круті, а подекуди (в долинах річок, що перетинають кряж) скелясті схили; вершини вкриті малопотужним шаром суглинків, з-під якого часто виступають рифові вапняки.

Територія Тернопільської області розташована у лісостеповій зоні і вкрита відповідним рослинним покривом. У регіоні зростає понад 1100 видів вищих рослин. Видовий склад рослинного світу є багатим завдяки положенням області між Поліссям і Карпатами. Найпоширенішими є традиційно лісові і степові види.

На території області лісова рослинність сформувалася ще в четвертинному періоді. Значна частина регіону в минулому була вкрита лісами, які переважно вирубали у часи Австро-Угорщини, міжвоєнної Польщі, а також в радянський період. Відповідно, площі лісів суттєво скоротилися. На даний час ліси займають більше 14% території області (близько 200 тис. гектарів). Згідно науково обґрунтованих розрахунків, оптимальний рівень лісистості для Тернопільської області має бути 18 %. Через вирубування цінних порід дерев (бук, граб, дуб) змінився видовий склад лісів, особливо у приміській зоні Тернополя. Тут було знищено багато деревної рослинності у часи Другої світової війни. Тому в лісах збільшилася частка малоцінних порід (осика, береза, клен тощо).

У центральній частині Тернопільської області більшість лісовкритих площ займають широколистяні ліси. Серед них переважають грабові, дубово-грабові, букові лісові масиви. Грабові й дубово-грабові ліси займають Подільське плато, північні схили Товтрового кряжа. У таких лісах ростуть також дуб, бук, береза, ясен, осика, а в підліску — ліщина, червона і чорна горобина, малина тощо.

На території Тернопільської області у природному вигляді степова рослинність майже не збереглася. Практично всі степові ділянки розорані, а невеликі збережені були перетворені діяльністю людини. Поодинокі нерозорані степові ділянки місцями можна зустріти на схилах балок, горбів, у заплавах і долинах рік тощо. На підвищених ділянках зростають бородач, костриця, пирій, тонконіг, чебрець та інші. У заплавах рік чи на луках поширені осока, пирій, мітлиця, тимофіївка, стоколос, тонконіг. У приміських громадах навколо Тернополя є окремі малі ділянки степової рослинності поблизу сіл Миролубівка та Лучка Великобerezовицької громади. Більшість заплавних і суходільних лук використовуються як пасовища.

Тваринний світ Тернопільської області, подібно до рослинного, представлений лісовими та степовими видами. У регіоні налічується 412 видів хребетних. Серед ссавців поширені: заєць-руснак, лисиця, тхір темний, дикий кабан, козуля європейська, куниця, їжак. З птахів переважають рябчик, горлиця, канюк, лелека білий, дятел, грак, сорока, сіра ворона, галка, ластівки міська і сільська шпак.

У річках і ставках області з риб водяться: карасі, коропи, в'юни, окуні, лини, лящі, щуки, соми, краснопірки та інші. У багатьох водоймах також поширені ондатри, бобри видри та деякі інші хутрові звірі, а на плесах і берегах помітні стада диких водоплавних птахів: мартинів, качок, диких гусей тощо).

Територія Тернопільської області розташована у зоні помірно-континентального клімату, яка характеризується м'якою зимою, теплим літом і достатньою кількістю опадів. Такі кліматичні умови сформувалися у результаті впливу різноманітних чинників. Головним із них є висота сонця над горизонтом і величина сонячної радіації, які залежать від географічної широти місцевості. На території Тернопільської області висота сонця над горизонтом в червні в полудень сягає 63-65°, а в грудні – 17-19°, в дні

рівнодення (22 березня і 21 вересня) – 40-42°. Тривалість дня протягом року коливається від 8 год взимку до 16,5 год влітку.

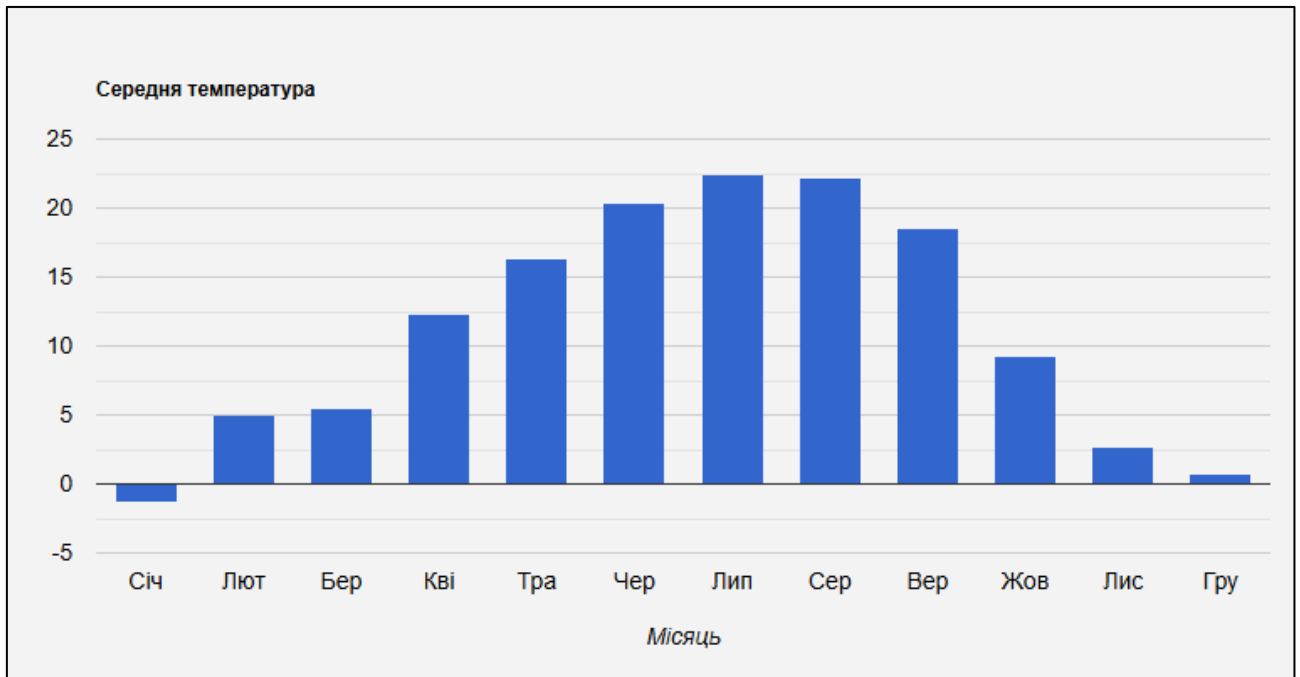

Рис. 2.2. Графік середньодобової температури у м. Тернопіль у 2024 р. [43]

Згідно наукових досліджень, середньорічна температура повітря коливається від 6,9°C у центральній частині області [7, с.]. Хоча згідно даних веб-ресурсу meteorpost, у 2024 р. середня температура в м. Тернопіль становила + 11 ° С. Такі розбіжності свідчать про суттєве потепління клімату та підвищення температурних показників за останні 20 років.

Найтеплішим місяцем у році є липень, а найхолоднішим – січень. Згідно старіших багаторічних спостережень, влітку середні температури коливалися в межах + 18,0 °С + 18,5 °С, однак у 2024 р. зафіксовано + 22,0°C (рис.). Такі тенденції підтверджують тренд глобального потепління та зростання температур. Через особливості геоморфологічної будови та циркуляцію атмосфери у центральній частині області температури повітря в січні (середня – 5,4° С) є нижчими, ніж в інших частинах області (– 4,5 – 5°C). Однак у січні 2024 року середні температури січня становили – 2 – 3 °С.

Переміщення через територію Тернопільської області повітряних мас з глибини материка призводить до значних змін температури у різні пори року. У літні місяці температура повітря може підніматися до +37+38 °С, а взимку

– опускатися до $-33 - 35^{\circ}\text{C}$. Особливості розподілу тепла на території регіону мають важливе значення для тривалості вегетаційного періоду та розвитку сільськогосподарських культур. Важливим показником є період із сумами середньодобових температур, вищих 10°C , які створюють сприятливі умови для розвитку культурних рослин. У районі м. Тернополя вони сягають $2500-2600^{\circ}\text{C}$.

На території Тернопільської області випадає достатня для потреб рослинництва кількість опадів ($550-700$ мм на рік). Більшість опадів випадають у літні місяці у вигляді злив. У 2024 р. найбільша кількість опадів фіксувалася у січні, червні та вересні (рис. 2.3). Влітку часто бувають зливи, часто з грозами, іноді – з градом. Раніше сніговий покрив утворювався на початку грудня і тримався до початку березня. В останні роки сніговий покрив нестійкий, переважно до 2-3 тижнів, а зими малосніжні. Іноді взимку бувають завірюхи та частіше ожеледиці.

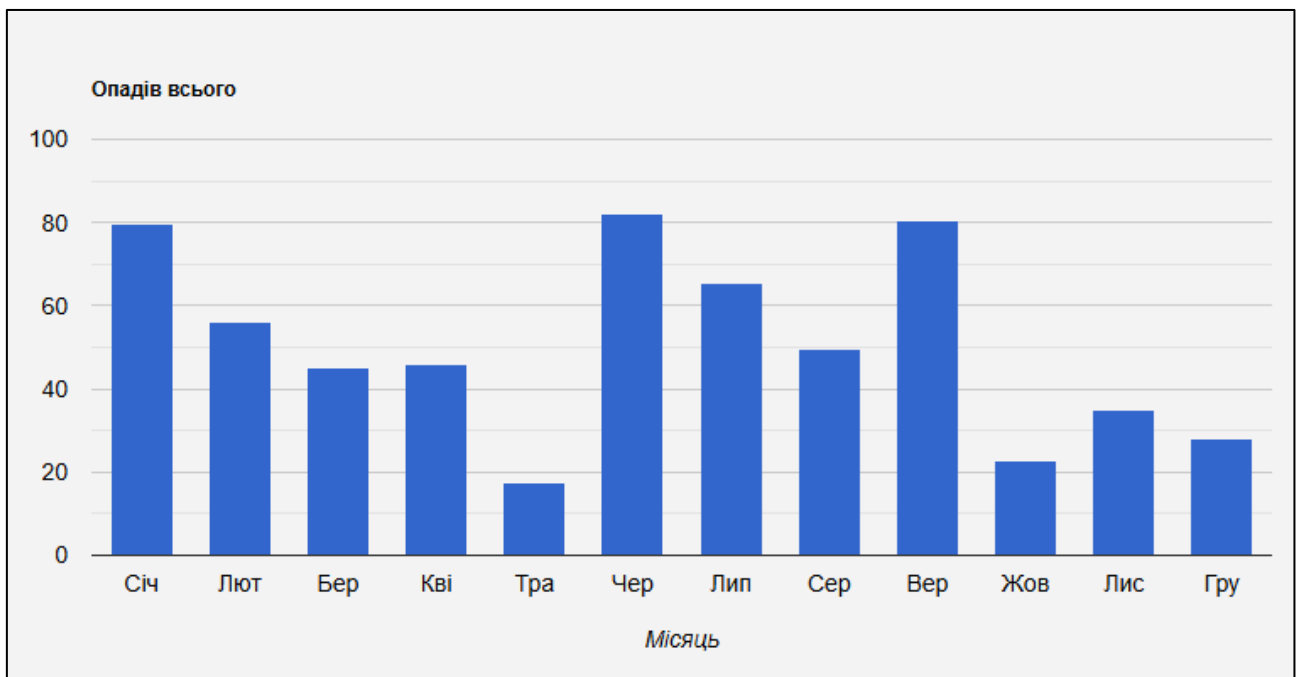

Рис. 2.3. Діаграма кількості опадів у м. Тернопіль у 2024 р. [43]

Протягом року на території області переважають вітри північно-західного та північно-східного напрямів, а влітку – північно-східні. У 2024 р. переважали західні, північно-західні та південно-східні вітри (рис. 2.4). Швидкість вітру в середньому коливається від 4,5 до 6,0 метрів на секунду.

Сильні вітри (зі швидкістю понад 10 м/сек) трапляються рідко, переважно взимку і навесні.

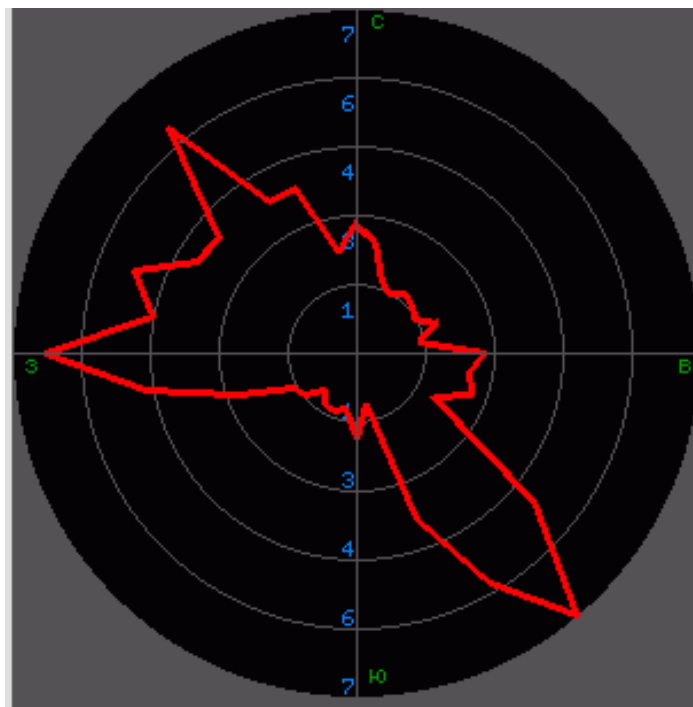

Рис. 2.4. Роза вітрів у м. Тернопіль у 2024 р. [43]

У межах Тернопільської області досить чітко проглядаються зміни пір року із специфічними особливостями кожної. Зима настає при зниженні середньодобової температури нижче 0°C . Вона є м'якою і короткою, з частими відлигами. Тривалість зими у регіоні коливається у межах 104-112 днів, яких 80-90 зі сніговим покривом. В останні роки величина і тривалість снігового покриву суттєво скоротилася.

Серед водних об'єктів приміських громад навколо м. Тернопіль найпоширенішими є річки, болота та водосховища. До річкової мережі території належать як тимчасові водотоки, які наповнюються водою лише під час сніготанення і злив, так і малі струмки та річки, а також великі та середні річки (Серет, Стрипа). Найбільшими річками у приміських громадах біля Тернополя є Серет (довжина 242 км, площа басейну 3900 км²), Гнізна (довжина 81 км, площа басейну 3900 км²), Гніздечна, Довжанка, Руда (Брідок). Всі річки та водотоки у межах цих громад належать до басейну Дністра та Чорного моря.

Найдовшою та найбільш значною річкою є Серет, яка протікає через територію Білецької та Великоберезовицької ТГ. Вона бере початок на північно-західних межах Тернопільської області. Витоки Серету та верхня його течія до м. Тернополя мають широкі, симетричні заболочені долини, де побудовані великі водосховища. На південь від м. Тернопіль долина Серету звужується, а нижче с. Буцнів стає звивистою, з крутими схилами, переважно залісненими.

Водний режим Серету та його приток визначається живленням річки, в якому переважають снігові талі води, тому досить чітко виділяється висока весняна повінь, низька літня межень, яка порушується дощовими наводками. У зимовий період під час відлиг також спостерігаються підйоми рівня. Річка використовується для промислового водопостачання, гідроенергетики, риборозведення. [7, с. 226].

Озер на території приміських громад м. Тернополя небагато. Найвідомішим з них є озерце Безодня площею 0,33 га поблизу с. Миролюбівка Великоберезовицької громади. Кілька озер-стариць поширені у заплавах р. Серет в межах Серетського заказника (Білецька ТГ) і р. Гнізна в околицях селища Великі Бірки.

Болота переважно збереглися у широких заплавах і долинах річок. Найбільші болотні масиви поширені у Серетському заказнику (Білецька ТГ), заказнику «На куті» в долині р. Гнізна (Великобірківська ТГ). Серетський гідрологічний заказник створений з метою охорони болотних угідь в околицях сіл Плотича, Чистилів, Великий Глибочок, Івачів Долішній Білецької громади. Малі болотні масиви є також в околицях сіл Настасів, Петриків (Великоберезовицька ТГ), Великий Ходачків, Забойки (Підгороднянська ТГ), Товстолуг, Баворів (Великогаївська ТГ), Курники, Лозова, Ступки (Байковецька ТГ).

У межах приміських громад м. Тернополя, на річці Серет розташовані два водосховища – Верхньоівачівське та Тернопільське, які частково займають простори Білецької громади. Верхньоівачівський водозбірник був

створений у 1931 р. для потреб гідроелектростанції, а також рибного господарства. Зараз використовується головню для рекреаційних потреб. Повний об'єм водосховища – 3,2 млн. куб. метрів, середній багаторічний стік – 112,7 2 млн. куб. метрів води.

Тернопільське водосховище (відоме ще як Тернопільський став) бере свій початок ще з XVI століття, однак сучасного вигляду набуло в 1956 році. Головна функція – рекреаційна. Повний об'єм водосховища – 12,6 млн. куб. метрів, середній багаторічний стік – 147 млн. куб. метрів води [7, с. 242].

У багатьох селах навколо м. Тернополя на річках були створені ставки, які виконують різні функції. Наприклад, у с. Дичків (Великогаївська ТГ) на невеликому ставку при р. Гнізна діє мала гідроелектростанція. Ставки у селах Стегниківці, Романівка, Охримівці, Кип'ячка, Довжанка, Домаморич використовуються для розведення риби. Водойми у селах Товстолуг, Почапинці, Великий Ходачків, Буцнів здебільшого рекреаційного використання. В останні роки через зниження водності річок в окремих селах (Підгородне, Острів, Мар'янівка) пересохли або заросли колись популярні стави. Загалом у приміських громадах м. Тернополя нараховується більше двох десятків ставків й інших штучних водойм.

Важливе значення для 6 приміських громад м. Тернополя мають земельні угіддя. Досліджувані ТГ (Байковецька, Білецька, Великобerezoiцька, Великобірківська, Великогаївська та Підгороднянська) займають загалом площу майже 833 км² (88300 га). Найбільшою за площею є Великобerezoviцька ТГ (205 км²), а найменшою – Великобірківська (65,80 км²) (табл.).

Таблиця 2.1

Структура земельних площ приміських територіальних громад м. Тернополя [12]

№ п/п	Назва громади	Загальна Площа,	С/г землі,	Рілля, км ²	Багаторіч ні	Сіноко си і	Інші землі,
----------	---------------	--------------------	---------------	---------------------------	-----------------	----------------	----------------

		км ²	км ²		насаджен ня, км ²	пасови ща, км ²	км ²
1	Байковецька	158,50	143,39	109,11	3,64	27,03	3,60
2	Білецька	138,10	105,87	81,67	2,62	18,63	2,95
3	Великобerezови цька	205,00	155,22	131,40	5,43	14,43	3,96
4	Великобiрківськ а	65,80	56,23	41,21	2,11	11,68	1,24
5	Великогаївська	142,00	122,89	98,17	3,11	18,0	3,61
6	Підгороднянськ а	123,47	110,93	88,30	3,44	16,18	2,65

У структурі земельних угідь найбільшу частку займають землі сільськогосподарського призначення (75% – 90,5 % залежно від громади) (табл. 2. 1). Найбільші площі сільськогосподарських угідь помітні у Великобerezовицькій та Байковецькій громадах, а найбільша їх частка серед загальної площі земель у Байквецькій (90,5 %) і Підгороднянській громадах (89,6 %). Найменша частка сільськогосподарських земель у Великобerezовицькій та Білецькій громадах, що пояснюється значними площами природних угідь, насамперед лісів, водних і болотних угідь.

Таблиця 2.2

Сільськогосподарське освоєння земель приміських територіальних громад м. Тернополя

№ п/п	Назва громади	Загальна Площа, км ²	С/г землі, км ²	Частка с/г земель, %	Рілля, км ²	Частка ріллі, %
1	Байковецька	158,50	143,39	90,5	109,11	68,8
2	Білецька	138,10	105,87	76,6	81,67	59,1
3	Великобerezовиць	205,00	155,22	75,7	131,40	64,1

	ка					
4	Великобірківська	65,80	56,23	85,4	41,21	62,6
5	Великогаївська	142,00	122,89	86,5	98,17	69,1
6	Підгороднянська	123,47	110,93	89,6	88,30	71,5

Якщо проаналізувати сільськогосподарські угіддя у цих громадах, то найбільші площі під ріллею у Великобerezовицькій та Байковецькій громадах (табл.). Однак найбільша частка ріллі в оброблюваних землях, як і в загальній території громад (т. зв. «розорюваність території») спостерігається у Підгороднянській (71,5 %) та Великогаївській ТГ (69,1 %) (табл. 2.2). У всіх шести приміських територіальних громад м. Тернополя перевищений науково та екологічно обґрунтований рівень розорюваності території (максимум 50 %).

Серед інших с/г угідь найбільші площі та частки під багаторічними насадженнями помітні у Великобerezовицькій, Байковецькій та Підгороднянській громадах. Найбільші площі сінокосів і пасовищ виділяються у Байковецькій та Білецькій ТГ, де розміщені величезні заплавні луки річок Серет і Гнізна. Найбільші частки у площах досліджуваних громад сінокоси та пасовища займають у Байковецькій та Великобірківській громадах (понад 17 % від загальної площі).

Сучасні тенденції землекористування у приміських територіальних громадах м. Тернополя вказують на пріоритетну роль сільського господарства та промисловості у розвитку місцевої економіки, що зумовлює значні екологічні та просторові проблеми. Структура земельних угідь є здебільшого розбалансованою для екологічної стійкості територій цих громад, оскільки частка природних угідь у структурі землекористування становить переважно лише 10-15 %. Через високу розораність їх територій (понад 75 %) зумовлені низька лісистість (менше 3 %) та малі площі природних непорушених земель. Така структура земельних угідь порушує екологічний баланс території, що сприяє різним небезпечним формам

деградації ґрунтів (ерозія, площинний змив, забруднення пестицидами, тощо) [30].

На територіях приміських територіальних громадах м. Тернополя станом на 01.01.2024 року розташовано 45 об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) із загальною їх площею понад 992 га (табл.2.3). Лише 1,19 % загальної площі цих громад зайнято природоохоронними територіями (т. зв. показник «заповідності»), що є досить низьким показником.

Таблиця 2.3

Об'єкти природно-заповідного фонду приміських територіальних громад
м. Тернопіль [23]

№	Назва громади	Площа громади, га	Кількість об'єктів ПЗФ	Площа об'єктів ПЗФ, га	Частка площі ПЗФ до заг. площі
1	Байковецька	16120	11	93,93	0,54 %
2	Білецька	13760	8	672,67	4,91 %
3	Велико березовицька	20200	8	3,19	0,02 %
4	Великобірківська	6540	4	27,62	0,42 %
5	Великогаївська	14250	9	59,31	0,40 %
6	Підгороднянська	12350	5	135,62	1,10 %
	Всього:	83220	45	992,34	1,19 %

У Байковецькій ТГ на 2023 р. було 11 природоохоронних об'єктів, з яких 8 пам'яток природи і три заказники місцевого значення. У цій громаді найбільшим об'єктом ПЗФ є гідрологічний заказник «Велике болото» (площа 44 га), який займає болотно-водні масиви у долині р. Гнізна. Пам'ятки природи у Байковецькій громаді представлені 5 місцевими джерелами, 2 віковими деревами і однією ботанічною. Рівень «заповідності» території Байковецької ТГ є дуже низьким (0,54 %).

Найбільшу площу (672,67 га) та частку природоохоронних територій в загальній території має Білецька територіальна громада. На її теренах виділяються 3 заказники та 5 пам'яток природи. Чистилівський

орнітологічний та Серетський гідрологічний заказники загальнодержавного значення займають більше 600 га земель громади (понад 90 % площі місцевого ПЗФ). У с. Горішній Івачів розташований Горішньоівачівський заказник місцевого значення. Ці заказники приурочені до долини р. Серет. Серед пам'яток природи важливими є Останці Подільських Товтр у с. Мшанець і Відслонення сармату в с. Великий Глибочок, які мають значне краєзнавче та наукове значення.

У Великобerezовицькій ТГ є 8 природоохоронних об'єктів, хоча їх загальна площа є найменшою (лише 3,19 га), порівняно із сусідніми громадами. Серед об'єктів ПЗФ переважають гідрологічні пам'ятки природи: джерела у селах Острів, Кипячка, смт. Велика Березовиця, мале карстове озеро і джерело в с. Мироліубівка. Перебувають також під охороною 8 цінних дубів на околиці с. Мишковичі та скупчення кристалів кальциту в с. Лучка [23].

Лише 4 об'єкти ПЗФ розташовані на території Великобірківської ТГ, займаючи 0,42 % її загальної площі. Два невеликі заказники (гідрологічний «На куті» та ландшафтний «Головачеве») розміщені в заплавах річок Гнізна та Гніздечна між с. Дичків та смт. Великі Бірки. Пам'ятки природи «Джерело Пресвятої Богородиці» (с. Смиківці) та «Лиса гора» (ботанічна пам'ятка) поблизу селища Великі Бірки [23].

У Великогаївській громаді наявні 9 об'єктів ПЗФ, з яких 6 пам'яток природи та 3 заказники. У межах с. Великі Гаї розташований заказник «Наші гаї». Гідрологічний «На куті» і ландшафтний «Головачеве» заказники розташовані на межі з Великобірківською ТГ. Пам'ятками природи є три вікові дерева у селах Товстолуг і Прошова, два джерела (с. Красівка, с. Прошова) та відслонення нижнього девону на околиці с. Грабовець.

У Підгороднянській громаді налічується 5 природоохоронних об'єктів, які займають 135 га (1,1 % території). У межах с. Підгородне знаходяться два заказники місцевого значення (Довжанський та Іванівський), які займають понад 100 га площі. В лісовому масиві між селами Підгородне та Драганівка

розташовані 2 ботанічні пам'ятки природи – «Тернопільська діброва» та «Вікові дерева модрина». З ініціативи Тернопільського медичного університету на околиці с. Підгородне створений Галицький ботанічний сад лікарських рослин площею 28,3 га, який є цікавим природоохоронним об'єктом.

Всі 6 приміських громад м. Тернопіль мають низьку частку природоохоронних територій у структурі земель. Лише Білецька ТГ має 4,91 % заповідності території, що все рівно є нижчим за мінімально рекомендований рівень (10 %). Головною причиною малих площ і кількості об'єктів ПЗФ у цих громадах є високий рівень їх розораності (приблизно 70 %). У Великоберезовицькій та Великогаївській ТГ дуже малі площі лісового фонду та зелених насаджень, що перебувають під охороною. На території Підгороднянської громади відсутні водні природні об'єкти, які перебувають під охороною.

На територіях Байковецької, Білецької, Великоберезовицької та Великогаївської громад доцільно створювати нові природоохоронні зони у лісовкритих площах в межах цих ТГ. Наприклад, у досить значному лісовому масиві від селами Мишковичі, Лучка та Прошова відсутні об'єкти ПЗФ, хоча місцеві природні комплекси потребують охорони через зростаючий антропогенний вплив (вирубка лісів, хімізація навколишніх полів, браконьєрство, тощо) [30].

У кожній територіальній громаді навколо м. Тернополя є неповторні природні угіддя та ландшафтні комплекси, які потребують охорони й збереження. Вони можуть стати майбутніми природоохоронними територіями, збільшення площ і кількості яких сприятиме сталому розвитку місцевих громад.

2.2. Історико-географічні аспекти розвитку приміських територіальних громад

Перші поселення давніх людей в околицях міста Тернополя датуються 230-80 тисяч років до нашої ери. Вони приурочені до археологічних пам'яток

стоянок Великий Глибочок і Пронятин (територія сучасної Білецької ТГ). 30-40 тисяч років тому люди проживали на місці сучасного села Ігровиця теж Білецької ТГ.

Поблизу с. Мишковичі (Великобerezовицька ТГ) виявлені давні поселення епохи бронзи, яка розпочалася в останній чверті III тис. до н. е. У ці часи масово поширювалися вироби з бронзи, які використовували для заміни аналогічних кам'яних. На території Тернопільської області в період закінчення епохи бронзи поширилися пам'ятки висоцької культури. Найкраще досліджений могильник висоцької культури розташований у приміському с. Петриків біля м. Тернопіль, де археолог М. Бандрівський вивчив 148 поховань цієї спільноти. Найвідомішим з них було парне поховання чоловіка та жінки, міцно притулених один до одного. [44, с. 26].

У III ст. до н.е. на території Тернопілля були поширені племена. Її представники були поліетнічним утворенням, до якої належали германські та слов'янські племена, а також населення, що залишило скіфо-сарматські та дако-гетські старожитності. Найвідоміші пам'ятки черняхівської культури у Тернопільській області – могильники в Чернелеві Руському та Романовому Селі сучасної Байковецької громади. Їх досліджували відомі тернопільські науковці І. Герета та Б. Строць. Племена черняхівської культури у V ст. на території Тернопільщини замінили слов'янські народи, які стали основою давньоруської держави. Давні слов'яни як правило будували свої городища поблизу річок. В околицях м. Тернопіль такі були біля сіл Великі Бірки, Острів, Івачів й інших.

Найближчі до міста Тернополя слов'янські поселення VI–VII ст. виявлені поблизу сіл Лозова (Байковецька ТГ) і Мишковичі (Великобerezовицька ТГ), де були виявлені бронзові прикраси та домашні речі. Давньослов'янські поселення і некрополі виявлені на берегах річок Серет, Гнізна та Гніздечна поблизу сіл Курники (Байковецька ТГ), Мишковичі [44, с. 38-39].

У VII-VIII століттях терени Тернопільської області населяли племена дулібів і давніх хорватів. У 992 р. після вдалих походів київського князя Володимира Святославича на хорватів, території Верхнього Подністрів'я були приєднані до Київської Русі. В XI ст. землі навколо сучасного Тернополя опинилися у межах Теребовлянського князівства, яким певний час управляв князь Василько. У XII ст. ці території перейшли до Галицько-Волинського князівства.

Поблизу сіл Застінка і Застав'я Великогаївської громади існував великий комплекс давньоруського поселення, що складалося з двох селищ, розділених лише струмком, є в урочищі Глибока долина. Площа таких селищ була від 2 до 3 га. Переважна їх більшість припинила існування під час монгольського погрому першої половини XIII ст [44, с. 48]. У XIII ст. ряд поселень на Тернопіллі були знищені у результаті монголо-татарської навали. У цей час вперше згадуються поселення на місцях сучасних сіл Домаморич і Дубівці (1241 .).

У 1349 р. територію Галичини захопили поляки. Внаслідок їх адміністративної реформи, центральна й південна частини сучасної Тернопільської області були приєднані до Львівської та Руської земель. В міру занепаду Галицько-Волинського королівства і боротьби між Литвою та Польщею землі Тернопільщини протягом XIV–початку XV ст. належали послідовно до Галицько-Волинської держави, Великого князівства Литовського та Польського королівства [44, с. 59].

Протягом XIV–XVI ст. на території Тернопілля зросла кількість міст і містечок. До новозбудованих міських поселень належали також Борек (Великі Бірки) і Баворів (тепер село у Великогаївській ТГ). У XV-XVI століттях в околиці сучасного м. Тернополя було згадано або засновано багато нових сіл і поселень. Лише у 1463-1464 роках появилися відомості про такі села як Буцнів, Довжанка, Домаморич, Лозова, Івачів Горішній, Івачів Долішній.

З XVI ст. зросла кількість небезпечних татарських набігів. У 1540 р. з метою оборони від татар і турків воєвода Ян II Амор Тарновський заснував містечко Тарнополь разом зі ставом на берегах річки Серет. Місто згодом стало основним оборонним центром Червоної Русі та головним містом Західного Поділля, витіснивши з цього статусу Тереховлю. У більшості тодішніх міст та містечок проживало від 200 осіб до 2 тисяч. Особливістю тодішніх містечок на Галичині був їх багатонаціональний етнічний склад. Крім русинів-українців, у також поселеннях проживало багато поляків, євреїв, німців, вірмен, та ін. Спочатку переважали німці, однак з часом на перше місце вийшли поляки.

Після заснування Тарнополя у XVI ст. в його околицях також появилися нові села: Байківці, Біла, Грабовець, Кипячка (перші згадки у 1564 р.). Новостворене місто, як і навколишні села, часто зазнавали нападів татар і турків. Деякі дослідники їх нарахували 18 до кінця XVII ст.

Тернопільщина надзвичайно постраждала від визвольної війни Б. Хмельницького у 1648–1649 роках. Спустошливими для регіону були й по дальші епізоди "Хмельниччини". Біля Тарнополя кілька разів групувалися ворогуючі сили. Лише протягом цього періоду війни в м. Тернопіль було знищено і пограбовано 270 будинків. У 1675 р. нашість турків під командуванням Ібрагіма Шишмана-паші виявилось для міста катастрофічним, воно разом з околицями було зруйноване. Кількість будинків і жителів зменшилися майже в 10 разів [44, с. 68-69].

Внаслідок першого поділу Речі Посполитої (1772 р.) Тернопіль з його околицями потрапили під владу Австрійської монархії Габсбургів. Тоді приблизно початок процесів модернізації та трансформації традиційного аграрного суспільства у світське, урбанізоване та індустріальне суспільство. Саме Новий час для Галичини, а з нею й території сьогоденної Тернопільщини був періодом формування повнокровного суспільного життя з його громадською складовою [44, с. 71].

У 1780-их роках австрійською владою був здійснений перепис населення і майна в Галичині, а також створений земельний кадастр, які мали назву «Йосифіканської метрики». Згодом, для оновлення даних, у 1820-их роках була проведена «Францисканська метрика». На основі даних йосифіканської метрики та картографування території були створені знамениті детальні карти австрійського лейтенанта фон Міга (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Містечко Буцнів і село Острів на австрійській карті фон Міга (кінець 18 століття)

У 1809-1815 р. центральна та південна частини Тернопілля тимчасово перебували у складі російської імперії. Після повернення до Австрії утвердився імперський австрійський адміністративний поділ, землі поділялися на округи (циркули, біцирки) і повіти (дистрикти). До 1867 р. офіційною мовою була німецька.

У 1848 р. вибухнула соціальна революція в Австрійській імперії, яка отримала назву «Весни народів». Головним суспільним здобутком революції стало скасування панщини, яка була найбільшою проблемою селянства на Галичині. У першу річницю цієї події місцеві жителі встановили у селах на краях і перехрестях доріг пам'ятні хрести.

Із середини ХІХ ст. і до ХХ ст. капіталізм у Галичині продовжував розвиватися. Після реформ, що були половинчастими, селяни мали сплачувати викуп за землю, а шляхта зберегла свої земельні маєтності. Отже, селяни втратили не лише значну частину орних земель, а й пасовиська та ліси [44, с. 76].

У 1870–1880-х рр. почалися пожвавлення та формування головних напрямків її розвитку. Передумовою цього стало зростання товарності сільського господарства, яке переважало у заняттях населення регіону. 1880 р. в Тернопільському повіті 65,46 % мешканців були зайняті в рільництві та лісівництві, 12,34 % – у промисловості й 4,75 % – в торгівлі. На території повіту в 1897 р. орні землі займали 81 %. Наприкінці цього століття на Поділлі виник район торговельного зернового господарства, а у Тернополі зберігалось багато хліба, тому місто називали житницею Галичини [44, с. 76].

У 1870 р. зі Львова до Тернополя був споруджений кам'яний вимощений шлях, який називали «гостинцем», який згодом через села Смиківці та Ступки був продовжений до Підволочиська. У 1870 р. від Львова до Тернополя була прокладена перша на території регіону залізниця. Наступного року продовжилося будівництво цієї залізниці до Підволочиська. На ділянці від Тернополя до Великих Бірок будівельники зіткнулися із складним рельєфом і ландшафтами території. Через значну розчленованість поверхні приходилося викопувати багато ґрунту або навпаки, створювати насипи. Додаткових проблем створювала болотиста місцевість і повороти р. Гнізна між Великими Бірками і с. Дичків. Якщо відтинок залізниці Золочів – Тернопіль будувався неповних два роки, то до Підволочиська цілих три роки.

До початку Першої світової війни територія сучасної Тернопільської області була поділена між двома імперіями – Австро-Угорською й Російською, тому край став місцями запеклих боїв у ході майже всієї війни. У листопаді 1918- червні 1919 р. території на Тернопіллі утримували переважно війська ЗУНР, яких згодом потіснили польські війська.

Після Першої світової війни з розпадом могутніх імперій західноукраїнські землі – частково Волинь, Галичина, Північ на Буковина, Закарпаття й Бессарабія – відійшли до Польщі, Румунії та Чехо-Словаччини. У 1919 р. Польща окупувала 125,7 тис. км² земель Східної Галичини і Західної Волині, що стало третиною всієї території тодішньої Польщі. Ці землі послужили новими джерелами сировини, дешевої робочої сили та ринками збуту. Новоутворена розширена Польща змінила у своїх інтересах поділ західноукраїнських земель, утворивши воєводства. До Тернопільського воєводства належало 17 повітів [44, с. 149].

Польська окупаційна адміністрація обмежувала діяльність українських культурно-освітніх установ і організацій. Здійснювалася політика насильної колонізації та т. зв. осадництва. Багато польських колоністів осіли навколо Тернополя (наприклад, у селах Довжанка, Настасів). Тиск поляків відповідно посилював протидію української нації у вигляді зростання впливу ОУН, Пласту та інших військово-патріотичних організацій.

1 вересня 1939 р. нападом Німеччини на Польщу почалася німецько-польська війна. А 2 вересня східні сусіди Польщі увели на радянсько-польському кордоні "режим посиленої охорони". 17 вересня 1939 р. советська армія перейшла державний кордон із мотивацією "визвольної боротьби, початої пригнобленими народами Західної України і Західної Білорусії при підтримці радянського народу і його червоної армії". Відповідною до цієї заяви була і пропагандистська робота у військах та серед місцевого населення [44, с. 167].

22 червня 1941 року німецькі війська напали на СРСР, зокрема на територію Західної України. Вже 2 липня німці у результаті коротких боїв

захопили Тернопіль і майже відразу почали впроваджувати свої порядки. У результаті голокосту було винищене майже все єврейське населення міста, а також навколишніх сіл. Наприкінці 1930-их років найбільше євреїв проживали у селах Баворів (90), Дичків (55), Ігровиця (50), Великий Ходачків (40) [17, с. 90-91]. Частину з них вивезли до табору смерті в Белжеці (сучасна Польща), а більше 10 тисяч було розстріляно та закатовано у ярах на околицях сіл Петриків (встановлений меморіальний знак) і Янівка (сучасне Підгородне). В околицях Тернополя, особливо у селах з лісистою місцевістю (Біла, Довжанка, Дубівці, Ігровиця, Мшанець) активними були окремі підрозділи УПА, які спочатку боролися з німецькими, а з 1944 р. з советськими окупантами.

У лютому-квітня 1944 року тривала операція із захоплення радянськими військами м. Тернополя, яке було окуповане німцями. Активні бої проходили у приміських селах. В околицях сіл Біла та Петриків загинули сотні бійців з обох сторін. Через села Довжанка, Драганівка, Почапинці, Серединки, Великий Ходачків з допомогою механізованих частин німецькі війська намагалися деблокувати оточений у місті гарнізон, що призвело до великих втрат і руйнації перелічених населених пунктів. 15 квітня 1944 р. завершено бойові дії біля Тернополя, а лінія фронту змістилася до річки Стрипи.

У післявоєнні роки відбулися суттєві зміни у національному складі населення приміських сіл навколо м. Тернопіль. Євреї були винищені, німці виїхали, а поляки були вивезені у сучасні території західної та північної Польщі. Натомість були привезене українське населення із східних і південно-східних районів Польської республіки. Особливо ці зміни відчутні були у населених пунктах сучасних Підгороднянської та Байковецької громад, де більшість населення сіл до початку війни становили етнічні поляки (табл.).

Таблиця 2.4

Етнічний склад населення сіл сучасної Підгороднянської громади у 1939 р. [за матеріалами 17, с. 90-91]

№	Назва села	Населення, 1939 р.	українці	поляки	Інші (євреї)
1	Великий Ходачків	3190	440	2710	40
2	Довжанка	1910	1790	110	10
3	Домаморич	1350	1330	20	0
4	Драганівка	2110	400	1690	20
5	Забойки	1670	470	1180	20
6	Почапинці	1100	120	960	20
7	Янівка (Підгородне)	710	120	590	0

Наприклад, для більшості сіл Підгороднянської громади примусові зміни етнічного складу населення привели переважно до негативних наслідків. У всіх цих населених пунктах (за винятком Підгородного) людність зменшилася у 1,5-2 рази.

Протягом 1946-1952 року тривав процес примусової колективізації, у результаті чого майже у кожному селі був створений колгосп. У 1950-60-их роках ці господарства були укрупнені та їх кількість досягла __. Поряд з колективізацією тривала також індустріалізація приміської зони Тернополя. У селищі Велика Березовиця був споруджений великий комбінат «Будіндустрія». У 1970-1980-их роках були споруджені такі підприємства як Тернопільський мясокомбінат (с. Острів), Мишковицький спиртзавод, комбикормовий завод, «Тернопільвормет» (сmt. Велика Березовиця), фабрика госптоварів (селище Великі Бірки) та інші підприємства.

У 1939-1962 роках населені пункти приміської зони м. Тернополя згідно тодішнього адміністративно-територіального поділу належали до Великоглибочецького (сучасна Білецька ТГ), Козлівського (Підгороднянська ТГ), Микулинецького (Великобerezовицька ТГ), Великобірківського

(Великобірківська, Великогаївська і частина сіл Байковецької ТГ), Збарзького (окремі села Байковецької ТГ) районів (рис.).

Рис. 2.6. Адміністративно-територіальний поділ приміської зони м. Тернопіль у 1957 р. [7]

Неодноразово межі та конфігурація районів, а також адміністративна приналежність сіл змінювалися у 1950-1960-их роках. 8 грудня 1966 року був створений Тернопільський район, куди увійшли більшість населених пунктів навколо м. Тернопіль колишніх Великоглибочецького, Козлівського, Микулинецького, Великобірківського і частково Збарзького районів. Його площа становила 749 км. кв. (5,4% території області), населення – 61167 осіб (1970 р.). У Тернопільському районі сформувалися особливі промисловий, агропромисловий, соціально-культурні комплекси, характерні для приміської адміністративної одиниці.

У 1991 році Україна проголосила незалежність на тлі процесів розпаду колишнього СРСР. Новостворена держава поринула у глибоку соціально-економічну кризу, яка призвела до значних перетворень у суспільстві. Великі промислові та сільськогосподарські підприємства часто не витримували цих перетворень і трансформації та банкрутували. Переважна більшість

колгоспів у приміських селах навколо Тернополя були розпайовані та розформовані. Прикладами вдалого збереження та перетворення агропідприємств у цій місцевості є «Агрокомплекс» (с. Дубівці), «Агропродсервіс» (с. Настасів), «Агрон» (Товстолуг) та інші. На початку 1990-их років появилися також перші фермерські господарства, які починалися з кількох десятків гектарів ріллі та 1-2 тракторів. Окремі з них виросли до великих агропідприємств, які обробляють тисячі гектарів площ (ФГ Березовського у с. Товстолуг, ФГ Олійник в с. Довжанка).

Попри економічні потрясіння, збереглися та відновили роботу на сучасній виробничій базі деякі промислові підприємства, як-от «Будіндустрія» (сmt. Велика Березовиця), «Тернопільський мясокомбінат» (с. Острів), «Будматеріали» (с. Ступки), «Агропромтехніка» (с. Плотича). Можна навести кілька прикладів нових виробництв, створених у 1990-2000-их роках (СЕ Бортнетце у с. Байківці, «Сім-сім» у с. Острів, «Мясовіта» у с. Драганівка, «Школярник» в с. Петриків).

У Тернопільському районі розвивалася також і соціальна сфера. На початку 2000-х років діяло 11 середніх шкіл, музична школа у с. Острів, більше десятка дитячих садків. Фактично у кожному селі був діючий заклад культури (клуб, народний дім чи бібліотека). Споруджувалися та розбудовувалися різні спортивні споруди (стадіони, спортивні майданчики, біатлонна база).

У 2015 році розпочалася реформа децентралізації, яка дала поштовх до створення об'єднаних територіальних громад. Першими такими адміністративними одиницями у тодішньому Тернопільському районі були Байковецька і Великогаївська ОТГ, що були утворені ще в 2015 р. В 2018 р. була створена Білецька територіальна громада. Реформа децентралізації завершилася наприкінці 2020 року, коли були утворені ще Великоберезовицька, Великобірківська та Підгороднянська територіальні громади. До Байковецької громади додатково долучилися села Ступки, Чернелів-Руський і Соборне Тернопільського району, Охримівці та Романове

село Збаразького р-ну. До Білецької громади приєдналися села Мшанець, Хомівка і Дітківці колишнього Зборівського району. До Підгороднянської ТГ додалося с. Великий Ходачків колишнього Козівського району.

У 2020 році змінилася конфігурація Тернопільського району через укрупнення районного рівня адміністративних одиниць. До нього додалися території вже колишніх Збаразького, Зборівського, Підволочиського, Бережанського, Підгаєцького, Теребовлянського районів. Площа новоствореного Тернопільського району становить 6202,5 км², населення – 565037 осіб (станом на 2020 р.).

2.3. Соціально-економічні чинники розвитку територіальних громад приміської зони м. Тернопіль

Територіальні громади приміської зони м. Тернополя мають дуже вдале географічне положення як щодо провідних соціально-економічних центрів України, так і магістральних транспортних мереж. Насамперед ці адміністративні одиниці виграють із сусідства з обласним центром і одним з ведучих міст Західної України Тернополем. У ньому формується приблизно 30-40 % економічного потенціалу Тернопільської області. Місто є головним транспортним вузлом області.

Ще одним позитивним моментом вдалого географічного положення цих громад є відносно недалеко (200 км) їх розташування від кордонів з країнами ЄС. Це приваблює як потенційних інвесторів, так і сприяє розвитку внутрішнього бізнесу та туристичної діяльності.

Через територію приміських громад м. Тернополя проходять міжнародні автомобільні та залізничні шляхи. Міжнародна автотраса М-09 прямує від кордону з Польщею (м. Рава-Руська) до Тернополя. Автошлях М-30 Стрий – Знам'янка – Ізварине (або «дорога єдності») поєднує західну частину України з центральною і східною. Міжнародна автотраса М-19 поєднує береги Балтійського та Чорного моря через території Литви, Білорусі, Україні та Молдови.

Через Тернопіль і його приміські території проходить магістральна залізниця Львів – Жмеринка – Київ з відгалуженням до Одеси. Вона забезпечує зв'язок Західної України зі столицею, портами Чорного моря та країнами ЄС. Залізничні шляхи Тернопіль – Шепетівка, Тернопіль – Ходорів, Тернопіль – Чортків – Коломия є важливими у міжобласному та місцевому сполученні.

У межах с. Смиківці Великобірківської ТГ розташований міжнародний аеропорт «Тернопіль», який працює з перервами, переважно для вантажоперевезень. Останні пасажирські авіаперельоти з цього летовища виконувалися ще в 2010 році.

Близьке розташування до обласного центру та великого міста Тернополя зумовили розвиток промисловості та торгівлі у приміських громадах. Найбільшими промисловими підприємствами колишнього Тернопільського району до 2020 р. були «Мишковицький спиртозавод», «Птахофабрика Тернопільська» (с. Великі Гаї), ТОВ «Тернопількомбікорм» (с. Мишковичі), СП «М'ясовіта» (с. Драганівка), ВАТ Комбінат «Будіндустрія» (сmt. Велика Березовиця), ПМП «Арена», ТДВ «Агропромтехніка» (с. Плотича), ТОВ «Захід ТМ» (с. Ступки), ТОВ «Тернопільввтормет» (сmt. Велика Березовиця), ТОВ «Сім-Сім» (с. Острів), ТОВ «Торговий комплекс «Західний», ПП «Тернопільнасіння» та інші.

Найбільшими орендарями та оброблювачами земель у приміських громадах Тернополя є ТОВ «Агрокомплекс», ПАП «Агропродсервіс», ПП «Агрофірма «Медобори», ПМП «Агрон», ФГ «Мричко», ФГ «Олійник» та інші. Перші три агрофірми мають також великі тваринницькі комплекси.

На території досліджуваних громад завдяки близькому розташуванню до м. Тернопіль є досить розвинутою соціальна інфраструктура. Тут діяли (станом на 2020 рік) Тернопільська вища духовна семінарія ім. Й. Сліпого, 48 середніх шкіл (16 ЗОШ 1–3 ступенів, 19 ЗОШ 1–2 ступенів, 14 ЗОШ 1 ступеня), 30 дитячих садочків (у т. ч. 10 НВК), 2 музичні школи, 2 позашкільних заклади (Будинок творчості школяра, станція юних техніків),

56 бібліотек, 56 клубних установ (15 Будинків культури, 41 клуб), меморіальний музей С. Крушельницької. Функціонують також 3 лікарні, 6 амбулаторій загальної практики та сімейної медицини, 31 ФАПів, 16 ФП [45, с. 339].

Станом на 1 січні 2020 року на території колишнього Тернопільського району (охоплював майже всю територію сучасних приміських громад) проживали 62, 9 тисяч мешканців, що було нижчим показника 2015 р. (66, 7 тис. осіб). У 2024 р. у досліджуваних 6 громадах (Байковецька, Білецька, Великоберезовицька, Великобірківська, Великогаївська, Підгороднянська) проживали 67,4 тисяч мешканців. Найбільшою за кількістю населення територіальною громадою є Великоберезовицька (20,7 тис. осіб, 2024 р.), а найменшою – Великобірківська (5,7 тис. осіб).

Найбільшими населеними пунктами приміської зони м. Тернополя є селища Велика Березовиця (8,5 тис. мешканців) і Великі Бірки (3,2 тис.), а також села Великі Гаї (4,5 тис.), Петриків (4,6 тис.), Біла (3,6 тис. осіб). Найменшими є села Хатки (38 мешканців), Теофілівка (68 осіб). Помітна більша густота населення та людність поселень, які безпосередньо межують з містом Тернопіль (Біла, Петриків, Великі Гаї та інші).

Висновки до розділу 2

У даному розділі охарактеризовані чинники розвитку приміських територіальних громад навколо м. Тернополя. З природно-географічного аспекту ці громади розташовані на Подільській височині у зоні помірного клімату з наявними опідзоленими та чорноземними ґрунтами та лісостеповою рослинністю. У цих ТГ розташовано багато природоохоронних територій, хоча їх частка у загальній площі невелика.

З соціально-економічних факторів варто виділити розвинуту промисловість та аграрний комплекс, а також невиробничу сферу. Окремо охарактеризовані історико-географічні аспекти розвитку досліджуваних громад.

РОЗДІЛ 3

ГЕОПРОСТОРОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ МІСТА ТЕРНОПІЛЬ

3.1. Геодемографічна характеристика територіальних громад приміської зони м. Тернопіль

Станом на 1 квартал 2025 р. у 6 приміських територіальних громадах навколо м. Тернопіль проживало 67414 осіб, що на 4,9 % менше, ніж наприкінці 2020 року (67414 осіб) (табл. 3.1.). Найбільше мешканців налічувала Великоберезовицька ТГ – 20714 осіб, а найменше Великобірківська – 5704 осіб.

Таблиця 3.1

Площа і кількість населення у територіальних громадах приміської зони м. Тернопіль [3]

№ п/п	Назва громади	Площа, км ²	Кількість населення, 2021 р.	Кількість населення, 2025 р.	Густота населення, 2025 р., осіб/км ²
1	Байковецька	158,50	12015	13277	83,77
2	Білецька	138,10	10943	9947	72,03
3	Великоберезовицька	205,00	23201	20714	101,04
4	Великобірківська	65,80	5977	5704	86,69
5	Великогаївська	142,00	11340	10880	76,62
6	Підгороднянська	130,60	7390	6892	52,77
	Всього:	681,50	70866	67414	98,92

Найвища густота населення станом на 1 квартал 2025 р. становила 101,04 осіб/км² у Великоберезовицькій громаді, а найнижча – 52,77 осіб/км² у Підгороднянській ТГ. Середня щільність населення у приміських громадах м. Тернопіль – 98,92 осіб/км² (табл. 3.1).

Порівняно з 2021 роком у 5 територіальних громадах приміської зони м. Тернополя зменшувалася кількість населення. Однак у Байковецькій ТГ за останні 5 років кількість мешканців зросла на 1262 жителя, що становить більше 10 %. У цій громаді кількість мешканців зростає через інтенсивне будівництво багатоквартирних будинків, як у с. Байківці, так і в сусідніх селах.

До грудня 2020 року всі населені пункти територіальних громада приміської зони м. Тернопіль (без 5 доєднаних) належали до Тернопільського району у так званій «старій версії». У цьому ж 2020 р. населення того району становило 67,2 тис. мешканців, а сучасних приміських громад у 2025 р. – 67,4 тис. осіб. Цікаво, що від 1989 року кількість мешканців колишнього Тернопільського району аж до його реорганізації (2020 р.) постійно зростала за рахунок субурбанізації (рис. 3.1). До 2025 р. населення цих громад скоротилося через посилення міграційних процесів внаслідок російсько-української війни.

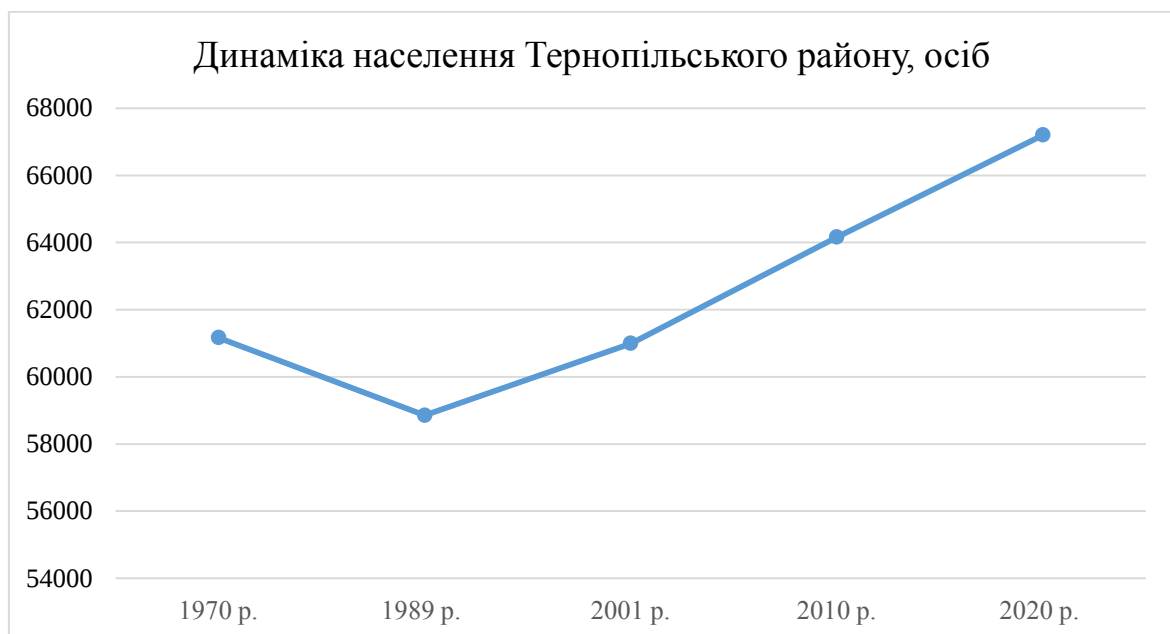

Рис. 3.1. Динаміка населення Тернопільського району у 1970-2020 роках [54]

На основі довідкових даних простежили динаміку населення центрів територіальних громад приміської зони м. Тернопіль (рис. 3.2). Людність цих населених пунктів у XX – на початку XXI століть поступово зростала.

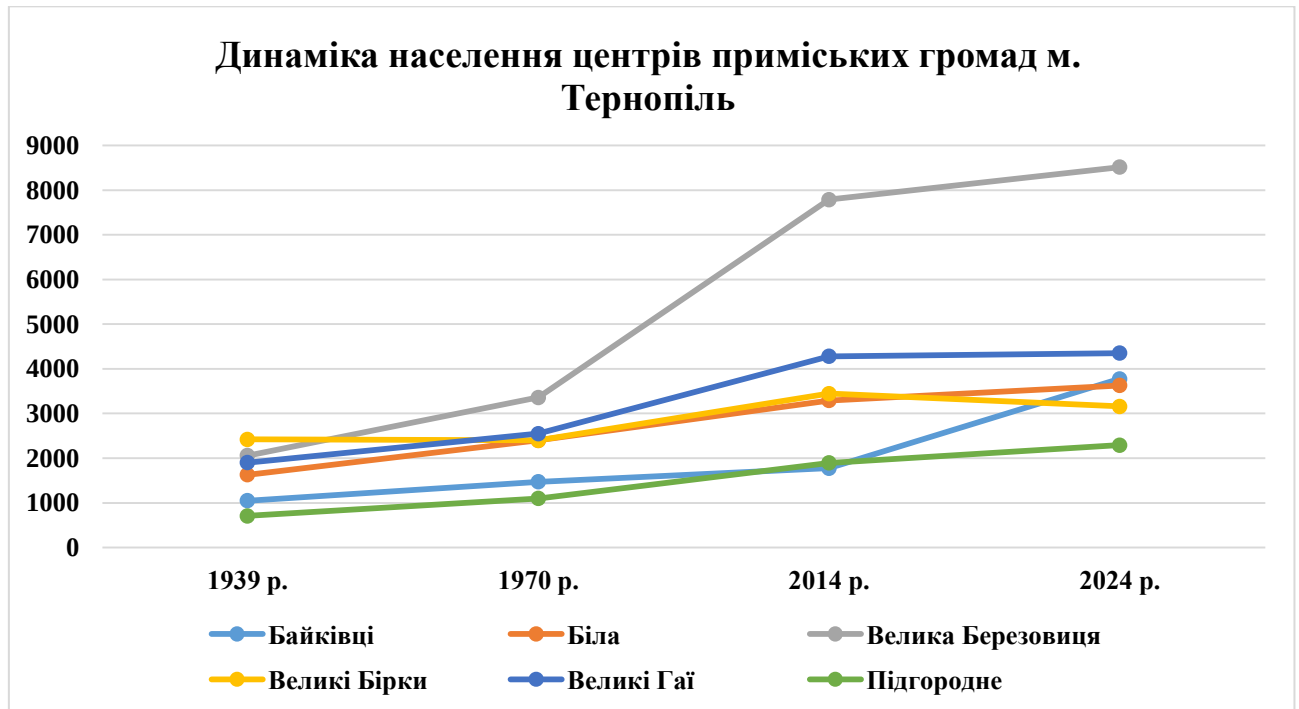

Рис. 3.2. Динаміка населення центрів приміських громад м. Тернопіль

Найбільший приріст населення за останні 85 років зафіксований у селищі Велика Березовиця – більше як у 4 рази (з 2060 осіб у 1939 р. до 8516 осіб у 2024 р.). Така динаміка людності є наслідком індустріалізації цього поселення у середині XX століття. Кількість населення інших адміністративних центрів громад зросло за цей часовий період (1939-2024 рр.) у середньому в 2-3 рази. За останнє десятиліття різко зросла кількість мешканців (майже у 2 рази) села Байківці через спорудження житлових комплексів і котеджних містечок (рис. 3.2.).

Якщо проаналізувати зміни кількості населення поселень територіальних громад приміської зони м. Тернопіль за останні 10 років (за період 2014-2024 років), то помітне зростання людності сіл, що межують безпосередньо з обласним центром (рис. 3.3). Села Великий Глибочок, Плотича, Шляхтинці та Товстолуг є дещо віддаленими, однак кількість мешканців там теж збільшується через відносну близькість до Тернополя. У

селах Мшанець, Дітківці (Білецька ТГ) та Малий Ходачків (Великобірківська ТГ) теж зафіксоване зростання населення, однак воно зумовлене швидше уточненням місцевих статистичних даних у результаті утворення громад у 2020 році.

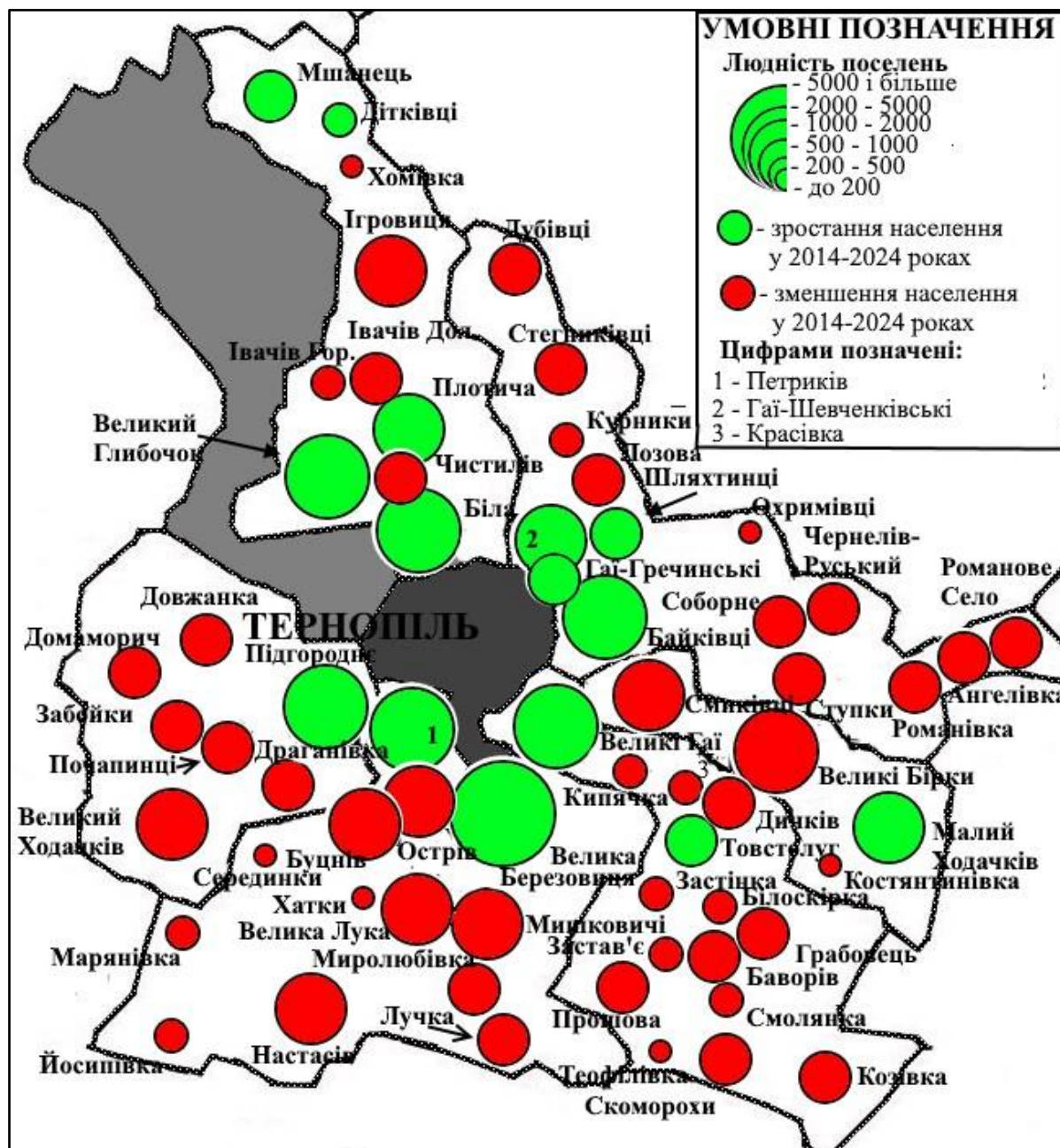

Рис. 3.3. Кількість та динаміка населення поселень територіальних громад приміської зони м. Тернопіль

З підміських сіл найвищі темпи зростання населення за останнє десятиліття спостерігалось у с. Байківці (з 1777 осіб у 2014 р. до 3776 у 2024р.) та Гаї-Гречинські (з 459 до 817 жителів). На кілька сотень мешканців

збільшилася людність у смт. Велика Березовиця, селах Біла, Петриків, Підгороднє, Гаї-Шевченківські. Загалом із 64 населених пунктів територіальних громад приміської зони м. Тернопіль у 15 зафіксоване зростання кількості населення за останні 10 років, а у 49 поселеннях – його зменшення (рис. 3.3).

Найбільший спад людності помітний у невеликих селах Великоберезовицької ТГ – Йосипівці, Мар'янівці, Настасові, Серединках, а також у с. Ступки Байковецької громади. У селах Мар'янівка та Йосипівка кількість населення з 2014 р. скоротилася приблизно на 20 %. Одним із факторів такої негативної демографічної ситуації у цих селах є їх периферійне положення відносно центру громади та магістральних шляхів. Більше, ніж на 10 % скоротилося населення за останні 10 років також у селах Ангелівка, Дубівці, Соборне, Ступки (Байковецька ТГ), Буцнів, Лучка, Настасів (Великоберезовицька ТГ), Домаморич, Забойки (Підгороднянська ТГ). У кількох селах у приміських громадах скорочення людності за останні роки менше десятка жителів, як-от Великий Ходачків (Підгороднянська ТГ, – 8 осіб), Хатки (Великоберезовицька ТГ, – 1 особа), Красівка (Великогаївська ТГ, – 9 осіб), Івачів Горішній (Білецька ТГ, – 5 осіб) (Додаток).

Розглянемо детальніше зміни людності населених пунктів приміської зони м. Тернопіль на прикладі Підгороднянської громади. У 1939-1947 роках села цієї ТГ пережили значні зміни кількості та національного складу населення. У 1939 р. більшість людності даних поселень становили поляки (за винятком с. Домаморич). Через винищення євреїв (їх було в окремих селах кілька десятків) і переселення поляків до Польщі після Другої світової війни кількість населення цих сіл зменшилася приблизно вдвічі. Значне зростання людності спостерігається лише у с. Підгороднє, яке межує з містом Тернопіль. Кількість населення сіл Домаморич і Драганівка скорочуються щороку приблизно на 1-1,5 %, що вже погіршує соціально-економічну ситуацію у цих поселеннях (рис. 3.3).

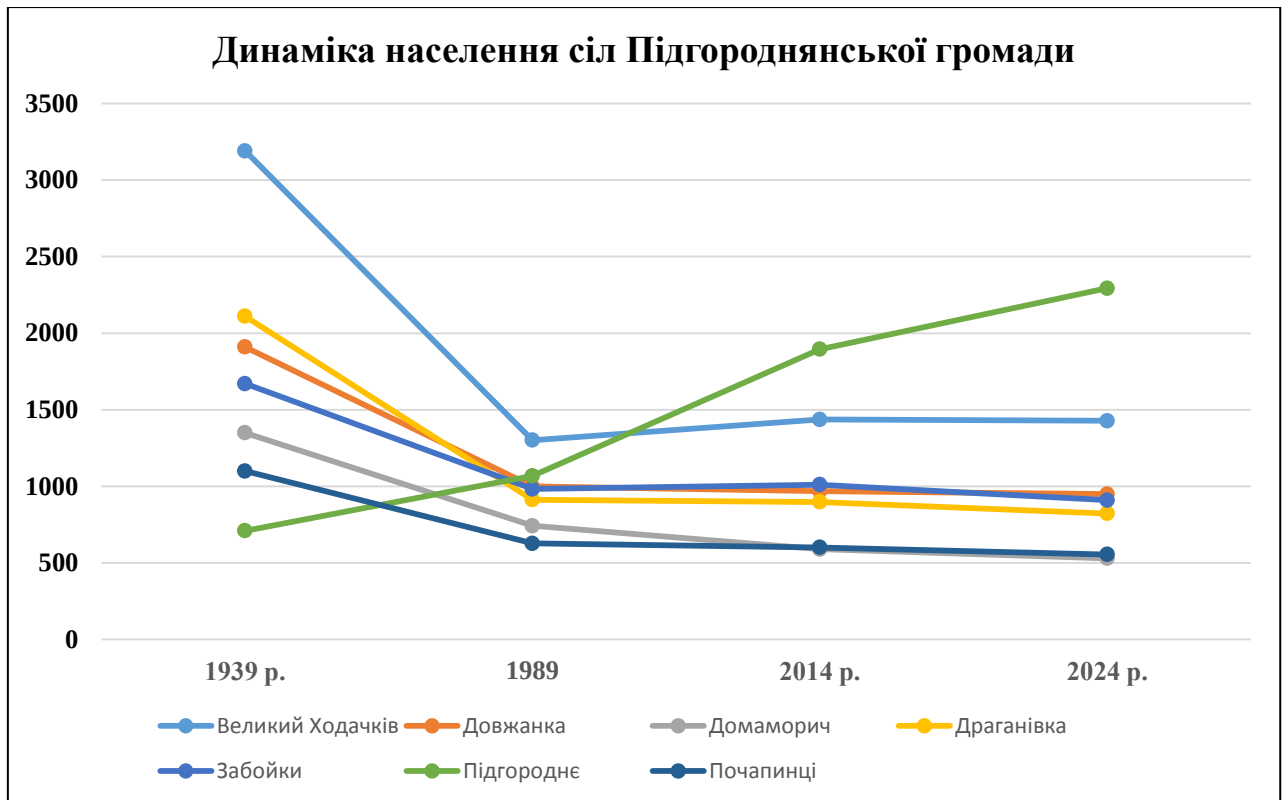

Рис. 3.3. Динаміка населення сіл Підгороднянської громади [17, 45]

Для аналізу статево-вікової структури населення приміських громад м. Тернополя бракує статистичних матеріалів. Однак можемо її проаналізувати на прикладі Байковецької ТГ, яка такі показники розмістила у своєму паспорті (табл. 3.2) [21]. Із загальної кількості мешканців цієї громади у 13343 мешканців чоловіків налічувалося 6175 чоловіків (46,2 %) і 7168 жінок (53,8 %), що близько до загальноукраїнських значень.

У віковій структурі з 13343 жителів громади у 2024 році налічувалося 2200 дітей, що становить 16,5 % загальної кількості. Осіб віком більше 60 років у Байковецькій громаді налічувалося 3148 людей, що становить 23,6 % від усіх мешканців. Відповідно, кількість населення працездатного віку становить 5348 осіб, що складає близько 40 % всієї людності ТГ. «Найстарішим» населеним пунктом Байковецької громади є с. Охрімівці, де частка населення старших 60 років становить 45 %. А в центрі ТГ с. Байківці людей старшого віку всього 17,3 %.

Таблиця 3.2.

Статеві-вікова структура населення Байковецької громади [21]

Населений пункт	Зареєстровано всього	Чоловіків								Жінок							
		Всього	0-6	7-14	15-17	18-26	27-59	60-89	90+	Всього	0-6	7-14	15-17	18-26	27-59	60-89	90+
Ангелівка	559	261	11	25	11	37	127	49	1	298	13	30	10	21	145	79	0
Байківці	3776	1673	143	253	92	175	749	260	1	2103	148	234	78	169	1080	387	7
Гаї – Гречинські	817	386	25	54	25	38	158	85	1	431	34	38	20	37	212	89	1
Гаї - Шевченківські	1930	926	64	110	28	96	393	235	0	1004	66	97	47	83	458	252	1
Дубівці	569	246	10	16	8	17	142	52	1	323	11	25	7	27	133	115	5
Курники	338	162	11	11	8	17	74	41	0	176	3	21	3	12	85	52	0
Лозова	612	299	17	27	11	25	157	62	0	313	10	26	8	28	157	82	2
Охримівці	166	75	3	5	1	3	34	29	0	91	1	4	0	5	36	42	3
Романівка	571	254	11	30	9	22	128	54	0	317	12	33	14	23	154	79	2
Романове Село	776	342	8	32	12	30	182	76	2	434	14	44	14	34	186	139	3
Соборне	510	258	13	21	9	28	128	59	0	252	8	15	9	22	105	92	1
Степниківці	635	315	15	46	9	38	141	66	0	320	14	27	17	18	154	88	2
Ступки	535	246	9	24	7	30	118	57	1	289	10	19	12	26	122	99	1
Чернелів – Руський	703	332	21	30	12	36	173	59	1	371	17	32	7	33	168	108	6
Шляхтинці	846	400	28	47	20	28	189	88	0	446	23	51	15	36	190	129	2
Всього	13343	6175	389	731	262	620	2893	1272	8	7168	384	696	261	574	3385	1832	36

Сучасні міграційні процеси, пов'язані з російсько-українською війною, слабо вплинули на зміни кількості населення територіальних громад приміської зони м. Тернопіль. Його чисельність з 2022 року скоротилася на неповних 5 %, порівняно з 18-20 % у загальному по Україні (оціночні дані). У Байковецькій громаді навіть трохи зросла кількість населення, насамперед за рахунок сіл Байківці, Гаї-Гречинські та Гаї-Шевченківські.

До 6 досліджуваних громад переселяються також жителі м. Тернополя, особливо старшого віку, в процесі демографічної субурбанізації. Значна кількість нових мешканців приміських сіл і селищ прибувають також з інших громад Тернопільської області. З 2022 року також додалися мешканці з других областей України, так звані внутрішньо переміщені особи.

3.2. Тенденції розвитку господарського комплексу приміських громад м. Тернопіль

Населені пункти приміської зони навколо м. Тернопіль вирізнялися традиційно розвинутим господарським комплексом. У цих селищах і селах діяли та діють промислові підприємства, а також різноманітні агрофірми. Наприклад, ще у 1937 р. у селищі (тоді селі) Велика Березовиця працював

перший на Тернопіллі цукровий завод, який у 1950-их роках з робітничим поселенням був приєднаний до м. Тернопіль.

Один з показників, який найкраще відображає ефективність роботи локальної економіки, є динаміка доходів місцевого бюджету. Протягом 2021-2024 років загальні доходи бюджетів приміських громад м. Тернопіль зросли з 457,05 млн. грн. до 801,26 грн. гривень, тобто майже вдвічі. Більше, ніж вдвічі, зросли доходи місцевих бюджетів Великоберезовицької та Підгороднянської громад (табл. 3.3.).

Таблиця 3.3

Доходи місцевих бюджетів приміських громад м. Тернопіль [3]

№ п/п	Назва громади	Доходи бюджету у 2021 р., млн. грн.	Доходи бюджету у 2024 р., млн. грн.
1	Байковецька	136,2	198,5
2	Білецька	54,01	94,2
3	Великоберезовицька	120,09	226,65
4	Великобірківська	42,65	69,09
5	Великогаївська	69,38	134,99
6	Підгороднянська	34,72	77,83
	Всього:	457,05	801,26

Якщо перерахувати доходи місцевих бюджетів (загального та спеціального фонду) на одного мешканця, то цей показник теж суттєво зріс у всіх досліджуваних ТГ. Найбільші доходи бюджету на 1 мешканця отримали у 2024 р. Байковецька (17710 грн.) і Великогаївська (14680 грн.). З 2021 до 2024 р. найсуттєвіше цей показник зріс у Підгороднянській ТГ (маже втричі) та у Білецькій ТГ (більш, ніж вдвічі). Якщо у 2021 р. доходи місцевих бюджетів приміських громад на одного мешканця були приблизно на середньому по області рівні (біля 5000 грн.), то у 2024 р. вони всі суттєво перевищували загальнообласний показник (9030 грн на особу) (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Доходи місцевих бюджетів на 1 мешканця приміських громад м. Тернопіль [3]

№ п/п	Назва громади	Кількість населення, 2021 р.	Доходи бюджету на 1 мешканця у 2021 р., грн.	Кількість населення, 2024 р.	Доходи бюджету на 1 мешканця у 2024 р., грн.
1	Байковецька	12043	11320	12054	17710
2	Білецька	10894	5010	10735	10550
3	Великобerezовицька	23254	5160	23086	11530
4	Великобiрківська	5990	7160	5944	13520
5	Великогаївська	11297	6140	11133	14680
6	Підгороднянська	7359	4760	7278	12260
7	Тернопільська обл.	1030000	5000	1020000	9030

Окрім доходів місцевих бюджетів варто проаналізувати також їх видатки. Згідно даних порталу «Бюджети територіальних громад України» в 2024 році у 5 приміських громадах м. Тернопіль видатки перевищували їх доходи, крім Підгороднянської ТГ (+5,89 млн. грн.) (табл. 3.5.). У Байковецькій громаді дефіцит бюджету становить – 0,3 %, що є дуже низьким показником. Найбільше негативне сальдо місцевого бюджету вирізняється у Білецькій та Великобerezовицькій ТГ (більше 20 млн. гривень).

Таблиця 3.5

Доходи місцевих бюджетів приміських громад м. Тернопіль [3]

№ п/п	Назва громади	Доходи бюджету у 2024 р., млн. грн.	Видатки бюджету у 2024 р., млн. грн.	Баланс, млн. грн.
----------	---------------	--	---	----------------------

1	Байковецька	198,5	199,2	–0,7
2	Білецька	94,2	115,04	–20,84
3	Великобerezовицька	226,65	251,47	–24,82
4	Великобiрківська	69,09	77,09	–8
5	Великогаївська	134,99	144,62	–9,63
6	Пiдгороднянська	77,83	71,94	5,89
	Всього:	801,26	859,36	–58,1

Ще одним цікавим фактором фінансової самодостатності територіальних громад є спрямування до їх бюджетів або навпаки дотацій з державного бюджету. Наприклад, відносно успішна Підгороднянська ТГ у 2024 р. отримала 2,7 млн. грн. прямої дотації з держбюджету, як і Білецька ТГ – 2,75 млн. грн [3]. Інші 4 громади приміської зони м. Тернопіль у 2024 році були бездотаційними (за винятком освітньої субвенції, яку отримують всі ТГ України).

А прикладі Великобerezовицької ТГ проаналізуємо основні джерела податкових надходжень до місцевого бюджету (рис. 3.5). Найбільше поповнюють бюджет громади податок на доходи фізичних осіб (56,9 %) та єдиний податок (17,9 %). Найбільшим їх платниками є підприємства різних форм власності та підприємці-фізичні особи (так звані ФОП).

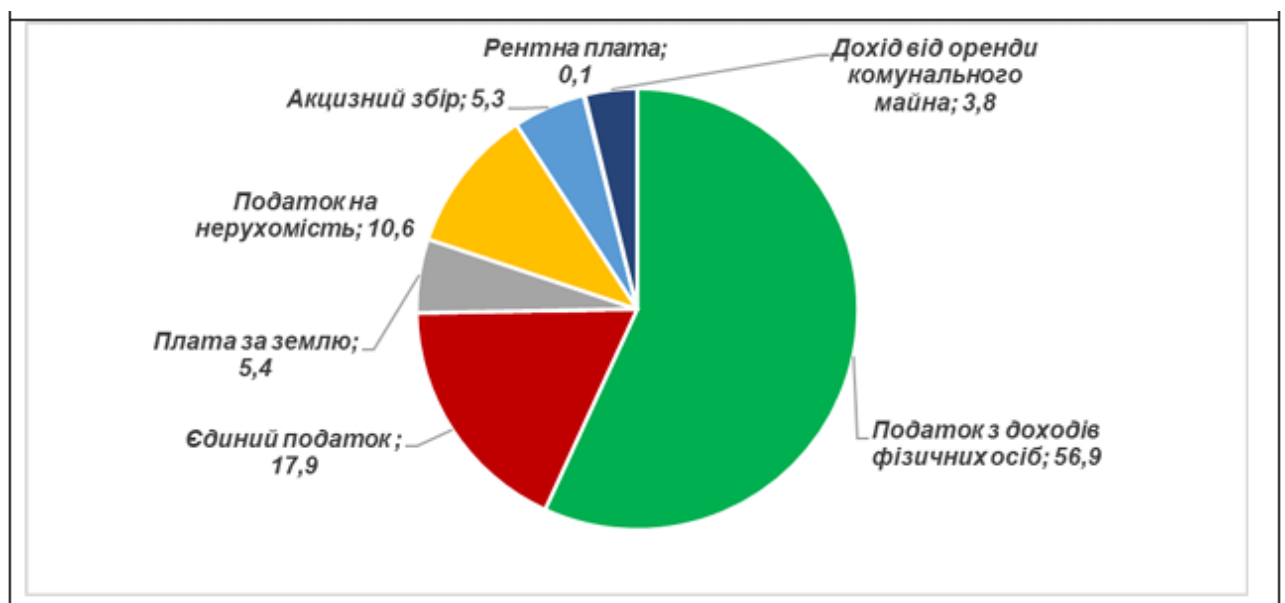

Рис. 3.5. Структура податкових надходжень Великобerezовицької ТГ у 2024 р. [36]

Найбільша кількість суб'єктів економічної діяльності серед територіальних громад приміської зони м. Тернопіль (підприємства та ФОП) зареєстровано у Великобerezовицькій (1319) і Байковецькій ТГ (1229) (табл. 3.6). На жаль, відсутні дані у відкритому доступі про кількість підприємств і підприємців у Великобiрківській громаді.

Таблиця 3.6

Кількість суб'єктів економічної діяльності у територіальних громадах приміської зони м. Тернопіль

№ п/п	Назва громади	Кількість підприємств	Кількість ФОП
1	Байковецька	345	884
2	Білецька	275	немає даних
3	Великобerezовицька	308	1011
4	Великобiрківська	немає даних	немає даних
5	Великогаївська	153*	258*
6	Підгороднянська	114	289

Одними з найбільших роботодавців і наповнювачів місцевих бюджетів є промислові підприємства територіальних громад приміської зони м. Тернопіль. Переважна більшість заводів і фабрик у досліджуваних ТГ розташовані у радіусі до 10 кілометрів від м. Тернопіль. Особливо до обласного центра тяжіють великі підприємства з сотнями працівників та значними потужностями, що зумовлено їх тяжінням до збуту, логістики, робочої сили (рис. 3.6).

Найбільшим за кількістю працівників і надходженнями до бюджетів промисловим підприємством приміської зони м. Тернополя є українсько-німецьке ТОВ СЕ Бортнетце, яке розташоване у с. Байківці безпосередньо на межі з містом. На цьому заводі станом на 2024 рік працювало близько 1000 працівників.

Головна продукція – кабельно-провідникова продукція для автомобілів європейських брендів.

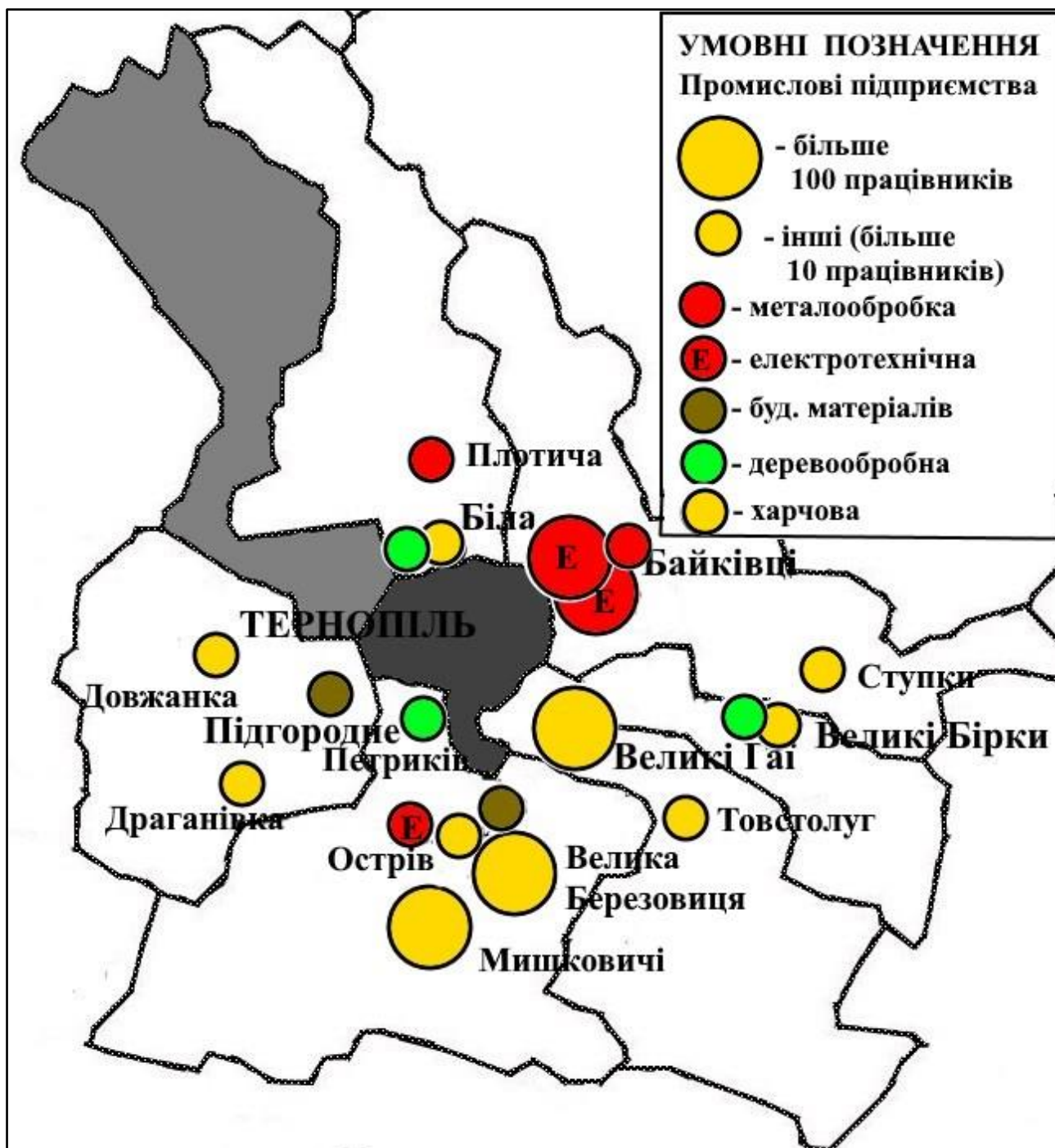

Рис. 3.6. Промисловість територіальних громад приміської зони м. Тернопіль

У тому ж с. Байківці діє підприємство «Галіт» – виробник стоматологічного обладнання, на потужностях якого зайнято більше сотні працівників.

У Великоберезовицькій ТГ найбільшими промисловими підприємствами є ТОВ «М'ясокомбінат Тернопільський» (214 працівників) і

ТОВ «Мишковицький спиртовий завод» (150 працівників) [36], які є одними з найбільших у Тернопільському районі (рис. 3.6). У Великогаївській громаді провідним виробничим об'єктом є «Птахофабрика Тернопільська» з комбикормовим заводом у її складі, де всього зайнято понад 200 працівників.

З менших виробників цікавим підприємством є «Плотицька агропротехніка» (с. Плотица Білецької ТГ) – провідний український виробник гумо-пруткових транспортерних полотен, гумо-металевих та роликів. Заслуговує уваги ТОВ «Мост-Україна» у с. Байківці – виробник і продавець комплектуючих для пилорам і деревообробного виробництва. У с. Острів Великобerezовицької ТГ функціонує невелике родинне підприємство з виробництва супутникових антен.

Найбільш розвиненою галуззю у територіальних громадах приміської зони м. Тернопіль є харчова промисловість. Окрім великих підприємств у Великобerezовицькій та Великогаївській ТГ ще працює ряд інших менших. Хлібопекарська та борошномельна підгалузь представлена пекарнями у смт. Великі Бірки (2 такі фірми), Чернелові-Руському, Плотиці, Білій, а також виробником борошна у с. Миролюбівка (Великобerezовицька ТГ). У с. Довжанка (Підгороднянська ТГ) функціонує ВТП «Харчовик» – виробник кукурудзяних паличок і харчових круп. Інші підприємства харчової галузі виробляють м'ясні і ковбасні вироби (СУП «М'ясовіта» у с. Драганівка), крупи («Агрон» у с. Товстолуг, «Бабусі Марусі» в с. Острів), заморожені овочі та фрукти («Сім-Сім» у с. Острів), снеки (с. Ступки Байковецької ТГ), морозиво і питну воду (с. Біла). Діють також ряд дрібних, часто сімейних підприємств у приміських громадах біля м. Тернопіль.

У цих громадах працюють також кілька підприємств-виробників будівельних матеріалів і деталей: «Бerezовицький комбінат Будінстрія», «ТМБ Холдинг» (смт. Велика Бerezовиця), «МК-Бетон» (с. Підгороднє), ТОВ «Будматеріали» (с. Ступки). Деревообробна галузь представлена Тернопільською меблевою фабрикою у с. Біла. Паперову продукцію

виробляють підприємства «Школяр» і «Марго» (с. Петриків), «Тернопільський папір» (сmt. Великі Бірки).

Більшість промислових підприємств у територіальних громадах приміської зони м. Тернопіль переважно виникли на новій виробничій основі вже за часів незалежної України. Хоча досі успішно працюють і розвиваються заводи на основі колишньої радянської індустрії (М'ясокомбінат Тернопільський, Мишковицький спиртзавод, Агропромтехніка у с. Плотича).

Значну роль у розвитку сільських населених пунктів і формуванні місцевих бюджетів відіграють аграрні підприємства. Сільське господарство приміських територіальних громад біля м. Тернопіль має переважно рослинницьке спрямування, хоча є кілька виробників, які успішно розвивають тваринництво («Агропродсервіс», «Агрокомплекс») (рис. 3.7). На жаль, узагальнену кількість діючих аграрних підприємств по досліджуваних ТГ визначити поки неможливо через недостатню кількість статистичної інформації. Однак, у Великобerezовицькій громаді є 54 суб'єкти підприємницької діяльності у сфері сільського та лісового господарства, що забезпечують 24 % обсягів місцевої економіки [36, с. 61]. У Підгороднянській ТГ у 2023 р. нараховувався 41 агровиробник, що становило більше 10 % від всього місцевого бізнесу [38].

У нашому дослідженні згідно загальнодоступних джерел проаналізуємо розміщення та функціонування найбільших сільськогосподарських підприємств. Найбільшим сільськогосподарським підприємством територіальних громадах приміської зони м. Тернопіль є ПАП «Агропродсервіс» з головним господарством у с. Настасів Великобerezовицької ТГ (рис. 3.7). Дане підприємство об'єднує 22 господарства у Тернопільській, Івано-Франківській, Львівській та Херсонській областях, які займаються рослинництвом, тваринництвом, птахівництвом, насінництвом, працюють у сфері послуг. Земельний банк агрофірми – майже 47 тис. га. Найбільший свинокомплекс у с. Настасів

складається з репродуктора на 9,6 тис. свиноматок, дорощування поросят на 45 тис. голів, генетичного центру для утримання кнурів потужністю 200 голів із лабораторією штучного запліднення. Підприємство є основним податконаповнювачем місцевого бюджету – 17 % від усіх сплачених податків у 2024 році [36, с. 64].

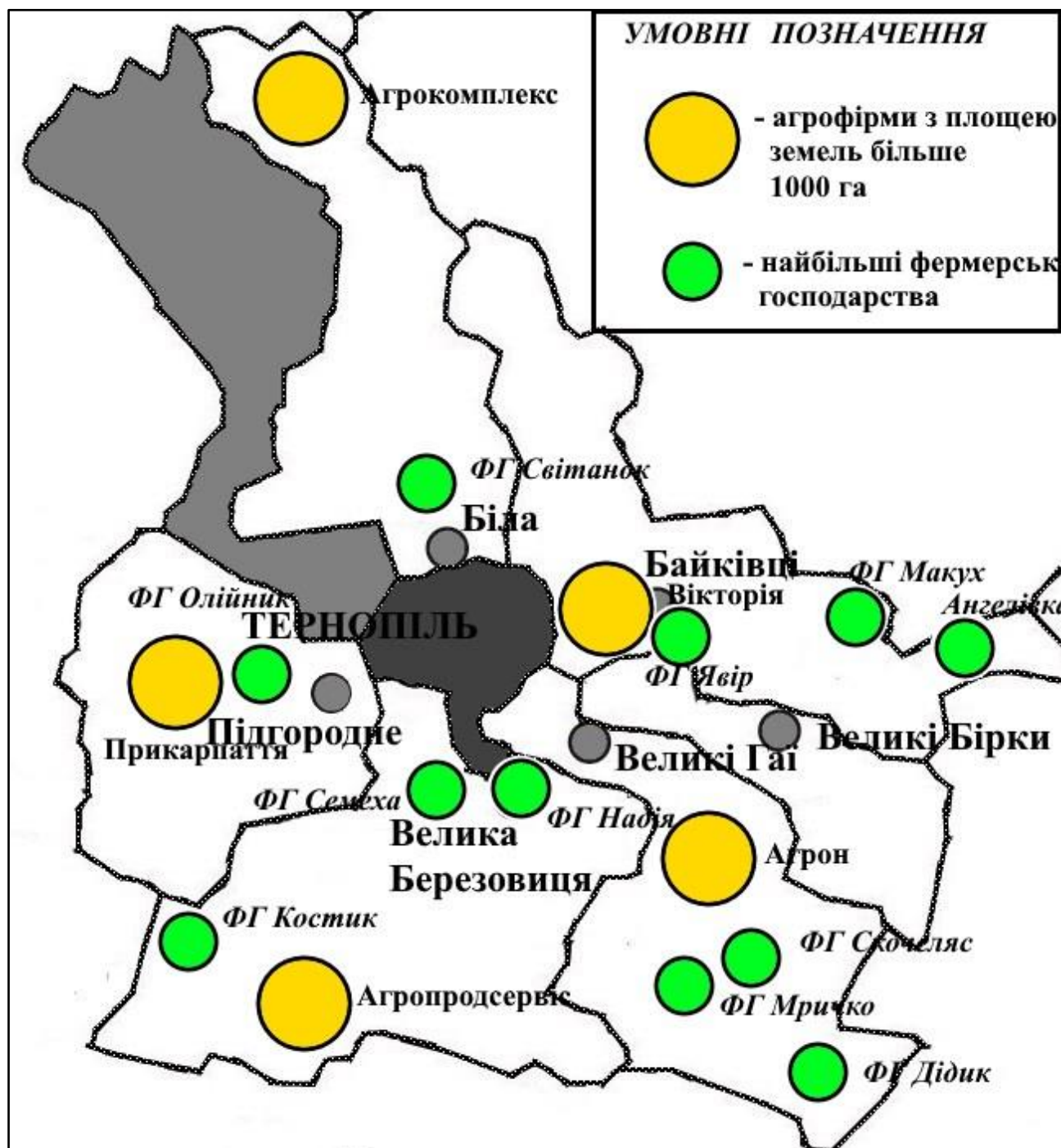

Рис. 3.7. Агropідприємства та фермерські господарства територіальних громад приміської зони м. Тернопіль

Ще одним великим багатопрофільним агропідприємством у приміській зоні м. Тернопіль є ТОВ «Агрокомплекс» у с. Дубівці Байковецької громади. Основний напрям його діяльності – рослинництво (вирощування зернових, технічних і кормових культур), а також різні напрями тваринництва (розведення ВРХ, свинарство). Підприємство обробляє понад 4400 га земель. Ще одним великим сільгоспвиробником у цій громаді є ТзОВ «Вікторія» у с. Байківці, яке обробляє близько 2000 га землі [21]. Головна його спеціалізація – вирощування зернових і технічних культур, однак в останні роки активно зростає овочівництво.

Найбільшим агропідприємством Великогаївської ТГ є ПП «Агрон» у с. Товстолуг, яке обробляє понад 4000 га, займаючись переважно зерновим господарством. Дещо меншим є агрокомпанія «Прикарпаття», яка провадить діяльність у с. Забойки Підгороднянської громади, хоча зареєстрована у м. Тисмениця Івано-Франківської області. Це агропідприємство обробляє понад 1000 га земель, вирощуючи переважно зернові культури. В останні роки ця фірма відкрила птахоферму, а також планують розведення свиней і овець.

У територіальних громадах приміської зони м. Тернопіль провадять свою діяльність кілька десятків фермерських господарств (ФГ). Найбільшими з них є фермерські господарства «Олійник» (с. Довжанка), «Костик» (с. Марянівка), «Семеха» (с. Острів), «Мричко» (с. Баворів), «Скочеляс» (с. Грабовець), «Світанок» (с. Чистилів), «Явір» (с. Байківці) (рис. 3.7). Досить цікавим є ФГ родини Олійник з с. Довжанка Підгороднянської громади. Окрім виробництва зернових і технічних культур, у цьому господарстві діють млин, виробництво круп, ремонт с/г техніки, розвивається свинарство.

У селах приміських громад навколо м. Тернопіль вирощують різноманітну сільськогосподарську продукцію численні індивідуальні селянські господарства переважно для своїх потреб або буту на продуктових ринках. Значна кількість рослинницької та садової продукції вирощується

також у садово-дачних кооперативах, десятки яких розташовані навколо міста.

Транспортна інфраструктура у територіальних громадах приміської зони м. Тернопіль охоплює об'єкти залізничного, автомобільного та авіаційного транспорту на територіях цих ТГ. Транспортні шляхи на території громад мають переважно транзитне значення, сконцентровані навколо одного вузла – міста Тернопіль.

Залізничний транспорт представлений магістральними залізничними шляхами: Львів – Жмеринка – Київ (з відгалуженням на м. Одеса, двоколійна електрифікована), Тернопіль – Шепетівка, Тернопіль – Чортків – Коломия та Тернопіль – Ходорів. Довжина колій – 94,7 км. На цих шляхах у межах приміських територіальних громад діють три залізничні станції: Березовиця-Острів, Великий Глибочок, Великі Бірки. Вони обслуговують переважно вантажний рух і приміські пасажирські поїзди. При станції Великий Глибочок діє колійна механізована дільниця, яка обслуговує ремонт залізничних шляхів. У селах Біла, Великі Гаї, Дичків, Романівка, Ангелівка, Лозова, Шляхтинці, Курники, Стегниківці, Прошова, Буцнів, Серединки, Великий Ходачків облаштовані зупиночні пункти для приміських поїздів.

Інфраструктура автомобільного транспорту приміських громад охоплює насамперед автомобільні шляхи різних категорій і призначення. На цих територіях проходять 3 міжнародні автошляхи, 2 регіональні, 2 територіальні та 25 районних автомобільних доріг (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Автошляхи приміських громад м. Тернопіль [1]

№ п/п	Індекс автошляху	Найменування шляху	Громади, через які проходить
1	М-09 Міжнародний	Тернопіль – Рава-Руська – держкордон	Підгороднянська

2	М-19 Міжнародний	Доманове – Ковель – Чернівці – Тереблече	Байковецька, Великогаївська, Великобerezовицька
3	М-30 Міжнародний	«Дорога єдності» Стрий – Знам'янка – Ізварине	Підгороднянська, Великогаївська, Великобiрківська
4	Р-39 Регіональний	Броди – Тернопіль	Білецька
5	Р-41 Регіональний	Обхід м. Тернополя	Білецька, Байковецька
6	Т-20-02 Територіальний	Тернопіль – Скалат – Жванець	Великобerezовицька, Великогаївська
7	Т-20-20	Мишковичі – Дружба	Великобerezовицька

Всі населені пункти територіальних громад приміської зони м. Тернопіль пов'язані з обласним і районним центром автобусними маршрутами. Окремі міські автобусні маршрути з Тернопільської міської громади також курсують до приміських ТГ:

28 Біла – Тернопіль (центр) – Велика Березовиця;

32 Тернопіль (Львівська) – міське кладовище (через зупинку с. Довжанка);

33 Тернопіль (ринок) – Дачі (с. Петриків);

40 Тернопіль (центр) – міське кладовище (с. Підгороднє) [49].

У межах села Смиківці Великобiрківської громади розташований Міжнародний аеропорт «Тернопіль», який з 2010 року не виконує регулярних пасажирських перевезень. Однак епізодично здійснюються вантажні авіаційні перевезення та обслуговування офіційних делегацій.

3.3. Геопросторові аспекти розвитку сфери послуг приміських громад м. Тернопіль

Сфера послуг або третинний сектор економіки охоплює людську діяльність, що надає нематеріальні блага та допомогу, включаючи транспорт,

торгівлю, фінанси, страхування, зв'язок, освіту, медицину, інформаційні технології, туризм, розваги та ділові сервіси. Її складові часто класифікують за функціями: інфраструктурні (транспорт), розподільчо-обмінні (торгівля, фінанси) та соціально-управлінські (освіта, охорона здоров'я).

У сучасному світі значення сфери послуг просто колосальне, бо вона є базисом сучасної постіндустріальної економіки в розвинених країнах, що охоплює галузі, які не виробляють матеріальних благ, але забезпечують комфорт, розвиток продуктивності та добробут населення, стимулюють економічне зростання та конкурентоздатність країни чи громади.

Практично у кожному селі територіальних громад приміської зони м. Тернопіль діють заклади торгівлі. Офіційні дані про наявність торговельних закладів по всіх селах досліджуваних ТГ переважно відсутні. Можемо проаналізувати розвиток сфери торгівлі на прикладі Великоберезовицької громади. У ТГ розвинена мережа торгівлі (81 одиниця) та надання побутових послуг (20 одиниць). Майже половина закладів розташована у адміністративному центрі селищі Велика Березовиця.

Таблиця 3.6

Заклади торгівлі та побутових послуг Великоберезовицької ТГ [36]

Назва населеного пункту	Кількість закладів торгівлі	Заклади надання інших побутових послуг
Велика Березовиця	35	10
Буцнів	3	3
Серединки	1	0
Велика Лука	3	0
Хатки	0	1
Настасів	5	0
Мар'янівка	1	0
Йосипівка	1	0
Миролюбівка	3	0

Мишковичі	11	4
Острів	8	1
Петриків	10	0
Лучка	1	0
Всього:	81	20

У селі Петриків розташований торговий комплекс «Західний», де здійснюють оптову та роздрібну торгівлю близько 300 суб'єктів підприємницької діяльності. На окраїні цього поселення відкрито супермаркет АТБ. У селах Острів і Великий Ходачків до 2025 року діяла мережа супермакетів СМ-Маркет (дочірня структура ПАП «Агропродсервіс»), яку згодом орендувала інша компанія під брендом «Торба».

Найбільш поширеною та наймасовішою галуззю невиробничої сфери у межах територіальних громад приміської зони м. Тернопіль є освіта. У цих ТГ вона представлена на різних рівнях – від дошкільної до вищої, а також спеціальної (мистецькі школи).

У селищі Велика Березовиця діє Тернопільська вища духовна семінарія імені Патріарха Йосипа Сліпого — духовний навчальний заклад УГКЦ. У ній навчається більше сотні семінаристів.

У територіальних громадах приміської зони м. Тернополя функціонують 40 закладів середньої освіти (ліцеї, гімназії, початкові та середні школи) (табл. 3.7). Найбільша кількість таких закладів (11) природно діють у великій Великоберезовицькій громаді. У цій ТГ також функціонують найбільші за кількістю здобувачів школи: Мишковичський (463 учні) та Великоберезовицький ліцеї (410 учнів) (Додаток Б.1). У Великоберезовицькій також діють найменші заклади освіти: Йосипівська (10 учнів) та Мар'янівська (11 учнів) початкові школи (рис. 3.8). Хоча найменшою за кількість учнів є початкова школа у с. Чернелів-Руський Байковецької ТГ, де навчається всього 5 дітей (Додаток Б.1).

Таблиця 3.7

**Заклади дошкільної та середньої освіти територіальних громад
приміської зони м. Тернопіль**

№ п/п	Назва громади	Кількість закладів середньої освіти	Кількість учнів	Кількість закладів дошкільної освіти*
1	Байковецька	8	751	2
2	Білецька	6	765	5
3	Великобerezовицька	11	1768	5
4	Великобiрківська	3	474	3
5	Великогаївська	8	970	2
6	Підгороднянська	4	577	2
	Всього:	40	5305	19

*-- без дошкільних відділень закладів середньої освіти

Найменша кількість закладів середньої освіти та здобувачів у них помітна у Великобiрківській (3 школи, загалом 474 учнів) та Підгороднянській ТГ (4 школи, 577 учнів) (табл. 3.7).

Характерною особливістю багатьох закладів середньої освіти у територіальних громадах приміської зони м. Тернопіль є їх форма функціонування як навчально-виховних комплексів (НВК), тобто поєднання загальноосвітньої або початкової школи та дитячого садка (рис. 3.8).

Найбільше таких комбінованих закладів (школа-садок) налічується у Байковецькій громаді.

У 6 територіальних громадах приміської зони м. Тернопіль функціонує 19 закладів дошкільної освіти (без урахування дошкільних відділень при школах). Найбільше таких «класичних» дитячих садків налічується у Білецькій та Великобerezовицькій громадах (по 5), а найменше – у Великогаївській, Байковецькій та Підгороднянській ТГ (по 2) (табл. 3.7).

У приміських територіальних громадах також функціонують інші заклади освіти. Діють музичні школи у с. Острів Великобerezовицької

громади (120 учнів) та смт. Великі Бірки (68 учнів). У Байковецькій та Білецькій громадах є школи мистецтв.

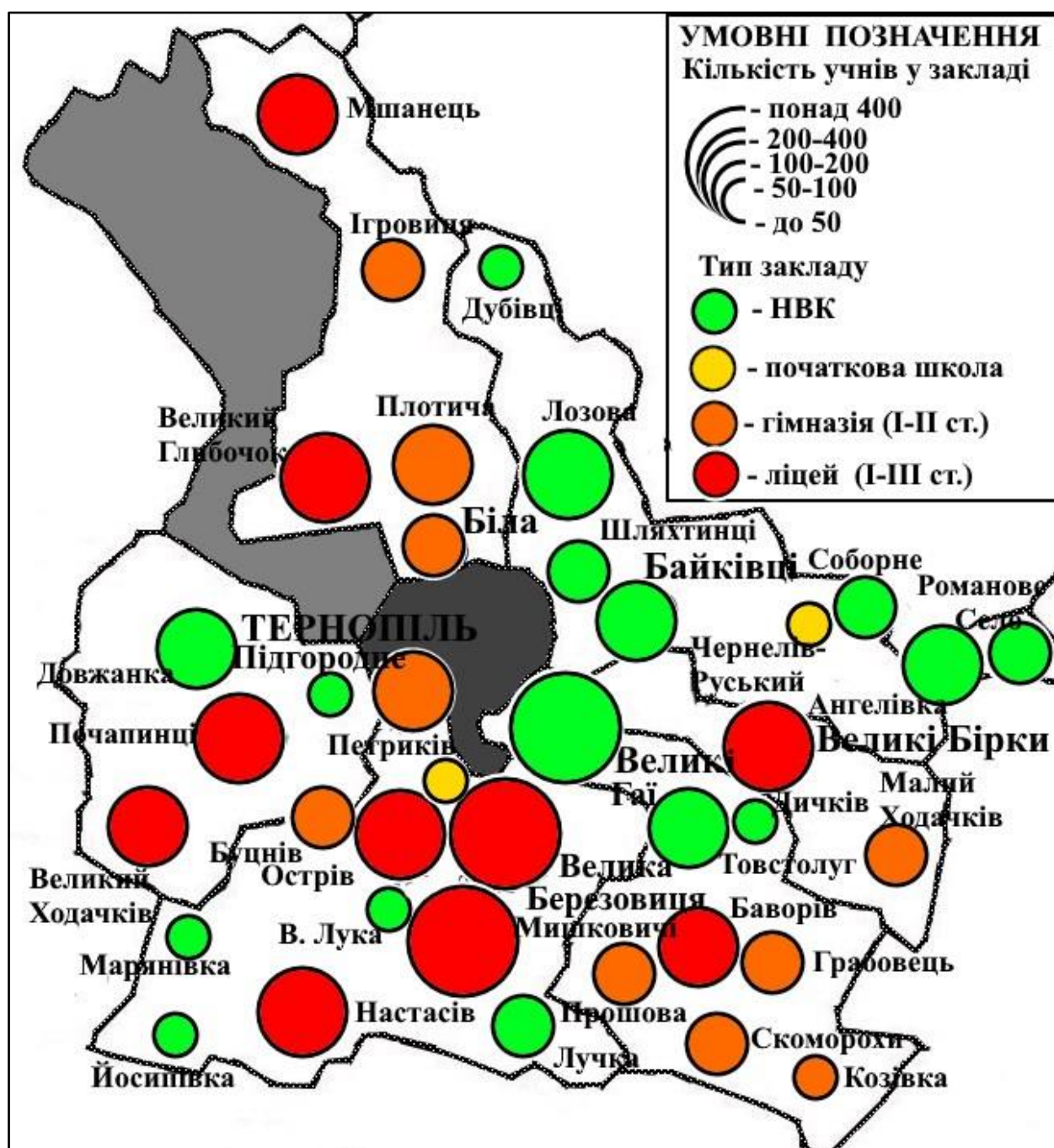

Рис. 3.8. Заклади середньої освіти територіальних громад приміської зони м. Тернопіль [47]

В останні роки спостерігається негативна тенденція щодо закриття закладів початкової та середньої освіти через скорочення кількості дітей. З 2022 року були закриті школи (часто з ними і дитячі садки у складі НВК) у

селах Домаморич, Драганівка, Забойки (Підгороднянська ТГ), Красівка, Кип'ячка (Великогаївська ТГ), Смиківці (Великобірківська ТГ) та інших селах. Під загрозою закриття опинилися заклади освіти у селах Мар'янівка, Йосипівка, Велика Лука, Дичків, Дубівці, де менше 50 учнів (рис. 3.8).

З 2027 року планується чергова реорганізація шкільних закладів. Школи I-II ст. будуть гімназіями, а I-III ст. – ліцеями. Причому процес їх перейменування і «зміни статусу» уже триває. Згідно перспективного плану у приміській зоні м. Тернопіль ліцеї збережуться лише у смт. Велика Березовиця і с. Великі Гаї через критерій кількості у 400-500 учнів.

У 6 територіальних громадах приміської зони м. Тернопіль також сформувалася мережа закладів культури та дозвілля. Всього у досліджуваних ТГ функціонують 56 клубів і будинків культури, 54 бібліотек, 5 музеїв.

Таблиця 3.8

Мережа закладів культури територіальних громад приміської зони м. Тернопіль

№ п/п	Назва громади	Кількість клубів, будинків культури	Кількість бібліотек	Кількість музеїв
1	Байковецька	13	14	1
2	Білецька	10	9	2
3	Великоберезовицька	11	12	1
4	Великобірківська	4	3	0
5	Великогаївська	13	10	0
6	Підгороднянська	5	6	1
	Всього:	56	54	5

Найбільше клубів і будинків культури налічується у Байковецькій та Великогаївській громадах, найменше – у Великобірківській та Підгороднянській. Бібліотек найбільше у Байковецькій та Великоберезовицькій, найменше – у Великобірківській та

Підгороднянській ТГ (табл. 3.8). Помітні різні підходи у територіальних громадах щодо формування мережі закладів культури. Якщо у Байковецькій та Великоберезовицькій ТГ місцева влада намагається зберегти мережу закладів культури, то у Великогаївській та Підгороднянській – їх скорочують або об'єднують (наприклад, сільський клуб з бібліотекою).

У приміських громадах м. Тернопіль є 5 музеїв: археологічний у с. Чернелів-Руський (Байковецька ТГ), меморіальні С. Крушельницької у с. Біла та Я. Стецька у с. Великий Глибочок (Білецька ТГ), кімната-музей вченого І. Теслі в с. Настасів (Великоберезовицька ТГ), кімната-музей Т. Бордуляка в с. Великий Ходачків (Підгороднянська ТГ).

Сфера охорони здоров'я у територіальних громадах приміської зони м. Тернопіль є дещо різноманітною. Всі 6 громад підтримують та співфінансують Тернопільську центральну районну лікарню, яка зареєстрована у смт. Великі Бірки, хоча основні її лікувальні корпуси та поліклініка розташовані у центрі м. Тернополя.

Цікавим виглядає підхід територіальних громад щодо надання та фінансування первинної медичної допомоги. Великоберезовицька, Великобірківська та Підгороднянська ТГ обслуговуються КНП «Тернопільський районний центр первинної медико-санітарної допомоги», який провадить діяльність у с. Мишковичі. Він об'єднує 7 амбулаторій загальної практики сімейної медицини, 14 фельдшерсько-акушерських пункти та 5 фельдшерські пункти у вищевказаних 3 територіальних громадах. Байковецька, Білецька та Великобірківська громади мають власні місцеві центри первинної медико-санітарної допомоги для потреб своїх мешканців. У с. Баворів Великогаївської громади функціонує дільнична лікарня з амбулаторією загальної практики сімейної медицини. У межах с. Великі Гаї діє Тернопільський обласний протитуберкульозний диспансер, який є найбільшим роботодавцем у громаді.

У більшості населених пунктів територіальних громад приміської зони м. Тернопіль розвинута спортивна інфраструктура. Майже у кожному селі та

селищі є стадіон і спортивні майданчики. Найбільші школи (ліцеї) обладнані спортивними залами. Розглянемо спортивну інфраструктуру приміської територіальної громади на прикладі Великоберезовицької ТГ (табл. 3.9). Помітне зростання кількості об'єктів спортивної інфраструктури у населених

Таблиця 3.9

Об'єкти спортивної інфраструктури Великоберезовицької ТГ [36, с. 46]

№ п/п	Показники	2021 р.	2024 р.
1	Кількість футбольних полів із штучним покриттям	1	2
2	Кількість спортивних майданчиків	5	22
3	Кількість дитячих майданчиків	7	35

У досліджуваних приміських громадах діють також дві спеціалізовані дитячо-юнацькі спортивні школи. Дитячо-юнацька спортивна школа «Олімп» у с. Острів має секції з 5 видів спорту (футбол, лижі, біатлон, бокс, волейбол), яку відвідують 324 учнів. У с. Підгороднє функціонує Тернопільська обласна ДЮСШ з біатлону. Поряд з нею діє "Державний центр олімпійської підготовки з біатлону", який з 2022 р. є головною базою з підготовки цього виду спорту в Україні.

Висновки до розділу 3

У розділі охарактеризовані геопросторові тенденції розвитку територіальних громад приміської зони міста Тернопіль. Проаналізовано геодемографічну ситуацію в населених пунктах приміських громад. У більшості сіл і селищ помітне зменшення населення. Натомість у 15 селах, які переважно межують з м. Тернопіль, зростає кількість мешканців. Подано аналіз показників фінансової самодостатності територіальних громад приміської зони міста Тернопіль. Охарактеризовано розвиток промисловості, аграрної сфери та транспорту досліджуваних територіальних громад. Окремо охарактеризовано особливості розвитку невиробничої сфери (торгівля, освіта, культура, спорт) у ТГ приміської зони міста Тернопіль.

РОЗДІЛ 4

ГЕОПРОСТОРОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ МІСТА ТЕРНОПІЛЬ

4.1. Соціально-економічні проблеми та перспективи розвитку територіальних громад приміської зони м. Тернопіль

Розвиток приміських громад є складним процесом, що поєднує переваги від наближення до великого міста з системними викликами, які стосуються управління, інфраструктури та соціальної сфери. Ці проблеми часто виникають через неконтрольоване зростання та відсутність спільного стратегічного планування між громадами.

Важливою проблемою приміських територій на сучасному етапі розвитку є швидка, часто хаотична та щільна житлова забудова, яка значно випереджає розвиток обслуговуючої інфраструктури. Інтенсивна забудова часто відбувається за рахунок лісів, лісосмуг, полів та рекреаційних зон, що знижує комфорт життя та погіршує екологічну ситуацію у громадах.

Переважно нові житлові масиви часто не забезпечені достатньою кількістю місць у школах, дитячих садках та поліклініках. Це змушує мешканців щоденно возити дітей до міста чи інших сіл, посилюючи транспортні та соціальні проблеми. Зростання населення перевантажує місцеві ЦНАПи, медичні та соціальні установи, знижуючи якість та доступність послуг. Через наплив нових мешканців та масову забудову втрачається місцева автентичність і розмивається культурна ідентичність старих поселень.

Найбільш критичною проблемою у сільських населених пунктах є депопуляція і старіння населення. Наприклад, у селах Йосипівка та Марянівка (Великобerezовицька ТГ) за останні 10 років кількість мешканців змінилася у нижчу сторону (– 16–18 %), що є загрозливою тенденцією для таких поселень.

Частка старших людей у структурі населення приміських громад м. Тернополя поступово зростає. Одночасно у кількох селах скорочується

кількість дітей, що теж тягне за собою негативні наслідки у майбутньому (закриття дитсадка чи школи). У Підгороднянській ТГ ця негативна тенденція помітна у селах Домаморич і Довжанка, де за останні 5 років кількість дитячого населення скоротилася приблизно на третину. Доповнює цю проблему також трудова еміграція населення за межі громади, особливо молодих сімей ПСР [38, с. 52]. Особливо ця тенденція загострилася з 2022 року у зв'язку з російсько-українською війною.

Зменшення кількості населення у селі призводить до послаблення та втрати соціальної інфраструктури. Наприклад, у селі Домаморич Підгороднянської ТГ у 2014 р. проживало 590 жителів, діяла 9-тирічна школа і дитячий садок. У 2024 р. населення скоротилося до 517 людей, а вже об'єднану школу-садок місцева влада змушена була закрити через малу кількість дітей.

Існує багато проблем з діючою соціальною інфраструктурою населених пунктів приміської зони м. Тернополя. Станом на 2025 рік майже 90 % закладів середньої освіти Великоберезовицької громади були оснащені кухнею/їдальнею, що відповідає середньообласному рівню. Однак у цій ТГ лише 35,4 % закладів загальної середньої освіти оснащені спортивним залом, тоді ж в середньому у Тернопільській області їх частка становить 64,7 %. Більшість закладів потребують проведення капітального ремонту, проведення робіт з енергоефективності, покращення матеріально-технічної бази, забезпечення вимог інклюзії [36, с. 41].

Впродовж останніх п'яти років кількість закладів дошкільної освіти не змінювалась є проблема перевантаження дитячого садка у селищі Велика Березовиця. Усі освітні заклади громади збудовані у минулому столітті, більшість з них потребують капітального ремонту, підвищення рівня енергоефективності, стану матеріально технічної бази, забезпечення вимог інклюзії [36, с. 53]. Подібні проблеми з браком місць у дошкільних закладах існують також у селах Біла та Підгороднє.

Великобerezовицька громада впродовж останніх років не здійснювала оптимізацію мережі закладів культури. Більшість закладів культури збудовані ще у радянські часи та потребують проведення ремонтних робіт, покращення матеріально-технічної бази закладів, облаштування укріплень. В сільській місцевості культурне життя обмежене рядом факторів, зокрема незадовільним станом деяких народних домів, пасивністю мешканців в громадському та культурному житті громади, малою кількістю молоді. Громада має потребу створення сучасних культурних, молодіжних, інформаційних просторів нового типу [36, с. 46].

У Підгороднянській ТГ станом на початок 2021 року з об'єктів культури лише сільські клуби сіл Підгородне і Домаморич можна було використовувати по функціональному призначенню. Завершився ремонт адмінбудівлі і клубу в с. Драганівка, а клуб і бібліотека у с. Довжанка переведені у приміщення з кращими умовами. З освітніх закладів досить старими є шкільні приміщення у с. Забойки (з 19 століття) і Великий Ходачків, якій майже сто років [38, с. 52].

У громаді в 2021 р. було створено «Центр культури, дозвілля, туризму і спорту Підгороднянської сільської ради», який об'єднав діючі заклади культури, бібліотеки, спортивні секції та інші організації згідно його діяльності. Таке рішення мало свої переваги і недоліки. З однієї сторони полегшено управління та функції сфери культури, однак з іншої – зменшилася кількість закладів. Наприклад, майже всі сільські бібліотеки були об'єднані з шкільними, що скоротило кількість як працівників, так і читачів.

У Великогаївській ТГ більшість мешканців були незадоволені якістю послуг закладів культури. Серед причин були поганий технічний стан будинків (наприклад, відсутність опалення) чи нестача обладнання (звукового чи мультимедійного), нових видань у бібліотеках. Бракувало також їм креативності та пристосованості до сучасних суспільних потреб.

Тому місцева влада була змушена провести радикальні перетворення. По-перше, прийнято рішення об'єднати сільські бібліотеки з клубами, в тому числі й кадрово. Тобто, через відсутність достатньої кількості роботи у сільських бібліотеках їхнім працівникам запропоновано перехід на можливе підвищення навантаження як працівників клубу (для проведення додаткових занять, організація культурних заходів тощо). Такі заходи продовжувалися у напрямку консолідації управління культурою у громаді шляхом створення відділу культури, молоді і спорту за принципом координації усіх подій та їх організації для всієї спільноти громади [10].

У Великогаївській ТГ виникла проблема через наявність двох закладів системи охорони здоров'я, бо у ній розташовані дві лікарні – Тернопільський обласний протитуберкульозний диспансер (найбільший роботодавець у громаді) та дільнична лікарня у с. Баворів. Однак вона не могла отримати усі повноваження, адже медична допомога вторинної ланки належить до компетенції обласної адміністрації.

У зв'язку з переліченою вище мережею медичних закладів виникло кілька проблем, що потребують вирішення. По-перше, статус і доцільність роботи лікарні у Баворові. Це мале село, а у той же час у Великих Гаях, де проживає 40% населення ТГ, відсутня навіть амбулаторія. Утримання дільничної лікарні у Баворові для надання доступу до спеціалістів вузького профілю є дуже коштовним для місцевого бюджету, враховуючи сусідство з Тернополем, де є можливість організації прийому спеціалістів у іншому закладі [10].

У Великобerezовицькій громаді наявні вільні земельні ділянки комунальної форми власності, які можуть бути використані з інвестиційною метою для будівництва та обслуговування адміністративних будинків, офісних будівель компаній, місцевого бізнесу, для промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони.

У цій громаді виділена земельна ділянка під індустріальний парк у с. Острів площею 49,4799 га. Це є простір з підведеними комунікаціями

(електропостачання, ЛЕП 110 кВ, газопостачання, газопровід середнього та високого тиску діаметром 325 мм водопостачання (0,3 км), водовідведення (0,3 км)). Відстань до міжнародної автодороги - 0,5 км, залізниці – 3 км. Громадою розроблено концепцію розвитку індустріального парку [36, с. 65-66].

У с. Острів в промисловій зоні передмістя Тернополя розташований індустріальний парк «Західноукраїнський промисловий ХАБ», який створений 12 листопада 2022 року розпорядженням КМУ. Його метою є стимулювання інвестиційно-виробничої діяльності у громаді, забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності підвищення інвестиційної привабливості регіону, розвиток сучасної ринкової та виробничої інфраструктури, а також розбудова точок економічного росту. Площа парку 10,6 га.

Функціональне призначення індустріального парку:

1. Виробництво продукції легкої промисловості.
2. Виробництво харчових продуктів.
3. Виробництво будівельних матеріалів.
4. Переробка та зберігання продукції сільського господарства.
5. Електротехнічна промисловість та приладобудування.

Вже у 2024 тут налічувався 21 резидент. Серед партнерів індустріального парку є ПП «Агропродсервіс», ТОВ Дніпро-М, ТОВ "М'ясокомбінат Тернопільський", ТОВ»Гуляй поле», ТОВ «СМ маркет» та інші. У 2024 році підприємствами парку було сплачено до селищного бюджету податків на суму 13,9 млн.грн [36, с. 62-63].

4.2. Екологічні проблеми приміських громад м. Тернопіль

Загальний обсяг забруднюючих речовин та парникових газів у 2021 році у Тернопільській області становив 39,4 тис. т. Переважали викиди від пересувних джерел, які є найбільшими забруднювачами атмосферного повітря, їх частка становить 78,9 % від усіх. Хімічний склад викидів від

пересувних джерел забруднення характеризується перевагою вмісту оксиду вуглецю (до 74%), сполук азоту та вуглеводнів (відповідно 12% та 11%). Внаслідок інтенсивного руху транзитного автотранспорту через громади, а також в зв'язку з різким збільшенням кількості місцевих транспортних засобів, спостерігається певне забруднення атмосферного повітря пилом та окислами азоту. Проблема посилюється через незадовільний стан окремих доріг, використання палива низької якості, старих транспортних засобів. Крім того, через незадовільний стан доріг постає проблема з забрудненням повітря пилом, через який мешканці відчують дискомфорт [36, с. 23].

У Великобerezовицькій громаді викиди забруднюючих речовин та парникових газів здійснювали 8 підприємств загальним обсягом викидів 402,6 т. Спостерігалась негативна тенденція зростання обсягів забруднюючих речовин та парникових газів в тому числі за рахунок діоксиду сірки та діоксиду азоту. В межах території Великобerezовицької громади атмосферне повітря найбільше забруднюється викидами асфальтобетонного заводу у с.Острів та комунальних підприємств (котельнь) [36, с. 24].

Значною екологічною проблемою місцевих територіальних громад є недосконала система очищення стічних вод та каналізації. Найчастіше каналізаційна мережа функціонує лише у багатоповерхових будинках у селищах та частині приватних домогосподарств у селах, які межують з м. Тернопіль. У більшості сіл централізована каналізація відсутня, а місцеве населення користується індивідуальними септиками або вигрібними ямами. У селах Байківці та Петриків навіть споруджуються невисокі багатоповерхові будинки, які замість каналізації підключені до великих септиків, що несе значні екологічні ризики для цих населених пунктів.

У 2024 році у Великобerezовицькій СТГ скиди зворотних нормативно чистих без очистки вод у поверхневі водні об'єкти здійснювали підприємствами з виготовлення напоїв у обсязі 0,034 млн куб. м. Скиди забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти не здійснювалися. 0,094 млн куб. м. скидів було здійснено у об'єкти не віднесені до водних. Їх

здійснювали сільськогосподарські підприємства та підприємства виробництва напоїв та виробництва м'яса [36, с. 26]. Існують проблеми з утилізацією відходів м'ясопереробного виробництва. Неодноразово підприємства-виробники (у селах Драганівка та Острів) були оштрафовані екологічною інспекцією через несанкціоноване складування таких відходів у полях чи лісосмугах.

Загальний обсяг використання води у Великоберезовицькій СТГ у 2024 році 0,579 млн куб. м. Левова частка води надходить за рахунок підземних вод 91,9 % та 8,1 % з поверхневих джерел. Найбільшим споживачем води є галузь сільського господарства, рослинництва– 0,266 млн куб. м., або 45,9%. На потреби переробної промисловості було використано 163 млн куб. м води. Вода використовується на виробництво напоїв, зокрема алкогольних та виробництво м'яса. Житлово комунальне господарсько використовує 0,137 млн куб. м води з підземних джерел в основному на водопостачання. Громада не перевищує встановлені для неї ліміти використання води [36, с. 30].

У Підгороднянській ТГ актуальними проблемами згідно опублікованої Стратегії розвитку громади є запровадження роздільного збору побутових відходів, купівля спецтранспорту (асенізаційного авто) для КП «Підгороднянське » для вивезення рідких побутових відходів [38, с. 52].

Більшість площ сільськогосподарських угідь часто обробляються небезпечними пестицидами і добривами, збільшуються території смітників. Через стоки з полів, які надходять у річки й канали, далі забруднюються і підземні води як резервуари прісних вод. На екологічний та санітарний стан річок безпосередньо впливає недотримання режиму господарювання в межах прибережних смуг та водоохоронних зон. Розчищення русел від гілок та повалених дерев не завжди виконується, що зменшує водопрпускну здатність русел. У період паводків це призводить до затоплення земель та будинків на заплавах. У 2024 році у селищі Велика Березовиця був проведений аналіз якості питної води, який засвідчив відсутність нітратів у

воді, однак вода тверда із загальною твердістю 8,80 ммоль/дм³. Зафіксовано також перевищення норм за рН та вмістом загального заліза.

Актуальною залишається проблема організації території навколо цвинтарів у сільських громадах. Санітарно-захисна зона згідно діючих санітарних норм складає для діючих цвинтарів – 300 м, для недіючих – 50 м. У цій зоні не дозволяється розміщення житлових та громадських будівель для зниження ризику поширення хвороб та забруднення. Наприклад, у селах Великий Ходачків, Довжанка, Забойки, Товстолуг, Біла, Нижній Івачів, Лучка, Смиківці, Ступки та інших цвинтарі безпосередньо межують із присадибними ділянками та житловими будинками.

У Великобerezовецькій громаді у 2025 році було 54,2 га деградованих земель. Приведення кількості використання деградованих земель до природоохоронно-безпечних і обґрунтованих значень в значній мірі стримується внаслідок передачі цих площ у приватну власність, відсутності економічного механізму зменшення рівня використання еродованих і деградованих земель, „нульового” фінансування здійснення консервації земельних ділянок [36, с. 28].

На території Великобerezовицької громади розташовані підприємства, що є основними накопичувачами промислових відходів у Тернопільській області (табл. 4.1) На території ТОВ «Березовицький комбінат будіндустрія» накопичуються відходи чорних металів, а на території ТОВ «Мишковицький спиртзавод» - відходи рослинного походження [36, с. 29].

Таблиця 4.1

Основні накопичувачі промислових відходів у Великобerezовицькій громаді [36, с. 30].

Назва підприємства	Найменування відходу	Клас небезпеки	Накопичено відходів на початок року, т.	Фактично накопичено, т.	Накопичено на кінець року, т.	Місце накопичення
ТОВ «Березовицький комбінат будіндустрія»	Відходи чорних металів	IV	0,0	12,550	12,550	на підприємстві
ТОВ «Мишковицький спиртзавод»	Відходи рослинного походження	IV		77230,2	77230,2	на підприємстві

Одним з екологічно небезпечних об'єктів приміської зони м. Тернополя є Малашівське сміттєзвалище (фактично сміттєвий полігон м. Тернопіль), який розташований з 2 км від сіл Ігровиця та Івачів Горішній Білецької ТГ. Через недостатню рекультивацію відходів частина їх вітрами, птахами та дикими тваринами розноситься по навколишніх селах. Часто сміття загоряється або самозаймається, а дим від цих пожеж теж знижує якість повітря у цих селах.

Малашівське сміттєзвалище знаходиться на вододільній ділянці лівого схилу р. Серет у відпрацьованому вапняковому кар'єрі на площі понад 13 га, функціонує уже понад 30 років й служить для утилізації побутових та промислових відходів м. Тернопіль. Прилеглі до сміттєзвалища села також вивозять сміття на звалище. Дно сміттевого полігону у свій час ніяк не екранувалось й тому інфільтрат із сміття безперешкодно потрапляє в тріщинуваті вапняки підосви кар'єру. Верхньо-Івачівський водозабір, який є основним постачальником води у м. Тернопіль і частину сіл Білецької ТГ, розташований на відстані 3 км від сміттєзвалища. Малашівське сміттєзвалище розташоване в другому санітарному поясі охорони водозабору [33, с. 79].

У населених пунктах територіальних громад приміської зони м. Тернопіль налагоджена система вивезення твердих побутових відходів. Кожну ТГ обслуговує певна компанія-перевізник відходів, яка виграла конкурс. Наприклад, у населених пунктах Великоберезовицької громади вивіз побутових відходів здійснює ПП «Катруб». Укладених 5119 договорів, що охоплює близько 70 % від усіх помешкань.

Оператором вивезення ТПВ по селах Підгороднянської ТГ є ДП «Екотерн-Транс». Станом на 01.01.2023 р. з цим підприємством заключили договори на вивезення ТПВ 750 домогосподарств, що становить 27,6 % від їх загальної кількості [38].

4.3. Проблеми на перспективи розвитку рекреаційно-туристичної сфери територіальних громад приміської зони м. Тернопіль

Територія приміських громад навколо м. Тернопіль є вигідне географічне положення і володіє багатьма природними та історико-культурними ресурсами, що сприяє розвитку туристичної сфери у них. Розташування великого міста, адміністративного і туристичного центру м. Тернополя значною мірою цьому сприяє. Сприятливі природні умови, які зумовлені простяганням відрогів Товтрового пасма та густа річкова мережа допомагають формуванню доступних ландшафтів і об'єктів, які притягують до навколишніх громад багатьох відпочивальників. У досліджуваних ТГ налічується багато історичних пам'яток і об'єктів туристичної інфраструктури, що теж сприяє розвитку їх рекреаційної сфери.

Простори територіальних громад приміської зони м. Тернопіль завдяки особливій геологічній будові та ландшафтному різноманіттю є багатими на цікаві природні об'єкти (форми рельєфу та відслонення, рекреаційні ліси, внутрішні та підземні води, тваринний світ, природоохоронні комплекси).

У північній частині Білецької та Байковецької громад проходить Товтрове пасмо з вапняковими вершинами та мальовничими ландшафтами. У Великоберезовицькій та Великогаївській ТГ в глибоких річкових долинах відкриваються геологічні відслонення із шарами різних епох. Біля сіл Баворів, Білоскірка, Лучка розташовані відслонення червоних нижньодевонських пісковиків і аргілітів. Поблизу сіл Великий Глибочок і Дубівці височіють горби-останці, які є відрогами Товтрового кряжу, що складені з вапняків неогенового періоду. Ці та інші геологічні об'єкти являються осередками для розвитку наукового та пізнавального туризму.

Поверхня територіальних громад переважно хвиляста, часто розчленована ярами та балками, що формує мальовничий ландшафт. Біля сіл Миролобівка, Лучка, Баворів, Смолянка річки Серет та Гнізна утворили глибокі каньйоноподібні долини з численними меандрами, які створюють мальовничі краєвиди. Нерівності рельєфу поблизу сіл Петриків, Острів,

Підгороднє, Великий Глибочок, Гаї-Шевченківські часто взимку використовуються для потреб лижного туризму та спорту.

Територія Тернопільського району також багата на різні водні ресурси, оскільки тут наявна досить густа гідрографічна мережа. Головною річкою є Серет (притока Дністра) з притоками Гнізна, Гніздична, Гнила Гнізна, Качава (ліві), Нішла, Руда, Довжанка, Нестерівка (праві). На більшості річок району споруджено більше 20 ставків і 2 водосховища, які активно використовуються для потреб рекреації, рибальства, технічного водопостачання та судноплавства. Найбільші такі ставки розташовані в селах Романівка, Товстолуг, Петриків, Острів, Почапинці, Домаморич, Великий Глибочок, Малий Ходачків. У с. Дичків на р. Гнізна функціонує ГЕС. Поблизу с. Миролюбівка розташоване невелике озерце «Безодня», яке взяте під охорону як гідрологічна пам'ятка природи [29, с. 54].

Поширеними водними об'єктами у громадах є джерела, які мають важливе екологічне, соціальне та пізнавальне значення. Поверхневі джерела використовуються не лише для забору чистої питної води, але й з лікувально-оздоровчою метою та для здійснення релігійних обрядів. У селах Острів, Смиківці, Дичків, Ступки, Курники поблизу джерел споруджені каплиці, біля яких проводять освячення води та богослужіння. Місцевим населенням цініться чиста вода з джерел у селах Гаї-Гречинські, Дубівці, Товстолуг, Миролюбівка.

У селах приміської зони м. Тернопіль також розміщені джерела лікувальних вод, які належать до бальнеологічних ресурсів. Розвідані джерела та свердловини із сірководневими водами поблизу сіл Настасів і Козівка. В околицях с. Настасів (Великобerezовицька ТГ) залягають також лікувальні грязі із вмістом сірководню та органічних речовин. Вони використовуються у санаторії «Медобори» (с. Конопківка Тернопільського району).

Важливе місце у туристичному потенціалі приміських громад займають біотичні ресурси, які складаються з флористичних (рослинний світ) і

фауністичних (тваринний світ). Для рекреаційної діяльності з флористичних ресурсів найчастіше використовуються ліси. Найбільші лісові масиви в районі зосереджені у Білецькій, Байковецькій, Підгороднянській та Великоберезовицькій ТГ. Лісові масиви найчастіше використовують для збирання грибів і ягід, полювання, а також для пішохідних і велосипедних мандрівок, пізнавальних екскурсій тощо. Значна частина лісовкритих площ цих громад занесена до об'єктів природно-заповідного фонду. В окремих селах (В. Глибочок, Плотича, Настасів, Грабовець) збереглися невеликі дендропарки. У с. Великі Гаї та смт. Велика Березовиця створені парки для відпочинку місцевого населення.

У територіальних громадах приміської зони м. Тернопіль зосереджено багато історико-культурних туристичних ресурсів. Території окремих ТГ багаті на археологічні пам'ятки, які розташовані у багатьох поселеннях. Одна з найдавніших стоянок давньої людини розташована на околиці с. Великий Глибочок. Сліди поселень палеоліту та мезоліту знайдені у селах Івачів Горішній та Петриків, а також в межах смт. Велика Березовиця. Поселення та поховання доби міді та трипільської культури виявлені у селах Петриків, Підгороднє, Баворів, Товстолуг, Скоморохи. Давньоруські кургани та городища знайдені поблизу сіл Великий Глибочок, Товстолуг, Підгороднє, Почапінці, Чернелів-Руський. У селах Довжанка, Товстолуг і Скоморохи збереглися козацькі могили [29, с. 55].

У селах приміської зони м. Тернопіль розташовано багато новіших поховань. На околиці с. Петриків на місці масових розстрілів євреїв та інших жертв нацистських злочинів з м. Тернополя споруджений меморіальний знак. У багатьох селах споруджені символічні могили та пам'ятники борцям за незалежність України. Такі об'єкти сприяють розвитку сентиментального (ностальгійного) і так званого «похмурого» туризму.

У приміських громадах м. Тернополя розташовані чотири пам'ятки архітектури: палац Коритовичів (1720 р.) у с. Плотича (Білецька ТГ), костел (зараз православна церква св. Петра і Павла) у с. Буцнів (Великоберезовицька

ТГ), церква Іоанна Предтечі (1747 р.) і костел у с. Баворів (Великогаївська ТГ). У населених пунктах громад збереглося багато досить старих (віком більше 100 років) культових споруд. Серед них варто виділити костел Успіння Пресвятої Богородиці у с. Прошова (1700 р., недіючий), церкву Св. Трійці у с. Шляхтинці (1674 р.), церкву Пресвятої Діви Марії у с. Буцнів (1744 р.) та Введення у храм Пресвятої Богородиці в с. Смолянка (1780 р.). Храми, споруджені у XVIII-XIX ст. є діючими у селах Біла, Великий Глибочок, Велика Березовиця, Довжанка, Драганівка, Забойки, Івачів Долішній, Малий Ходачків, Лучка, Стегниківці, Товстолуг. Привабливими для туристів є костели у селах Байківці, Баворів, Біла, Настасів, Скоморохи, а також церкви у селах Великі Гаї, Грабовець, Застінка, Мишковичі, Прошова.

З інших цікавих архітектурних пам'яток можна виокремити палац Коритовичів у с. Плотича, колишній панський маєток у с. Грабовець (1891 р.), а також унікальний залізничний міст-віадук (1897 р.) на околиці с. Буцнів. У населених пунктах Тернопільського району споруджено також багато пам'ятників і пам'ятних знаків. Переважно вони присвячені українському поетові та національному діячу Т. Шевченку. З решти варто виокремити перший в області пам'ятник С. Бандері у с. Козівка (1992 р.), літературознавцю К. Студинському (с. Кип'ячка), громадсько-політичному діячу Я. Стецьку (с. Великий Глибочок), географу І. Теслі (с. Настасів), отцю М. Михалевичу (с. Чернелів-Руський), О. Барвінському (с. Шляхтинці) [29, с. 55].

У приміських громадах функціонують 4 музеї – всесвітньовідомої оперної співачки Соломії Крушельницької у с. Біла, діяча українського визвольного руху Ярославу Стецьку у с. Великий Глибочок, українського літературознавця Кирила Студинського у с. Кип'ячка та письменника, духівника Тимотея Бордуляка у с. Великий Ходачків. При школах і закладах культури відкриті кімнати-музеї історика М. Кордуби (с. Острів), географа І. Теслі (с. Настасів) полоніста С. Балея (сmt. Великі Бірки).

Заклади розміщення туристів у територіальних громадах приміської зони м. Тернопіль розташовані переважно біля об'їзної дороги м. Тернополя. До таких належать готелі «Джентльмен», «Братислава», «Сфера» (с. Петриків), «Камелот» (с. Великі Гаї), «Диканька», «Галицький замок», «Байків» (с. Байківці). Окремі готельні заклади діють у с. Смиківці («Злагоді»), Великі Гаї («Рудісон»), Підгородне («Три бажання»), Великий Ходачків («Агроготель»). У районі також діють садиби сільського зеленого туризму, які теж розміщують туристів, у селах Великі Гаї, Гаї-Шевченківські, Байківці, Горішній Івачів, Підгородне.

Із закладів харчування переважають невеликі кафе та бари, які розташовані поблизу автомобільних доріг. У деяких великих селах і селищах (Великі Гаї, Великі Бірки, Велика Березовиця, Петриків, Підгородне, Великий Ходачків) також функціонують великі заклади харчування для святкування урочистих подій. Ресторани сконцентровані переважно поблизу м. Тернополя (села Петриків, Байківці, Велика Березовиця, Великі Гаї, Підгородне, Великий Ходачків).

З відпочинкових закладів найчастіше використовуються дитячий санаторій і табір «Веселка» у с. Петриків. Окремі відпочинково-оздоровчі заклади (сауни, оздоровчі процедури) діють у селах Великі Гаї, Петриків, Підгородне, Біла. Невеликі лікувально-оздоровчі комплекси функціонують для працівників агропідприємств у селах Настасів і Дубівці. Невеликі відпочинкові зони з певним набором послуг (місця для харчування, рибальство, купання) організовані на берегах ставків поблизу сіл Петриків, Довжанка, Горішній Івачів, Охримівці, Романівка. Рекреаційна сфера у Тернопільському районі представлена санаторієм (терапевтичного профілю) та дитячим оздоровчим табором «Веселка», які розташовані у с. Петриків. У селах Підгородне та Острів при спортивних базах діють лижні траси, стрілецькі тири та спеціалізовані майданчики [29, с. 56].

Найвідвідуваніші туристичні центри у приміських громадах розташовані переважно поблизу м. Тернополя. До села Острів прямують

туристи-паломники до чудодійного джерела та каплиці. У сусідньому с. Буцнів приваблюють відвідувачів неоготичний костел і старий міст-віадук. Важливим центром історичного та рекреаційного туризму є с. Петриків. У селах Баворів, Байківці, Буцнів, Скоморохи та Прошова розташовані старовинні церкви й костели. У с. Смиківці та Ступки часто вступають подорожуючі, щоб набрати цілющої води з освячених джерел. У селах Біла та Великий Глибочок більше розвинутий пізнавальний (відвідування музеїв) та науковий туризм. З метою відпочинку та рибальства багато людей відвідують с. Горішній Івачів. Новим туристичним центром стає с. Великий Ходачків, де відкритий великий розважальний центр «Агроленд».

Перспективними туристичними центрами на території Тернопільського району можуть бути села Кип'ячка і Великі Бірки (пізнавальний та історичний), Миролобівка (відпочинковий сегмент), Настасів (рекреаційний та оздоровчий туризм на базі бальнеологічних ресурсів), Плотича (пізнавальний та оздоровчий), Дубівці (рекреаційний та велосипедний), Охримівці (відпочинковий та рибальський).

Висновки до розділу 4

У розділі охарактеризовані геопросторові проблеми та перспективи розвитку територіальних громад приміської зони міста Тернопіль. Розглянуто головні соціально-економічні проблеми та перспективи розвитку територіальних громад приміської зони м. Тернопіль (депопуляція, розвиток соціальної інфраструктури, залучення інвестицій). Окремо проаналізовано поширені екологічні проблеми: забруднення повітряного басейну та поверхневих вод, деградація ґрунтів, утилізація побутових відходів, тощо. Подано характеристика сучасних проблем і перспектив розвитку рекреаційної і туристичної галузі (туристичний потенціал, інфраструктура, центри у громадах).

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження, спрямованого на виконання поставлених завдань кваліфікаційної роботи, сформовано ряд наступних висновків.

Охарактеризовано та узагальнено теоретико-методологічні підходи до дослідження приміських територіальних громад (ТГ), зокрема концепції урбанізації, субурбанізації, рурбанізації та формування міських агломерацій. Встановлено, що приміська зона є динамічною транзитною територією, яка поєднує міські та сільські функції, а її розвиток вимагає застосування геопросторового підходу з акцентом на взаємозв'язках та просторовій організації. Проаналізовано сучасні методичні підходи щодо вивчення приміських територій із застосуванням просторового аналізу, ГІС, дистанційного зондування, тематичного картографування. Проведено делімітацію об'єктів дослідження роботи, а саме 6 територіальних громад приміської зони міста Тернопіль: Байковецька, Білецька, Великоберезовицька, Великобірківська, Великогаївська та Підгороднянська.

Проаналізовано природно-географічні, історичні та соціально-економічні фактори, що впливають на розвиток приміських ТГ м. Тернополя. Природно-географічні фактори (рельєф, наявність мінеральних і водних ресурсів, особливості ґрунтового покриву, рослинності, ландшафтів) створюють сприятливі умови для сільського господарства та рекреації, але й накладають певні обмеження на забудову. Історичні чинники визначають колишню та сучасну структуру населених пунктів. Соціально-економічний фактор, головним чином близькість до м. Тернополя та наявність транспортних шляхів, розвинутого виробництва є домінуючим чинником, який стимулює розвиток бізнесу, маятникове пересування та інвестиційну активність.

У роботі надано характеристику сучасних геопросторових тенденцій розвитку ТГ приміської зони м. Тернопіль. Демографічні тенденції

показують поступове припинення субурбанізації та депопуляцію, що призводить до старіння та затримання демографічного потенціалу приміських громад, але водночас створює підвищене навантаження на соціальну інфраструктуру. Економічні тенденції фіксують перетворення частини приміських ТГ на виробничо-бізнесові «сателіти» міста. Відбувається зростання сфери послуг та дрібного підприємництва, орієнтованого на потреби нового населення, а також розвиток логістики та рекреації. Сільське господарство зберігає значення, але його частка у структурі зайнятості зменшується. Невиробнича сфера перебуває на порозі трансформації освітньої, культурної та медичної сфер.

Проаналізовано ключові соціально-економічні проблеми приміських громад, як інфраструктурні диспропорції, депопуляція проблеми комунальної інфраструктури (водопостачання, водовідведення, дороги, шкільні та дошкільні заклади).

Визначено перспективи розвитку як подальшу функціональну інтеграцію приміської зони до міської агломерації, розвиток туризму та рекреації навколо Тернополя, створення технологічних та індустріальних парків для децентралізації робочих місць.

Охарактеризовано також основні екологічні проблеми: Забруднення водних об'єктів, повітряного басейну, Управління відходами, необхідність рекультивації сміттєзвалищ, деградація ґрунтів внаслідок інтенсивної сільськогосподарської діяльності

Територіальні громади приміської зони міста Тернопіль знаходиться на етапі інтенсивних геопросторових трансформацій, обумовлених процесами субурбанізації та формування агломерації. Ці процеси мають двоїтий характер: з одного боку – економічне зростання та демографічна стагнація, з іншого – посилення інфраструктурних, соціальних та екологічних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автомобільні шляхи Тернопільської області. URL: https://ternopedia.te.ua/index.php/Автомобільні_шляхи_Тернопільської_обл_асти (дата звернення: 04.12.2025).
2. Бойцун Л. Тернопіль у плині літ: Історико-краєзнавчі замальовки. Тернопіль, 2005. 392 с.
3. Бюджети територіальних громад України. URL: https://public.tableau.com/app/profile/ulead/viz/_16360623127390/sheet0 (дата звернення: 01.12.2025).
4. Великобірківська селищна рада. Офіційний веб-сайт. URL: <https://v-birky-gromada.gov.ua/> (дата звернення: 05.12.2025).
5. Відділ освіти, культури, молоді та спорту Великобірківської селищної ради. URL: <https://v-birky-osvita.department.org.ua/ua/plugins/userPages/11> (дата звернення: 05.12.2025).
6. Воропай Л.І. Фізико-географічне районування Подільських областей / Л.І. Воропай, М.С. Кожуріна, М.М. Рибін. – Чернівці: Вид-во Чернів. ун-ту, 1982. – 142 с.
7. Географія Тернопільської області : монографія : в 2-х т. Т. 1. Природні умови та ресурси. 2-е вид., перероблене і доповнене. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка : Осадца Ю. В., 2020. 520 с.
8. Грещук Г. Так поставало Тернопілля : історичне дослідження про етапи формування адміністративно-територіальної цілісності області. Тернопіль, 2001. 122 с.
9. Ґрунти Тернопільської області (відп. ред. С.О. Скорина). Львів: Каменярь, 1969. 51 с.
10. Діагноз умов місцевого розвитку Великогаївської ОТГ. URL: https://rada.info/upload/users_files/04394875/1ed11a399bd13818d34d109899888bd6.docx (дата звернення: 01.12.2025).

11. Дударчук К. Історико-культурні туристичні ресурси Тернопільської області: стан збереження та використання. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. 199 с.
12. Заблоцький Б., Гавришок Б., Дем'янчук П. Облік площ земель сільськогосподарського призначення територіальних громад Тернопільської області: джерела, повнота та репрезентативність інформації. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Географія. Тернопіль : Тайп, 2022. Вип. 2. (53). С. 76-83.
13. Земельні ресурси України. / Під ред. Медведєва М.М., Лактіонової Т.М. К.: Аграрна наука, 1998. 150 с.
14. Карта родовищ корисних копалин Тернопільської області. URL: https://plast.vn.ua/wp-content/uploads/2017/02/Ternopol_S.jpg (дата звернення: 25.11.2025).
15. Ковальчук І. Ерозійні процеси Західного Поділля: польові, стаціонарні, експериментальні та морфо метричні дослідження: Монографія. – Київ-Львів: Ліга-Прес, 2013. 496 с.
16. Ковальчук І.П. Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз: монографія. Львів: Інститут українознавства, 1997. 440 с.
17. Кубійович В. Етнічні групи південнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939. Wiesbaden: Otto Harrassowitz. 215 с.
18. Малі річки України: Довідник / А.В. Яцик, Л.Б. Бишовець, Е.О. Богатов та ін.; За ред. А.В. Яцика. К.: Урожай, 1991. 296 с.
19. Навчально-краєзнавчий атлас Тернопільської області. Відп. ред. І. Дикий. Львів: ВНТЛ, 2000. 24 с.
20. Паламарчук М.М., Закревська Н.Б. Водний фонд України: Довідковий посібник. К.: Ніка-Центр. 2006. 320 с.
21. Паспорт Байковецької громади. URL: https://rada.info/upload/users_files/04394846/8dc7faba244b35a2d0cc79c0159cf909.pdf (дата звернення: 02.12.2025).

- 22.Пастернак С.І., Сеньковський Ю.М., Гаврилишин В.І. Волино-Поділля в крейдовому періоді. К.: Наукова думка, 1987. 308 с.
- 23.Переліки ПЗФ по територіальних громадах області. URL: <https://ecology.te.gov.ua/prirodno-zapovidnij-fond/merezha-pzf/> (дата звернення: 05.11.2025).
- 24.Петровський О., Гаврилюк О., Окаринський В., Крочак І. Тернопіль / Ternopol: історія міста. Тернопіль: Астон, 2010. 216 с.
- 25.Природа Тернопільської області / За ред. К.І. Геренчука. Львів: Вид-во ЛДУ, 1979. 169 с.
- 26.Про затвердження програми «Соціально-економічного розвитку Білецької сільської територіальної громади на 2025-2026 роки». URL: <https://bilecka-gromada.gov.ua/docs/1867549/> (дата звернення: 01.12.2025).
- 27.Рельєф України: Навчальний посібник / Б.Вахрушев, І.Ковальчук, О.Комлев та ін.; За заг. ред. В.В.Стецюка. К.: Видавничий Дім “Слово”, 2010. 688 с.
- 28.Рудакевич І. Геопросторові аспекти фінансової спроможності територіальних громад Тернопільської області. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. Тернопіль: СМП "Тайп". № 1 (випуск 54). 2023. С. 68-79.
- 29.Рудакевич І. Р. Напрями перспективного використання туристично-ресурсного потенціалу Тернопільського району/ Вісник Тернопільського відділу Українського географічного товариства. Тернопіль: СМП «Тайп». №2. 2019. С. 53-58.
- 30.Рудакевич І. Р., Фалінський Р. І. Природоохоронні території приміських громад м. Тернополя, проблеми і перспективи їх розвитку. Подільські читання-2025: науковий простір: міждисциплінарні напрями та стратегії розвитку територіальних громад: матеріали міжнародної наук.-практ. конференції (6-7 листопада 2025 р.). За ред. проф. Л.П. Царика. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025.С. 140-142.

- 31.Свинко Й.М. Нарис про природу Тернопільської області: геологічне минуле, сучасний стан. – Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2007. 192 с.
- 32.Свинко Й. М., Ковалишин Д.І., Кирєєва О.І. Розвиток сучасних фізико-географічних процесів на території Західного Поділля та його негативні наслідки // Наукові записки Тернопільського педуніверситету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Географія. Тернопіль, 1998.- № 1.- С. 26-28.
- 33.Сивий М. Верхньо-Івачівський водозабір та Малашівське сміттєзвалище - можливий гідравлічний зв'язок та наявні ризики: постановка проблеми // Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної, туризмологічної та екологічної науки: матеріали II-ї міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 15 жовтня 2020 р.). Тернопіль : Вектор, 2020. С. 77-81.
- 34.Сивий М.Я. Геологічна будова Тернопільщини // Тернопільський енциклопедичний словник. Тернопіль: Збруч, 2004. С. 343-345.
- 35.Сливка Р.Р., Закутинська І.І. Просторовий розвиток приміської зони Івано-Франківська: ментальні межі, нерівномірність, фрагментація. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : розділ монографії. Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. С. 304-325.
- 36.Соціально-економічний профіль Великоберезовицької територіальної громади. URL: https://vbsr.gov.ua/images/Strategia_rozvunky/profil_hromady.pdf (дата звернення: 01.12.2025).
- 37.Степанів О. Сучасний Львів. Львів, 1943, 1992. 144 с.
- 38.Стратегія розвитку Підгороднянської територіальної громади. URL: <https://pidgorodnyanska-gromada.gov.ua/strategichniy-plan-rozvitku-pidgorodnyanskoi-teritorialnoi-gromadi> (дата звернення: 05.12.2025).
- 39.Строць Б. С. Історія археологічних досліджень на Тернопільщині. Археологія Тернопільщини. Тернопіль: Джура, 2003. С. 6–17.
- 40.Строць Б. Черняхівська культура Західного Поділля. Тернопіль: Астон. 2008. 272 с.

41. Субурбанізація в просторовому вимірі: Івано-Франківськ і його околиці : монографія. І. І. Закутинська, Р. Р. Сливка. Київ : Логос , 2016. 215 с.
42. Тернопіль/Tarnopol: історія міста / О. Петровський, О. Гаврилюк, В. Окаринський, І. Крочак. – Тернопіль: Астон, 2010. 216 с.
43. Тернопіль. Статистика погоди. Кліматичні дані за роками та місяцями.
<https://meteorpost.com/weather/climate/>
44. Тернопільщина. Історія міст і сіл: у 3-х томах. Том 1. Тернопіль: ТЗОВ "Терно-граф", 2014. 668 с.
45. Тернопільщина. Історія міст і сіл: у 3-х томах. Том 3. Тернопіль: ТЗОВ "Терно-граф", 2014. 608 с.
46. Тернопільська область. Громади. URL:
<https://decentralization.gov.ua/areas/0352/gromadu> (дата звернення: 05.11.2025).
47. Тернопільська область. ІСУО. Інформаційна система управління освітою.
URL: <https://te.isuo.org/authorities/view/id/193> (дата звернення: 05.12.2025).
48. Тернопільщина: цілі і потенціал сталого природокористування: монографія / Л. Царик, І. Барна, Ю. Гайда та ін. Тернопіль: СМП «Тайп», 2016. 498 с.
49. Транспорт Тернополя. URL: <https://detransport.com.ua/>
50. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. – Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. 438 с.
51. Hoyt H., Weimer A. Principles of urban real estate. — New York: Roland Press, 1939.
52. Hryciuk G. Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948. Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń 2005, ss. 424.
53. Park, R. E., Burgess, E. W., & McKenzie, R. D. The city. Chicago, Illinois: The University of Chicago Press, 1925. 47 p.

54. Population statistics of Eastern Europe & former USSR. URL: <http://pop-stat.mashke.org/ukraine-division.htm>
55. Tsaryk L., Yankovs'ka L., Tsaryk P., Novyts'ka S., Kuzyk I. Geoecological problems of decentralization (on Ternopol region materials). Journal of Geology, Geography and Geoecology. Vol. 29.(1). 2020. P. 196-205.

ДОДАТКИ

Додаток А

Час заснування та кількість населення населених пунктів громад приміської
зони м. Тернопіль

№ п/п	Назва поселення	Час заснування	Населення 1939	Населення 2014	Населення 2024
1	Велика Березовиця	1458 р.	2060	7787	8516
2	Великі Бірки	1410 р.	2246 (1921р)	3444	3160
3	Ангелівка	1880 р.	нд	632	559
4	Баворів	1411 р.		620	566
5	Байківці	1546 р.		1777	3776
6	Біла	1564 р. (1241 р.)	1551 (1931р)	3290	3627
7	Білоскірка	1650 р.	718 (1931р)	350	332
8	Буцнів	1464 р.	2058 (1921р)	1227	1073
9	Велика Лука	1473 р.	1808 (1921р)	1225	1182
10	Великий Глибочок	1463 р.	2335 (1931р.)	2430	2444
11	Великі Гаї	1785 р.	2938	4281	4496
12	Гаї Гречинські	кін. ХІХ ст.		459	817
13	Гаї Шевченківські	1863 р.		1630	1930
14	Грабовець	1564 р.	1172 (1931р.)	836	804
15	Дичків	1480 р.	1033	703	688
16	Довжанка	1464 р.	1912 (1931р.)	969	949
17	Домаморич	1464 р. (1241 р.)	1286 (1921 р.)	590	530
18	Драганівка	1501 р.	1961 (1921 р.)	898	823
19	Дубівці	1556 р. (1214 р.)		688	569
20	Соборне	Кінець 17 ст.	1319 (1921 р.)	590	510
21	Забойки	1564 р.	1547 (1921 р.)	1011	910

22	Застав'є	Кінець 16 ст.	790 (1921 р.)	392	381
23	Застінка	1564 р.	755 (1921 р.)	353	342
24	Івачів Горішній	1463 р.	588 (1921 р.)	264	259
25	Івачів Долішній	1463 р.	814 (1921 р.)	517	507
26	Ігровиця	Кінець 16 ст.	2563	1010	1074
27	Йосипівка	1785 р.	660 (1921 р.)	467	365
28	Кип'ячка	1532 р.	558 (1921 р.)	282	273
29	Козівка	1458 р.	2060	744	701
30	Костянтинівка	1810 р.	560 (1931 р.)	132	152
31	Красівка	1564 р.	552 (1921 р.)	410	401
32	Курники	1580 р.	561 (1921 р.)	368	338
33	Лозова	1463 р.		660	612
34	Лучка	Кінець 15 ст.	836 (1921 р.)	804	684
35	Малий Ходачків	1464 р.	1906 (1921 р.)	1241	1503
36	Мар'янівка	1785 р.	824 (1931 р.)	475	362
37	Миролюбівка	1566 р.	657 (1931 р.)	541	501
38	Мишковичі	1564 р.	1816 (1931 р.)	2111	1965
39	Настасів	1433 р.	3086 (1921 р.)	1747	1447
40	Острів	1431 р.	1610 (1921 р.)	1895	1708
41	Петриків	1458 р.	1135 (1921 р.)	4023	4623
42	Підгородне	1458 р.	710	1895	2293
43	Плотича	Початок 16 ст.	1237 (1931 р.)	1345	1393
44	Почапинці	1472 р.	1134 (1921 р.)	601	555
45	Прошова	1574 р.	901 (1921 р.)	758	742

			p.)		
46	Романівка	1571 р.	1043 (1921 р.)	618	571
47	Романове село	1574 р.	1101 (1921 р.)	885	776
48	Серединки	1727 р.	400 (1924 р.)	221	181
49	Скоморохи	1450 р.	910 (1921 р.)	521	486
50	Смиківці	1545 р.	992 (1921 р.)	1200	1035
51	Смолянка	18 ст.	577 (1921 р.)	291	281
52	Стегниківці	1463 р.	1237 (1921 р.)	673	635
53	Ступки	1432 р.	825 (1921 р.)	680	535
54	Теофілівка	Поч. XX ст		72	66
55	Товстолуг	1482 р.	1125 (1921 р.)	715	722
56	Хатки	1848 р.		39	38
57	Чернелів-Руський	1410 р.		777	703
58	Чистилів	1525 р.	794 (1921 р.)	1036	974
59	Шляхтинці	1463 р.	766 (1921 р.)	728	846
60	Охримівці	1463 р.		227	166
61	Великий Ходачків	1758 р.	3190	1436	1428
62	Дітківці	1670 р.		367	419
63	Мшанець	1463 р.		621	728
64	Хомівка	1705 р.		152	146

Додаток Б

Таблиця Б.1

Заклади середньої освіти територіальних громад приміської зони м. Тернопіль

№ п/п	Назва закладу	Місце розташування	Кількість учнів
Байковецька ТГ			
1	Байковецька гімназія (з дошкільним відділенням)	с. Байківці	106
2	Лозівська ЗОШ І-ІІІ ст. – ДНЗ	с. Лозова	259
3	Дубовецька гімназія (з дошкільним відділенням)	с. Дубівці	Лозівська ЗОШ
4	Соборнівська гімназія ім. В. Гарматія	с. Соборне	64
5	Початкова школа с. Чернелів-Руський	с. Чернелів-Руський	5
6	Шляхтинська гімназія ім. О. Барвінського (з дошкільним відділенням)	с. Шляхтинці	88
7	Ангелівська ЗОШ І-ІІ ст.	с. Ангелівка	168
8	Романовоселівська гімназія	с. Романове Село	61
	Всього:		751
Білецька ТГ			
1	Великоглибочецька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів імені Ярослава Стецька	с. Великий Глибочок	356
2	Мшанецька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів	с. Мшанець	129
3	Білецька загальноосвітня школа І-ІІ ступенів ім. С. Крушельницької	с. Біла	81
4	Плотицька загальноосвітня школа І-ІІ ступенів	с. Плотица	127
5	Ігровицька загальноосвітня школа І-ІІ ступенів	с. Ігровиця	72
6	Івачеводолішнівська загальноосвітня школа І ступенів	с. Івачів Долішній	–
	Всього:		765
Великобerezовицька ТГ			
1	Комунальний заклад Буцнівський гімназія	с. Буцнів	110

	Великобerezовицької селищної ради		
2	Комунальний заклад Великобerezовицький ліцей Великобerezовицької селищної ради	смт. Велика Березовиця	410
3	Комунальний заклад Мишковицький ліцей Великобerezовицької селищної ради	с. Мишковичі	463
4	Комунальний заклад Настасівський ліцей Великобerezовицької області	с. Настасів	228
5	Комунальний заклад Острівський ліцей Великобerezовицької селищної ради	с. Острів	308
6	Комунальний заклад Лучківська гімназія Великобerezовицької селищної ради	с. Лучка	51
7	Комунальний заклад Петриківська гімназія Великобerezовицької селищної ради	с. Петриків	129
8	Комунальний заклад Великобerezовицька початкова школа Великобerezовицької селищної ради	смт. Велика Березовиця	28
9	Йосипівська початкова школа – філія комунального закладу Настасівського ліцею Великобerezовицької селищної ради	с. Йосипівка	10
10	Мар'янівська початкова школа – філія комунального закладу Настасівського ліцею Великобerezовицької селищної ради	с. Мар'янівка	11
11	Великолуцька початкова школа – філія комунального закладу Мишковицького ліцею Великобerezовицької	с. Велика Лука	20

	селищної ради		
	Всього:		1768
Великобірківська ТГ			
1	Великобірківський ліцей ім.С.Балея	смт. Великі Бірки	386
2	Малоходачківська гімназія	с. Малий Ходачків	88
3	Смиковецька початкова школа	с. Смиківці	недіюча
	Всього:		474
Великогаївська ТГ			
1	Гімназія с. Грабовець	с. Грабовець	61
2	Гімназія с. Прошова	с. Прошова	56
3	Гімназія с. Скоморохи	с. Скоморохи	56
4	Гімназія с. Козівка	с.Козівка	47
5	НВК “ЗОШ І-ІІІ ст. – ДНЗ с. Великі Гаї” Великогаївської сільської ради	с. Великі Гаї	428
6	Дичківська філія НВК "ЗОШ І-ІІІ ст. -ДНЗ с. В.Гаї"	с. Дичків	50
7	ЗЗСО І-ІІІ ст. - ЗДО с.Товстолуг	с.Товстолуг	159
8	Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів імені Героя України Р. Гаха с. Баворів	с. Баворів	113
	Всього:		970
Підгороднянська ТГ			
1	Великоходачківський ліцей Підгороднянської сільської ради	с. Великий Ходачків	137
2	Довжанківський ліцей Підгороднянської сільської ради	с. Довжанка	110
3	Почапинський ліцей Підгороднянської сільської ради	с. Почапинці	279
4	Підгороднянська початкова школа з дошкільним відділенням	с. Підгороднє	51
5	Всього:		577
	Всього учнів по громадах:		5305

Заклади дошкільної освіти територіальних громад приміської зони м. Тернопіль

№ п/п	Назва закладу	Місце розташування	Кількість учнів
1	Заклад дошкільної освіти «Лісова казка» с. Гаї-Шевченківські	с. Гаї- Шевченківські	38
2	Заклад дошкільної освіти «Сонечко» с. Романівка	с. Романівка	27
3	Заклад дошкільної освіти "Дитячий ясла-садок села Великий Глибочок Білецької сільської ради	с. Великий Глибочок	70
4	Заклад дошкільної освіти "Дитячий ясла-садок с.Біла	с. Біла	122
5	Заклад дошкільної освіти "дитячий садок "Світ малечі" с.Ігровиця	с. Ігровиця	64
6	Заклад дошкільної освіти "Струмочок" с.Дітківці Білецької ОТГ	с. Дітківці	16
7	Заклад дошкільної освіти дитячий садок с. Плотича Білецької сільської ради	с. Плотича	38
8	ЗДО дитячий ясла садок "Кобзарик" смт. Велика Березовиця	смт. Велика Березовиця	202
9	ЗДО дитячий ясла садок "Зернятко" с.Настасів	с. Настасів	55
10	ЗДО дитячий садок "Струмочок" села Велика Лука	с. Велика Лука	14
11	ЗДО дитячий садок "Дзвіночок" с.Острів	с. Острів	39
12	ЗДО дитячий ясла садок "Дивосвіт" с. Мишковичі	с. Мишковичі	70
13	Великобірківський заклад дошкільної освіти " Ромашка"	смт. Великі Бірки	71
14	Малоходачківський заклад дошкільної освіти "Сонечко"	с. Малий Ходачків	25
15	Смиковецький заклад дошкільної освіти "Усмішка"	с. Смиківці	19
16	КДНЗ "Ясла-садок "Країна дитинства""	с. Великі Гаї	118

17	Комунальний дошкільний навчальний заклад "Дитячий садок "Журавлик""	с. Баворів	8
18	Заклад дошкільної освіти дитячий садок "Журавлик" села Почапинці	с. Почапинці	49
19	Заклад дошкільної освіти дитячий садок "Колобок" села Великий Ходачків	с. Великий Ходачків	29